

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๔๐ ตอนที่ ๑๓๙๑ – ๑๔๐๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๓๙๑

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๗

ถ. แต่กระผมรู้สึกว่าจะสงบขึ้น

ส. เพียงรู้สึกว่าจะสงบขึ้น แต่ขณะที่เป็นกุศลจริง ๆ อย่างในขณะนี้รู้ไหม

ขณะที่กำลังฟังธรรมเป็นกุศลหรือไม่ใช่กุศล เป็นกุศล และสงบไหม
ถ้าสติสัมปชัญญะไม่เกิด ไม่ระลึกรู้จักลักษณะที่สงบ แต่บอกได้ว่า เวลาฟังธรรม
จิตสงบ

เวลาอ่านพระธรรม ศึกษาพระธรรม พิจารณาพระธรรม ขณะนั้นสามารถ
ระลึกลักษณะของจิตที่สงบขึ้นได้จริง ๆ ถ้าเพียงแต่รู้ว่าสติเป็นสภาพที่ระลึกลักษณะ
ของสิ่งที่ปรากฏ โดยเฉพาะถ้าเป็นการเจริญสมถภาวนาเพื่อให้สงบขึ้น ต้องระลึก
ลักษณะของจิตที่สงบ เมื่อรู้ว่าจิตที่สงบต่างกับจิตที่ไม่สงบ จึงจะเพิ่มความสงบขึ้นได้
แต่ด้วยความไม่รู้ ไม่สามารถให้ความสงบนั้นเพิ่มขึ้นได้

ถ้าตอนต้นไม่รู้ ต่อไปจะรู้ได้ไหม เมื่อไม่เคยสังเกตก็ย่อมรู้ไม่ได้ แต่ลองเริ่ม
สังเกต การสังเกตไม่ใช่ตัวตน เป็นลักษณะของสติที่ระลึกได้ที่จะพิจารณาว่า จิตที่
กำลังเป็นกุศลเป็นอย่างนี้ ผ่องใสอย่างนี้ สะอาดอย่างนี้ ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ
เช่น ในขณะที่ให้ทาน ถ้าระลึกจะรู้สภาพของจิตในขณะที่ให้จะรู้ว่า ขณะนั้น
ประกอบด้วยความผ่องใสจริง ๆ ไม่มีโลภะ ไม่มีโทสะ ไม่มีโมหะ และอาจจะ
ประกอบด้วยปีติโสมนัส ฉะนั้น จะเห็นได้เลยว่ากุศลจิตเป็นอย่างนี้ และค่อย ๆ
เปรียบเทียบลักษณะของกุศลจิตกับอกุศลจิตในชีวิตประจำวัน

เวลาที่กุศลจิตเพิ่มขึ้น สติที่เคยระลึกลักษณะของกุศลจิตย่อมรู้ว่า สภาพของ
กุศลจิตที่เพิ่มขึ้นเป็นอย่างนั้น ปราศจากอกุศล คือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นสภาพที่
ปลอดปัดปีติในกุศล ไม่เหมือนกับขณะที่ยินดีพอใจเวลาที่ได้วัตถุสิ่งของ รูป เสียง

กลืน รส สัมผัส ซึ่งขณะนั้นปีติเหมือนกัน ดีใจเหมือนกัน แต่สภาพของจิตต่างกับ
ขณะที่เป็นกุศล

ต้องสังเกต และเป็นผู้ที่สติเกิดระลึกจึงจะรู้ว่า การอบรมเจริญความสงบที่
แท้จริงนั้นต่างกับความต้องการจดจ้องอยู่ที่อารมณ์ใดและไม่รู้ เพราะฉะนั้น ก็มีแต่
ความไม่รู้เพิ่มขึ้น แต่มีลักษณะของสมาธิเกิดได้ ที่จะไม่ซัดส่ายไปในอารมณ์อื่น และ
เต็มไปด้วยความพอใจ ซึ่งขณะนั้นต้องเป็นมิจฉาสมาธิ

ทำไมเจาะจงที่จะเจริญอานาปานสมาธิ

ถ. ถ้าไม่เดินอานาปานะรู้สึกว่าจะผิดปกติไป คือ ศีรษะจะมีอาการหนัก

ส. ลมหายใจเป็นสิ่งที่รู้ยาก ไม่ใช่รู้ง่าย ทางตามีสิ่งที่กำลังปรากฏชัดเจน
ทางหูก็มีเสียงที่กำลังปรากฏตามปกติ ขณะนี้ใครมีลมหายใจปรากฏบ้าง ลมเย็น ๆ
กระทบที่กายรู้ได้ แต่ลมหายใจแผ่วเบาว่านั่นกระทบเพียงช่องจมูก หรือว่าเบื่อบน
ริมฝีปากเท่านั้น จะปรากฏไหม

เพราะฉะนั้น ไม่ควรต้องการมีอารมณ์ที่ละเอียดในการเจริญความสงบ เพราะ
แม้อรียสาวก สมณภวณาของท่านคืออนุสติ ๖ ได้แก่ พุทธานุสติ ธัมมานุสติ
สังฆานุสติ จาคานุสติ สีลานุสติ เทวตานุสติ ท่านเป็นพระอรียสาวกแล้ว
แต่ท่านไม่ได้เจาะจงที่จะมีลมหายใจซึ่งเป็นสิ่งที่รู้ยากเป็นอารมณ์ และในพระไตรปิฎก
แสดงว่าเป็นอารมณ์ของมหาบุรุษ เช่น พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและ
พระอรหันต์ทั้งหลาย เพราะเหตุว่าเป็นอารมณ์ที่ละเอียด เฉพาะผู้มีปัญญาเป็น
มหาบุรุษจึงควรที่จะมีอารมณ์นั้น ๆ จนกระทั่งสามารถถึงอัปปนาสมาธิเป็นฉานจิต
ขั้นปฐมฉาน ทุตยฉาน ตติยฉาน จตุตถฉาน ปัญจฉานได้ แต่ไม่ได้หมายความว่า
ทุกคนในยุคนี้ไม่อาจจะมีลมหายใจเป็นอารมณ์ได้ ไม่ใช่อย่างนั้น

ในอดีตอนันตชาติก็มีผู้ที่อบรมเจริญทั้งสมณภวณาและสติปัฏฐานมาแล้ว
เพราะฉะนั้น ขณะใดที่มีลมหายใจเป็นอารมณ์ เช่นเดียวกับมีสิ่งที่ปรากฏทางตาเป็น
อารมณ์ หรือมีเสียง มีกลิ่น มีรส มีโผฏฐัพพะปรากฏ สติก็ควรที่จะระลึก ถ้าสามารถ
เกิดได้ ไม่ควรหวั่นเกรง แต่ไม่ควรเจาะจงที่จะมีอานาปานสติ หรือลมหายใจเป็น

อารมณ์ของสติ ต้องแล้วแต่สติซึ่งเป็นอนาคตาที่จะระลึกลักษณะของสภาพธรรมใดที่กำลังปรากฏ ซึ่งสภาพธรรมนั้นก็ปรากฏเพียงชั่วขณะและดับสูญสิ้นไป ไม่กลับมาอีกเลย ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้เป็นอย่างนี้ และเมื่อสิ้นชีวิตก็สูญสิ้นสภาพของความเป็นบุคคลนี้โดยสิ้นเชิงอีก เพราะฉะนั้น ไม่มีสิ่งใดที่เหลืออยู่แม้ในขณะที่กำลังมีชีวิตอยู่ ซึ่งสติจะระลึกได้ว่า เป็นเพียงชั่วขณะจิตเดียวเท่านั้น

อย่างนี้จะสงบไหม เมื่อได้ฟังเหตุผล จิตที่เป็นกุศลประกอบด้วยปัญญา รู้ความจริง ขณะนี้จิตสงบ ต่างกับขณะที่กำลังต้องการที่จะเดินอานาปาหรือเปล่า

ปัญญาจะต้องอบรมเจริญเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะว่าเป็นสภาพธรรมที่เจริญเติบโตช้า ไม่เหมือนกับอกุศลทั้งหลายซึ่งเกิดอยู่บ่อย ๆ เป็นปกติ

ถ. ที่ผมหนัก ๆ นี้ อาจารย์มีหนทางจะแนะนำผมบ้างไหม

ส. ต้องการปัญญาไหม

ถ. ผมจึงได้มาหาอาจารย์

ส. นี่เป็นจุดประสงค์ ซึ่งบางคนต้องการทำสมาธิเพื่อให้หายโรค หรือเพื่อเหตุอื่น แต่ผู้ที่เข้าใจพระธรรมจะรู้ว่า ไม่มีสิ่งอื่นประเสริฐเท่ากับปัญญา เพราะฉะนั้น ถ้าอบรมเจริญปัญญา ขณะนั้นเป็นกุศล ดีกว่าขณะที่เป็นมิจฉาสมาธิแน่นอน

การพักผ่อนมีหลายอย่าง บางท่านแสวงหาการทำสมาธิหลายวิธี ทั้งโดยอาจารย์ในประเทศหรือว่าชาวต่างประเทศซึ่งกำลังใช้สมาธิเป็นการรักษาโรค แต่ถ้าเป็นกุศล จะต่างกับขณะที่เป็นโรคซึ่งต้องการจะหายโรค

เพราะฉะนั้น การพักผ่อนที่ถูกต้องที่สุด คือ ขณะใดที่กุศลจิตเกิด ขณะนั้นเป็นการพักผ่อนทั้งกายและใจ กายก็ไม่เดือดร้อนไปด้วยอกุศลกรรม วาจาก็ไม่เดือดร้อนตามอกุศลจิต

ขณะใดที่เป็นกุศล ขณะนั้นพักผ่อนได้ทันที เป็นการพักผ่อนที่แท้จริง คือ พักจากการไหลไปของอกุศลในวันหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้น ถ้าเป็นกุศล ผลจะต้องมากกว่า และต้องประกอบด้วยปัญญาด้วย

แต่อย่าลืม เมื่อมีกายต้องมีโรค เมื่อมีตาต้องมีโรคตา มีหูต้องมีโรคหู ตลอดไปหมด เพราะฉะนั้น ไม่ควรหวังที่จะหายโรค แต่หวังที่จะรู้ความจริงของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เพราะถ้าสติระลึก ขณะนั้นเป็นผู้ที่มีกัมมัสสกตาญาณจริง ๆ เป็นผู้รู้เรื่องของกรรมและผลของกรรมในขณะที่เห็น ในขณะที่ได้ยิน บังคับบัญชาไม่ได้ และสามารัรู้ว่ เมื่อเห็นแล้วเป็นกุศลหรือเป็นอกุศลซึ่งเป็นกรรม ไม่ใช่เป็นวิบาก เพราะฉะนั้น ขอให้เปลี่ยนจุดประสงค์ คือ ไม่ใช่เพียงต้องการให้หายโรค เพราะว่าโรคภัยไข้เจ็บเป็นเรื่องผลของกรรมที่ได้กระทำแล้ว

ถ. ผมคิดว่า ไม่ใช่โรคทางกายที่มีอาการหนัก ผมเดินอานาปาแล้วหายนี่คือปัญหา ซึ่งปัญญาอย่างผมไม่สามารถจะชี้ชัดลงไปได้

สุ. เวลาที่จิตจดจ้องอยู่ที่อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด ทำให้ลืมเรื่องอื่นซึ่งอาจทำให้จิตใจกระสับกระส่ายหมกมุ่นจนทำให้เกิดความเครียดทางกายก็ได้

ถ. ถ้าพูดถึงด้านจิตใจ ตอนนี้ผมรู้สึกว่ ว่างมาก คือ ว่างจนคิดจะอยู่วัดจะลาจากชีวิตฆราวาส คิดอยู่อย่างนั้น

สุ. ว่าง ปัญญาอะไร ถ้าว่าง นี่เป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณา พุทธศาสนาสมบูรณพร้อมในเหตุผล อย่าพอใจในความว่างซึ่งไม่ใช่ความรู้ ความว่างไม่ใช่ความรู้ เพราะฉะนั้น แทนที่จะพอใจในความว่าง ขณะนี้รู้อะไร ถ้ายังไม่รู้ก็ควรแสวงหาความรู้ อบรมเจริญความรู้ อย่าให้ว่างไปโดยที่ไม่มีความรู้ ไม่มีประโยชน์

ถ. จากการฟังเทปของอาจารย์ที่ว่า การเจริญสติปัฏฐานก่อนจะนอนเรากัทำได้ ผมก่อนจะนอนสวดมนต์เสร็จก็ระลึกถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มากระทบทางร่างกาย ถ้าขณะนั้นหลับตา ทางตาก็หายไป แต่หูได้ยินเสียง ผมก็ท่องหรือคิดไปว่า เสียงปรากฏหรืออะไรอย่างนั้นละ ขณะนอนถ้าร้อนก็รู้สึกว่าร่อนปรากฏ หรือเย็นปรากฏถ้าหน้าหนาว หรือจุกได้กลิ่น กลิ่นปรากฏ เป็นลักษณะอย่างนี้เรื่อย ๆ จนวันหนึ่งผมตื่นขึ้นมาในลักษณะที่ไม่มีอาการง่วงหรือเพลีย ลืมตาขึ้นมาสักพักหนึ่ง ก็สงสัยว่าเราเห็นอะไร นึกตั้งนานว่านี่อะไร ๆ ซึ่งความจริงเป็นตู้เสื้อผ้า จากการศึกษายังมีความสงสัย ไม่ใช่เป็นกุศลแน่ แต่ผมก็คิดว่า นี่เป็นสติ

ฉะนั้น ก่อนนอนก็ยังทำไปเรื่อย ๆ คอยว่าเมื่อไรจะเกิดอีกจะได้พิจารณาว่า ช่วงนั้นมีความสงบเกิดขึ้นใหม่ แต่จากการศึกษาก็ทราบว่า ความอยากหรือความต้องการจะปิดกั้นไม่ให้สติเกิดขึ้น ก็พยายามเลิก ไม่คิด แต่ก็อดคิดไม่ได้ว่า เมื่อไรลักษณะนั้นจะเกิดอีก ก่อนจะนอนผมก็พยายามทำในลักษณะนี้ เพราะคิดว่าอาจจะเกิดอีกสักครั้ง จนลืมไป วันหนึ่งผมฟังเทปอาจารย์ ปกติผมจะเปิดเทปอาจารย์ฟังไปเรื่อย ๆ จนหลับ คราวนี้รู้สึกตัวตื่นขึ้นแต่ยังไม่ลืมตา ได้ยินเสียง ลักษณะเหมือนอย่างที่เราต้องเอาไว้ว่า เสียงปรากฏ สภาพเสียง สภาพรู้ ก็ตกใจ คล้าย ๆ กับจนงสนเทห์ว่า อะไรนี่ อะไรกันนะ ลักษณะหนึ่งจึงรู้ว่าเป็นเสียงนกร้อง ทั้ง ๒ ลักษณะนี้เป็นแค่ขั้นนึกคิด ไซ้ใหม่

ส. ขณะนั้นมีตัวตนเต็มที กำลังเอะนี่อะไร ไซ้ใหม่

ถ. ตอนแรก ๆ ไม่ใช่

ส. ขณะที่กำลังตกใจ ใครตกใจ

ถ. คงเป็นตัวเรา

ส. ตัวเราแน่นนอน แต่ปัญญาไม่ใช่ลักษณะนั้น ปัญญาไม่มีความสงสัย ปัญญาต้องมีเหตุที่จะให้เกิดขึ้น โดยการเรียนรู้ว่า ขณะปกติธรรมดาอย่างนี้ สติระลึกเป็นอย่างไร กับขณะที่หลงลืมสติ ต่างกันอย่างไร เป็นปกติ ไม่ผิดปกติเลย ไม่ใช่ว่าระลึกแล้วก็ตกใจว่า นี่เป็นฝาตู้หรือเป็นอะไร และในระหว่างที่ เอ๊ะ อะไร ในขณะนั้นไม่ใช่ปัญญา เป็นความสงสัย มีความเป็นตัวเราที่กำลังสงสัย

แต่การอบรมเจริญสติปัฏฐาน จะค่อย ๆ ระลึกลักษณะที่ต่างกันของนามธรรม และรูปธรรม แม้ในขณะนี้เอง ไม่จำเป็นต้องคอยจนถึงตอนจะนอน หรือหลังจากที่สวดมนต์แล้ว ซึ่งความเป็นตัวตนทำให้คิดว่า จะทำสติให้ระลึกลักษณะของสิ่งนั้นบ้าง สิ่งนี้บ้างหลังจากที่สวดมนต์แล้วนอน ตามความเป็นจริงแล้ว สติเป็นอนัตตา เจตนาเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สภาพธรรมทุกอย่าง เป็นอนัตตา แต่ความเป็นตัวตนที่เคยยึดถือสภาพธรรมเหล่านี้มาในสังสารวัฏฏ์ ไม่เห็น

ลักษณะเดียวว่า เวทนาเป็นอนัตตา สัญญา สภาพที่จำเป็นอนัตตา เจตนาเป็นอนัตตา สติเป็นอนัตตา

แม้สติเกิด บางคนก็กล่าวว่า ทำสติตอนนั้นตอนนี่ คือ ยังมีความรู้สึกเหมือนว่าทำ ตามความเป็นจริงทุกอย่างเป็นอนัตตา ถ้าเพียงรู้ชัดว่าขณะนั้นไม่มีเรา และการที่จะไม่มีเราได้ สติต้องระลึกลักษณะที่เป็นนามธรรม รู้ว่าลักษณะนั้นเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เป็นอาการรู้ตามปกติ ในขณะที่กำลังเห็นอย่างนี้ ไม่มีความผิดปกติเลย ไม่มีความสงสัยว่านี่อะไร ไม่ใช่อย่างนั้น

เพราะฉะนั้น ต้องเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐาน และการที่ปัญญาจะเจริญจนสภาพธรรมปรากฏตามความเป็นจริง ถ้าใช้ศัพท์ก็เป็นวิปัสสนาญาณ ในขณะที่นั้นต้องมีความสมบูรณ์ของปัญญาที่ประจักษ์ในลักษณะที่ต่างกันของนามธรรมและรูปธรรม

แต่ตามที่ท่านผู้ฟังเล่ามา ขณะนั้นไม่มีการรู้ความต่างกันของนามธรรมและรูปธรรม มีแต่ตัวตนที่ตกใจว่านี่อะไร และกำลังสงสัยในสิ่งที่ปรากฏ แต่ลักษณะของนามธรรมซึ่งกำลังคิดสงสัยว่านี่อะไร ยังเป็นเราอยู่ ถ้าสติไม่ระลึกลักษณะของนามธรรมเลย หรือว่ายังสงสัยอยู่ว่านามธรรมเป็นอย่างไร

ขณะที่กำลังเห็นอย่างนี้ก็มีสิ่งที่ปรากฏ แต่นามธรรมเป็นอย่างไร

ลักษณะของนามธรรมไม่มีรูปร่าง ไม่มีสี สันวณณะใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นแต่เพียงอาการรู้ ธาตุรู้ เป็นลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเห็นนี่เอง คือ กำลังมีสิ่งที่ปรากฏทางตาในขณะที่นี้มีสภาพรู้ จนกว่าจะชินกับลักษณะของสภาพรู้

ถ้าเป็นปัญญาจริง ๆ ต้องไม่มีเรา มีแต่ลักษณะของสภาพรู้ และสิ่งที่ปรากฏตามปกติ โดยเป็นสภาพธรรมที่ปรากฏทีละอย่าง และไม่มีการสงสัยว่า นี่อะไร ถ้าเป็นโดยลักษณะนั้น จะมีความต้องการเป็นเหตุให้พยายามทำอย่างนั้นอีก ซึ่งไม่ใช่การละ และรู้ว่าเป็นแต่เพียงสิ่งที่ปรากฏกับเป็นสภาพรู้ และอบรมเจริญปัญญาต่อไปที่จะรู้ชัดในลักษณะของนามธรรมอื่น ๆ ในลักษณะของรูปธรรมอื่น ๆ

เรื่องหลอกมีมากจริง ๆ ความเป็นตัวตนและความต้องการผลจะทำให้ละความเป็นผู้มีปกติเจริญสติปัฏฐาน แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐานจริง ๆ จะไม่หวั่นไหวเลย สติระลึกทางกายก็ระลึก ดับไปก็ดับไป สติจะระลึกทางตาก็เป็นปกติ เป็นผู้มีปกติเจริญสติปัฏฐาน หรือสติปัฏฐานเจริญโดยเป็นปกติ

ถ. ฟังเทพอาจารย์บอกว่า ก่อนจะนอนก็สามารถอบรมเจริญได้

ส. สติระลึกได้ทุกขณะ

ถ. ถ้าอย่างนั้น ก่อนจะนอนควรจะเลิก หรือระลึกไปเรื่อย ๆ

ส. นี่คือความเป็นตัวตน เมื่อมีการจะเลือกขณะใด ไม่พ้นเรา แสดงให้เห็นว่า ความเป็นตัวตนนี้จะละเอียดมาก แม้แต่การคิดว่าจะเลิกหรือไม่เลิก เป็นผู้มีปกติ สติระลึกลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ แล้วแต่ว่าสติจะเกิดเมื่อไร ถ้าเป็นอย่างนี้จริง ๆ จะไม่มีก่อนนอน จะไม่มีตอนตื่น หรือตอนที่กำลังสวดมนต์ หรือกำลังทำอะไรก็ตามแต่ ถ้าสติจะเกิดตอนตื่นขึ้น ก็เป็นผู้ที่สติระลึกต่อไปได้เรื่อย ๆ ไม่ต้องไปจำกัดเวลาเลย

๑๓๙๒

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๗

ถ. ยอมรับว่า บางคราวก็หลงลืม ไม่ค่อยใส่ใจระลึกถึงว่า อะไรมากระทบทางกาย ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจบ้าง บางครั้งก่อนจะนอน ถ้าระลึกได้ ผมก็จะพยายามใส่ใจที่จะระลึกถึง แต่บางคราวก็ลืม

สุ. ขณะนั้นเป็นสติ แต่ความเป็นตัวตนยังมีจึงทำให้ดูเหมือนว่า เรากำลังใส่ใจ

ถ. ลักษณะนี้ควรจะเลิก หรืออย่างไร

สุ. ควรหรือไม่ควร เป็นเรื่องของอัตตาแล้ว ไม่ต้องคิดว่า ควรหรือไม่ควร แล้วแต่สติจะเกิด ซึ่งสตินั้นเองระลึก ถ้าสติไม่เกิด ก็ไม่มีสภาพธรรมใดจะไประลึกได้ และขณะไหนก็ได้

ถ. ยอมรับว่า เมื่อเริ่มจะระลึกถึง ก็อยากให้เกิดอย่างนั้นอีก

สุ. เป็นของธรรมดา โลภะติดตามไปโดยตลอด และละเอียดยึดขึ้นด้วย อย่างพระภิกษุรูปหนึ่ง ท่านพอใจในการนั่งมาก ท่านบอกว่า อริยาบถนั่งทำให้สติเกิดมาก

สติเกิดมากจากอริยาบถนั่งได้ แต่ไม่ควรคิดว่า ต้องนั่งและสติจะเกิด ควรเฉลียใจว่า ทำอย่างไรให้ความพอใจที่จะนั่งนั้นหมดไปได้ ควรจะเป็นอย่างนี้ใช่ไหม เพราะในขณะที่นั่งและสติเกิดมาก ย่อมมีโลภะเกิดติดตามไปได้ว่า เป็นเพราะนั่งสติจึงเกิดมาก แต่ทำไมไม่เฉลียใจว่า เวลานี้ความพอใจที่จะนั่งยังไม่หมดเลย มีแต่ความต้องการที่จะนั่ง เพราะนั่งแล้วรู้สึกวาสติเกิดมาก แต่ทำอย่างไรจึงจะละความพอใจในการนั่งได้ ถ้ารู้อย่างนี้จริง ๆ โลภะจะแฝงอยู่ที่อริยาบถนั่งไม่ได้

เพราะฉะนั้น จะมีสติทั่วไปหมด ไม่ว่าในขณะที่ยืน ในขณะที่เดิน ในขณะที่นอน และไม่มีการคิดในการที่จะนั่ง มิฉะนั้นจะนั่งอยู่เรื่อย เพราะเห็นว่าสติเกิดมาก แต่ไม่รู้เลยว่า ขณะนั้นโลภะแฝงอยู่แล้วที่จะนั่ง

ปัญญาเป็นเรื่องของการละ เพราะฉะนั้น เมื่อโลภะละเอียดยขึ้น ปัญญาต้องละเอียดยตามที่จะรู้ว่า ยังติดอะไรอยู่ที่ไหน ขณะใดก็ตามที่สติเกิดมาก ต้องเฉลียวใจทันทีที่จะรู้ว่า จะละความพอใจในขณะนั้นได้อย่างไร

บางท่านขณะที่สวดมนต์ สติปัญฐานเกิดเป็นปกติ ก็เป็นอุปนิสัยที่ได้สะสมมา เพราะว่าเป็นอดีตอนันตชาติ ใครจะเคยเป็นภิกษุ ภิกษุณี เคยสวดมนต์ เคยฟังพระธรรมจากพระโอรุณมานานสักเท่าไร ก็ย่อมเป็นได้ที่จะมีปัจจัยทำให้เกิดสติปัญฐานในขณะนั้น ๆ แต่แม้กระนั้นก็ต้องรู้ว่า ไม่ควรมีความพอใจที่จะพยายามทำอย่างนั้นบ่อย ๆ เพื่อให้สติเกิด แต่ต้องมีการละโดยรู้ว่า แม้ขณะอื่น สติปัญฐานก็ควรรู้ชัดในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเป็นโลภะอย่างแรง หรือโทสะที่มีกำลัง ในขณะนั้น สติปัญฐานจะต้องรู้ชัดจริง ๆ ในสภาพที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล จนกว่าจะสามารถดับกิเลสได้ไม่ยึดถือสภาพธรรมใด ๆ ทั้งสิ้นว่าเป็นตัวตน

ถ้ายังมีเวลานั้น เวลานี้ มีสถานที่นั้น สถานที่นี้ อิริยาบถนั้น อิริยาบถนี้ และขณะอื่นละ เมื่อไรปัญญาจะรู้ชัดได้ว่าไม่ใช่ตัวตนด้วย และสติก็ต้องระลึกด้วย

เรื่องของการละ การดับกิเลส ต้องเป็นเรื่องของการอบรมเจริญปัญญาที่รู้ชัดจริง ๆ จนหมดความสงสัยในสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ

ถ้าไม่ใช่เป็นผาตุ แต่เป็นสิ่งอื่น ปัญญาสามารถรู้ตามความเป็นจริงได้ไหม โดยไม่ต้องตกใจ และไม่ต้องสงสัย

ขณะที่หลับตา กับขณะที่ลืมตาในขณะนี้ มีอะไรปรากฏบ้างไหม

สิ่งที่ปรากฏ มี แต่ไม่เหมือนกันก็ได้ ถ้ายืนกลางแดดและหลับตา สีปรากฏเป็นแสงสว่าง เป็นสีต่าง ๆ ก็ได้ แล้วแต่ว่าขณะนั้นจะกลับไปเป็นสีอะไรบ้าง สติปัญฐานก็เกิด เพราะขณะนั้นไม่มีตัวตน ทุกขณะต้องเป็นเพียงนามธรรมและรูปธรรมจริง ๆ พ้นจากนามธรรมและรูปธรรมไม่ได้ ถ้าสติระลึกจะต้องรู้ว่า ขณะนั้นสภาพใดเป็นสภาพรู้ ขณะใดเป็นรูปธรรม ไม่อย่างนั้นหลับตาก็สงสัยอีกว่า ที่กำลังปรากฏนี้อะไร แต่การอบรมเจริญสติปัญฐานดับความสงสัย ที่เกิดขึ้นเพราะไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

- ถ. ขณะที่เรานึกภาพเหตุการณ์ ภาพนั้นปรากฏ เป็นสัญญาหรือเปล่า
ส. สัญญาเกิดกับจิตทุกขณะ
ถ. ที่เป็นภาพ เป็นเรื่องราว เป็นสัญญาด้วยใช่ไหม
ส. ไม่มีขณะไหนเลยที่จะปราศจากสัญญาเจตสิก สัญญาจำไว้หมด

ในคราวก่อนได้กล่าวถึงอกุศลธรรมที่จะดับได้เป็นสมุจเฉท จากข้อความใน **อัฐุสาลินี ทุกนิคเขปกถา ข้อ ๑๑๗๖** แสดงนิรณันตามลำดับกิเลสและตามลำดับมรรค

ว่าตามลำดับกิเลส

กามฉันทนิรณัน พยาบาทนิรณัน อหังการนิรณัน อมมราคานิรณัน อหิงสา
อูททังจนิรณัน อหังการนิรณัน อมมราคานิรณัน อหิงสา
โสตาปัตติมรรคานิรณัน อวิชชานิรณัน อหังการนิรณัน อมมราคานิรณัน

ถ้าว่าตามลำดับมรรค

โสตาปัตติมรรคละกุกกุจจะและวิจิกิจฉา อหังการนิรณัน กามฉันทะ
และพยาบาทะ อหังการนิรณันละอหังการะ อูททังจจะ และอวิชชา

นี่เป็นข้อความใน **อัฐุสาลินี นิกเขปกถา ทุกนิคเขปกถา ข้อ ๑๑๗๖**
แต่ใน **สัมมอหวิโนทนี อรรถกถา สติปัฏฐานวิงค์ นิรณนบรรพ** และใน
วิสุทธิมรรค ญาณทัสสนวิสุทธินิทเทส มีข้อความว่า

กามฉันทนิรณันไม่เกิดต่อไปด้วยอหังการนิรณัน พยาบาทนิรณันไม่เกิดต่อไปด้วย
อหังการนิรณัน อมมราคานิรณันไม่เกิดต่อไปด้วยอหังการนิรณัน อูททังจจะไม่เกิดต่อไปด้วย
อหังการนิรณัน อมมราคานิรณัน ไม่เกิดต่อไปด้วยอหังการนิรณัน วิจิกิจฉาไม่เกิดต่อไปด้วย
โสตาปัตติมรรค

การศึกษาพระธรรม จะต้องศึกษาโดยตลอด สำหรับเรื่องของการดับกิเลส
มีข้อที่ต่างกัน คือ กุกกุจจะนิรณันใน **อัฐุสาลินี** แสดงว่า โสตาปัตติมรรคละกุกกุจจะ

และวิจิติจณา แต่ใน **สัมโมหวิโนทนี อรรถกถา สติปัฏฐานวิภังค์ นีวรณบรรพ**
และใน **วิสุทธิมรรค** แสดงว่า กุกกัจจะไม่เกิดต่อไปด้วยอนาคามีมรรค

นี่เป็นข้อความที่ต่างกันของ **อัฐุสาลินี** และ **สติปัฏฐานวิภังค์** ซึ่งต้อง
พิจารณาในเหตุผล

แม้ว่าอกุศลเจตสิกมี ๑๔ ดวง แต่จำแนกเป็นอกุศลธรรม ๙ จำพวก คือ

๑. อาสวะ ๔

๒. โสภะ ๔

๓. โยคะ ๔

๔. อุปาทาน ๔

๕. กายคັນถะ ๔

๖. นีวรณ ๕

๗. อนุสัย ๗

๘. สังโยชน์ ๑๐

๙. กิเลส ๑๐

สำหรับอาสวะ ๔ ธรรมอื่นนอกจากอาสวะ ๔ นี้ ไม่ใช่อาสวะ ซึ่งข้อความใน
พระอภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ จตุกกนิทเทส ข้อ ๙๖๑ แสดงอาสวะ ๔ คือ
กามาสวะ ๑ ภวาสวะ ๑ ทิฏฐาสวะ ๑ อวิชชาสวะ ๑

อัฐุสาลินี จิตตูปปาตกัณฑ์ อธิบายอาสวโคจรกะ มีข้อความว่า

ธรรมชื่อว่าอาสวะ โดยอรรถว่า ไหลไปทั่ว ไหลไป คือ หลากไปทางตา
ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าอาสวะ เพราะเมื่อว่าโดยธรรม ก็ไหลไปได้กระทั่งถึงโคตรภู
เมื่อว่าโดยโอกาส ก็ไหลไปได้กระทั่งถึงภวคคพรหม คือ อรูปพรหม

ชื่อว่าอาสวะ เพราะเป็นสภาพที่หมักดองเอาไว้นาน อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า
อาสวะ เพราะอรรถว่า พอกพูน คือ ก่อสังสารทุกข์อันยืดยาว ธรรมอื่นนอกจาก
อาสวะ ๔ นี้ ไม่ชื่อว่าอาสวะธรรม

ถึงแม้ว่าอกุศลเจตสิกมี ๑๔ ดวง แต่โลกเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิต ๘ ดวง เป็นกามาสวะ โลกเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตทวิภูตวิปปยุตต์ ๔ ดวง เป็นภวาสวะ ทวิภูตเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตทวิภูตวิปปยุตต์ ๔ ดวง เป็นทวิภูตาสวะ อวิชชาสวะ ได้แก่ โมหเจตสิกซึ่งเกิดกับอกุศลจิตทุกดวง รวมเป็นโลกเจตสิก ๑ ทวิภูตเจตสิก ๑ และโมหเจตสิก ๑ ซึ่งเป็นอาสวะ ๔

แสดงให้เห็นว่า ไม่ใช่อกุศลเจตสิกทุกประเภทเป็นอาสวะ แต่เฉพาะโลกเจตสิก ทวิภูตเจตสิก และโมหเจตสิก เป็นอาสวะ

สำหรับอาสวะ ๔ นั้น กามาสวะ คือ ความพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิต ซึ่งไหลไป คล้อยไปตามอารมณ์ที่ปรากฏทุกขณะ ผู้ที่จะดับกามาสวะได้ คือ อนาคตมรรคจิต ต้องบรรลุคุณธรรมถึงความเป็นพระอนาคามี จึงดับกามาสวะได้

ภวาสวะ คือ ความพอใจในรูปภาพ อรูปภาพ ความติดใจในฌาน ซึ่ง อรหัตตมรรคจิตดับได้ ความพอใจอันเกิดร่วมกับผัสสทวิภูต อันโสดาปัตติมรรคดับได้

ทวิภูตาสวะ คือ ความเห็นผิดจากความเป็นจริงของสภาพธรรมทั้งปวง โสดาปัตติมรรคจิตดับได้

อวิชชาสวะ คือ ความไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรม เกิดกับอกุศลจิตทุกดวง อรหัตตมรรคละได้

เรื่องของอาสวะ ๔ ไม่มีปัญหา เพราะมีข้อความที่ชัดเจนว่า มรรคจิตใดดับ อาสวะใด

สำหรับพระสูตรบางแห่ง ไม่มีทวิภูตาสวะ มีแต่กามาสวะ ภวาสวะ และ อวิชชาสวะ ที่เป็นอย่างนี้สำหรับผู้ที่ได้รู้แจ้งอริยสัจธรรมแล้ว ซึ่งจะอบรมเจริญปัญญา เพื่อดับอาสวะขั้นต่อไป

การดับกิเลสตามข้อความในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค มหาวรรค ญาณกถา ข้อ ๒๑๒ มีว่า

คำว่า อาสวะ ความว่า อาสวะเหล่านั้นเป็นไฉน

อาสวะเหล่านั้น คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทวิภูตาสวะ อวิชชาสวะ ฯ

อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไป ณ ที่ไหน ทิฏฐาสวะทั้งสิ้น กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ อันเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย ย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งโสดาปัตติมรรคนี้

กามาสวะส่วนหยาบ ภวาสวะ อวิชชาสวะ อันตั้งอยู่ร่วมกันกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามีมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งสกทาคามีมรรคนี้

กามาสวะทั้งสิ้น ภวาสวะ อวิชชาสวะ อันตั้งอยู่ร่วมกันกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามีมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งอนาคามีมรรคนี้

ภวาสวะ อวิชชาสวะทั้งสิ้น ย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งอรหัตตมรรคนี้

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า เมื่อกล่าวถึงการดับไปของกุกกุจจะของพระโสดาบัน ใน **อัญญาสาลินี** ย่อมหมายถึงกุกกุจจะส่วนที่ทำให้เกิดในอบายภูมิ เพราะว่าข้อความใน **ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค** มีว่า ทิฏฐาสวะทั้งสิ้น (คือ ทุกประเภท) กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ อันเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย ย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค

โสดาปัตติมรรคจิตดับทิฏฐาสวะทั้งสิ้น ไม่เหลือเลย และดับกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ อันเป็นเหตุให้ไปสู่อบายด้วย ไม่ใช่ว่าได้ดับกามาสวะ ภวาสวะ หรืออวิชชาสวะเลย แต่มันออกจากจะดับทิฏฐาสวะทั้งสิ้นแล้ว ยังดับกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ อันเป็นเหตุให้ไปสู่อบายด้วย

สำหรับสกทาคามีมรรค กามาสวะส่วนหยาบ ภวาสวะ อวิชชาสวะ อันตั้งอยู่ร่วมกันกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามีมรรค

แสดงว่าพระสกทาคามีบุคคล ดับกามาสวะส่วนหยาบ และดับภวาสวะ อวิชชาสวะ อันตั้งอยู่ร่วมกันกับกามาสวะนั้นด้วย

สำหรับพระอนาคามีบุคคล ดับกามาสวะทั้งสิ้น ไม่เกิดอีกเลย ความยินดีในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ อันตั้งอยู่ร่วมกันกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามีมรรค

และอีก ๒ อาสวะ คือ ภวาสวะและอวิชชาสวะทั้งสิ้น ย่อมสิ้นไปด้วย
อหัตตมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งอหัตตมรรคนี้

แสดงให้เห็นถึงกิเลสทั้งหลายซึ่งเกิดอยู่เป็นประจำ ย่อมดับไปพร้อมกับมรรคจิต
ตามควรแก่ฐานะของอกุศลนั้น ๆ

โดยนัยของอกุศลธรรม ๙ กอง กุกกุจจะเป็นอกุศลธรรมประเภทนิรวณ
ประเภทเดียว ไม่เป็นอาสวะ ไม่เป็นโสมะ ไม่เป็นโยคะ ไม่เป็นอุปาทาน ไม่เป็น
กายคันถะ ไม่เป็นอนุสัย ไม่เป็นสังโยชน์ และไม่เป็นกิเลส ๑๐

และที่จะพิจารณาลักษณะของกุกกุจจะในชีวิตประจำวัน ผู้ที่ยังมีกุกกุจจะอยู่
ข้อความใน **ขุททกนิกาย มหานิทเทส ปุราณสูตรตติยบทที่ ๑๐ ข้อ ๓๘๗**
พระผู้มีพระภาคทรงแสดงคุณธรรมของพระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งมีเรื่องลักษณะของ
กุกกุจจะ ข้อความมีว่า

ชื่อว่าความรำคาญ ในคำว่า ผู้ไม่มีความรำคาญ

พระอรหันต์เป็นผู้ที่ไม่โอ้อวด และไม่มี ความรำคาญ เพราะฉะนั้น ข้อความ
ตอนนี้แสดงลักษณะของผู้ไม่มีความรำคาญ

ชื่อว่าความรำคาญ ในคำว่า ผู้ไม่มีความรำคาญ ได้แก่ ความรำคาญมือบ้าง
ความรำคาญเท้าบ้าง ความรำคาญทั้งมือและเท้าบ้าง ความสำคัญในสิ่งไม่ควรว่า
ควร ความสำคัญในสิ่งควรว่าไม่ควร ความสำคัญในสิ่งที่ไม่ใช่โทษว่ามีโทษ
ความสำคัญในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ ความรำคาญ กิริยาที่รำคาญ ความเป็น
ผู้รำคาญ ความเดือดร้อนจิต ความกลุ้มใจเห็นปานนี้ นี้เรียกว่า ความรำคาญ

ขณะนี้กำลังมีอยู่หรือเปล่า เวลาที่ศึกษาพระธรรมต้องย้อนกลับมาที่ขณะนี้
สภาพธรรมที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

อีกอย่างหนึ่ง ความรำคาญ ความเดือดร้อนจิต ความกลุ้มใจ ย่อมเกิดขึ้น
เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ เพราะกระทำและเพราะไม่กระทำ

ความรำคาญ ความเดือดร้อนจิต ความก่อกวนใจ ย่อมเกิดขึ้นเพราะกระทำและ
เพราะไม่กระทำอย่างไร

ความรำคาญ ความเดือดร้อนจิต ความก่อกวนใจ ย่อมเกิดขึ้นว่า เราทำแต่
กายทุจริต เราไม่ได้ทำกายสุจริต เราทำแต่วจีทุจริต เราไม่ได้ทำวจีสุจริต เราทำแต่
มโนทุจริต เราไม่ได้ทำมโนสุจริต เราทำแต่ปาณาติบาต เราไม่ได้ทำการงดเว้นจาก
ปาณาติบาต เราทำแต่อกุศลนาทาน เราไม่ได้ทำการงดเว้นจากอกุศลนาทาน เราทำแต่
กาเมศุมิฉฉาจาร เราไม่ได้ทำการงดเว้นจากกาเมศุมิฉฉาจาร เราทำแต่มุสาวาท
เราไม่ได้ทำการงดเว้นจากมุสาวาท เราทำแต่ปิสุณาวาจา เราไม่ได้ทำการงดเว้นจาก
ปิสุณาวาจา เราทำแต่ผรุสวาท เราไม่ได้ทำการงดเว้นจากผรุสวาท เราทำแต่
สัมผัปปลาปะ เราไม่ได้ทำการงดเว้นจากสัมผัปปลาปะ เราทำแต่อกุศล
เราไม่ได้ทำอกุศล เราทำแต่พยาบาท เราไม่ได้ทำอัพยาบาท เราทำแต่มีฉฉา
เราไม่ได้ทำมีฉฉา

ความรำคาญ ความเดือดร้อนจิต ความก่อกวนใจ ย่อมเกิดขึ้นเพราะกระทำและ
เพราะไม่กระทำอย่างนี้

๑๓๙๓

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๗

อีกอย่างหนึ่ง ความรำคาญ ความเดือดร้อนจิต ความกุ่มใจ ย่อมเกิดขึ้นว่า เราเป็นผู้ไม่กระทำความบริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย เราเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย เราเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ เราเป็นผู้ไม่หมั่นประกอบในความเพียร เป็นเครื่องตื่นอยู่ เราเป็นผู้ไม่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เราไม่ได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ เราไม่ได้เจริญสัมมัปธาน ๔ เราไม่ได้เจริญอิทธิบาท ๔ เราไม่ได้เจริญอินทรีย์ ๕ เราไม่ได้เจริญพละ ๕ เราไม่ได้เจริญโพชฌงค์ ๗ เราไม่ได้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เราไม่ได้กำหนดรู้ทุกข์ เราไม่ได้กำหนดละสมุทัย เราไม่ได้ทำให้แจ้งนิโรธ

ความรำคาญนี้อันบุคคลใดละ ตัดขาด สงบ ระวังแล้ว ทำให้ไม่ให้เกิดขึ้น เมาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ บุคคลนั้นเรียกว่า ไม่มีความรำคาญ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าผู้ไม่ไอ้อวด ไม่มีความรำคาญ

ถ้าความรำคาญเกิดขึ้นจะพิจารณาได้ว่า เป็นไปในลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้เสมอ ความรำคาญมือบ้าง ความรำคาญเท้าบ้าง ก็จัดเป็นความรำคาญอย่างหนึ่งเหมือนกัน ไม่รู้ว่าจะเอามือวางไว้ที่ไหนอย่างไรดี ไม่ว่าจะนั่ง จะนอน จะยืน ก็ไม่รู้ว่าจะเอาเท้าไว้ อย่างไรดี ความรำคาญเท้าบ้าง ความรำคาญทั้งมือทั้งเท้าและเท้าบ้าง

นี่เป็นชีวิตประจำวัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะของความรำคาญว่า มีทั้ง ความรำคาญมือ รำคาญเท้า รำคาญในสิ่งที่ไม่มิโทษว่ามีโทษ รำคาญในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ รำคาญตลอดไปจนกระทั่งถึงกายวาจาซึ่งเป็นทุจริต และการไม่อบรมเจริญ สติปัฏฐาน เป็นต้น นี่คือลักษณะของความรำคาญ ซึ่งจะดับได้ตามควรแก่มรรคจิต

ถ. มรรคจิตที่ละถูกกุจเจตสิก ทำไมจึงแสดงไว้ต่างกันในอัฐฐสาลินีกับในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค

ส. เป็นสิ่งที่จะต้องศึกษาโดยละเอียด เพราะถ้าอ่านเพียงคัมภีร์เดียวก็จะเห็นว่า **อัฐฐสาลินี** แสดงว่าอย่างนั้น และถ้าต่อไปได้พบข้อความใน **สัมโมหวิโนทนี อรรถกถา พระวิภังคปกรณัม** ก็จะเห็นว่า เป็นข้อความที่ต่างกัน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นข้อความใด ๆ ที่ปรากฏในอรรถกถา ควรจะย้อนกลับไปสู่พระบาลี คือพระไตรปิฎก เพราะฉะนั้น จึงได้กล่าวถึงข้อความใน **ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค มหาวรรค ญาณกถา ข้อ ๒๑๒** ซึ่งแสดงไว้โดยกว้าง เพื่อให้วินิจฉัยว่า พระโสดาบันละกรรมใดบ้าง เพราะว่าอกุศลกรรมบางจำพวกแสดงไว้ตรง แต่บางจำพวกไม่ได้แสดงไว้ตรง

อย่างเช่น ทิฏฐัสสวะทั้งสี่ ก็แสดงไว้ชัดว่าพระโสดาบันบุคคลดับทิฏฐิเจตสิก แต่กามาสสวะ ภวาสสวะ อวิชชาสสวะอันเป็นเหตุให้ไปสู่อบาย ดับได้ด้วยโสดาปัตติมรรค ก็แสดงว่าอกุศลธรรมมีหลายชั้น และมีความละเอียดมาก เพราะฉะนั้น ส่วนใดซึ่งเป็นส่วนที่พระโสดาบันดับได้พร้อมกับทิฏฐิ ส่วนนั้นก็ดับไม่เกิดอีก แต่ส่วนใดที่ยังดับไม่ได้ ก็ย่อมเกิดอีกได้ เพราะถ้าคิดถึงความรำคาญหรือว่าลักษณะที่รำคาญ อย่างข้อความใน **ขุททกนิกาย มหานิทเทส ปุราเภทสูตรตติยนิทเทสที่ ๑๐ ข้อ ๓๘๗** ที่แสดงว่า แม้แต่ความรำคาญมือบ้าง ความรำคาญเท้าบ้าง ก็เป็นลักษณะที่รำคาญ อาการที่รำคาญ ซึ่งความรำคาญอย่างนั้นไม่ได้ทำให้ไปสู่อบายภูมิ แต่ถ้าเป็นความรำคาญที่เกิดร่วมกับอกุศลที่มีกำลัง ย่อมสามารถทำให้ไปสู่อบายภูมิได้ พระโสดาบันก็ดับได้

ถ้าจะให้ข้อความใน **อัฐฐสาลินี** สอดคล้องกับข้อความใน **สัมโมหวิโนทนี** จะต้องอาศัยพระไตรปิฎกเทียบเคียง

ถ. คำว่า ดับส่วนหยาบได้ ใช่ไหม

ส. ส่วนซึ่งจะไปสู่อบายภูมิ

ถ. ในกรณีที่ถูกกุจเจตสิกดับไปแล้ว ต้องดับไปพร้อมกับโทสมูลจิต ใช่ไหม

ส. เช่นเดียวกับโลกมูลจิตของพระอนาคามีบุคคลที่ยังมีโลกมูลจิต วิทยวิปปยุตต์ ซึ่งเป็นไปในความยินดีในชั้นภพที่ยังไม่ดับ แสดงให้เห็นว่า โลกมูลจิต โดยประเภที่มี ๘ ดวงจริง แยกเป็นโลกมูลจิตวิทยวิปปยุตต์ ๔ ดวง พระโสดาบันดับแล้ว แต่โลกมูลจิตวิทยวิปปยุตต์ซึ่งไม่ประกอบด้วยวิทยเจตสิก พระสกทาคามีดับส่วนหยาบ พระอนาคามีดับส่วนที่ยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ พระอรหันต์ดับส่วนที่ยินดีพอใจในภพในชั้นนี้ สำหรับโลกมูลจิต วิทยวิปปยุตต์ ๔ ดวง เพราะฉะนั้น ควรพิจารณาอภิสลธรรมจำพวกอื่น ๆ โดย นัยเดียวกันด้วย

ถ. โดยสรุป อภิสลธรรมใดทำให้ไปสู่อบายภูมิ พระโสดาบันจะได้หมด

ส. ใช่ นอกจากนั้น ถ้าข้อความใดตรงกันก็ไม่มีปัญหา แต่ถ้าข้อความใด ซึ่งต่างกัน ก็ควรจะวินิจฉัยโดยนัยนี้

แต่อย่างไรก็ตาม ควรจะต้องพิจารณาลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เพราะว่าการศึกษาพระธรรม ทั้งหมด อย่าให้เป็นเพียงสิ่งซึ่งอยู่ในตำรา หรือว่าทำให้เกิดความข้องใจที่จะตัดสินใจ โดยที่ขณะนั้นสติไม่ได้ระลึกลักษณะของสภาพที่กำลังใคร่ครวญหรือที่กำลังสงสัย กำลังเคลือบแคลง เพราะว่าหนทางเดียวที่จะดับกิเลสได้จริง ๆ ไม่ใช่โดยการคิดค้น สิ่งซึ่งไม่สามารถเข้าใจได้โดยปัญญาของตนเอง แต่จะดับกิเลสได้โดยสติระลึกลักษณะ ของสภาพที่ไม่ใช่ตัวตนในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น การศึกษาปริยัติธรรมทั้งหมด ต้องเพื่อจุดประสงค์ คือ ให้สติ ระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ มิฉะนั้นจะหลงเพลินไปกับการคิดค้น และแสวงหาสิ่งซึ่งอาจจะตัดสินใจไม่ได้ พร้อมกันนั้นสติก็ไม่ระลึกลักษณะสภาพของธรรม ที่กำลังปรากฏ

อย่างข้อความใน **คัมภีร์บุคคลบัญญัติ** ที่กล่าวถึงพระโสดาบันที่เป็น เอกพินุคคล มีข้อความว่า

อนึ่ง พระโสดาบันบางองค์มีอชฌาสัยในวิภูฏะ เป็นผู้ยินดีในวิภูฏะ ย่อมท่องเที่ยวไปในวิภูฏะบ่อย ๆ นั้นเที่ยว ปรากฏอยู่ ก็ชนเหล่านี้มีประมาณเท่านี้ คือ อนาคตปิณฑิกเศรษฐี ๑ วิสาขาอุบาสิกา ๑ จุลรตเทวบุตร ๑ มหารตเทวบุตร ๑ อเนกวรรณเทวบุตร ๑ ท้าวสักกเทวราช ๑ นาคทัตตเทวบุตร ๑

ทั้งหมดนี้มีอชฌาสัยในวิภูฏะ มีความยินดีในวิภูฏะ เกิดในเทวโลก ๖ ชั้น ตั้งแต่ต้น ชำระจิตให้สะอาดในเทวโลกนั้นแหละ แล้วจึงตั้งอยู่ในอกนิฏฐภพ จึงจักปรินิพพาน ชนเหล่านี้ พระองค์มิได้ทรงถือเอาในที่นี้

นอกจากนั้น ยังกล่าวถึงพระโสดาบันจำพวกอื่น ๆ อีก ซึ่งไม่ได้มุ่งหมายในที่นี้ เพราะฉะนั้น ข้อความต้องสอดคล้องกันด้วย อย่างพระโสดาบันจะไม่เกิดเกินกว่า ๗ ชาติ แต่ข้อความที่ว่า พระโสดาบันบางองค์มีอชฌาสัยในวิภูฏะ เป็นผู้ยินดีในวิภูฏะ ย่อมท่องเที่ยวไปในวิภูฏะบ่อย ๆ นั้นเที่ยว ปรากฏอยู่ ๆ

แต่ลองพิจารณาดูจริง ๆ ขณะนี้ท่านวิสาขามิคารมาตาอยู่ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี และท่านอนาคตปิณฑิกเศรษฐีอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต ท่านไม่จำเป็นต้องย้อนกลับไปสู่ชั้นจาตุมหาราชิกาและชั้นดาวดึงส์เลย เพราะฉะนั้น ที่ว่าเกิดในเทวโลกบ่อย ๆ ก็เป็นไปได้ที่ว่า ชำระจิตให้สะอาดในเทวโลกนั้นแหละ และภพสุดท้ายจึงตั้งอยู่ในอกนิฏฐภพ คือ สุทธาวาสชั้นสูงสุด ซึ่งเป็นภูมิของพระอนาคามีที่ได้ปัญจฌมาน แต่เทียบดู ท่านก็จะเกิด และเกิด และเกิด ๗ ชาติ ก็ย่อมจะอยู่ในอกนิฏฐภพได้ เพราะว่าขณะนี้ท่านวิสาขามิคารมาตาก็อยู่ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี

ถ้าอยู่ในชั้นนิมมานรดี ยังอยากไปอยู่ในชั้นจาตุมหาราชิกาไหม แต่ว่าภูมิสูงขึ้นไปย่อมเป็นที่ปรารถนาเป็นที่ยินดีได้ เช่น พรหมโลก เพราะฉะนั้น ท่านก็ชำระจิตให้สะอาดในเทวโลกนั้นแหละ และเกิดในพรหมโลก ถึงปัญจฌมานก็เกิดในสุทธาวาสภูมิ จนกระทั่งภพสุดท้ายก็อยู่ในอกนิฏฐภพได้

เพราะฉะนั้น การศึกษาพระไตรปิฎก บางแห่งจะมีข้อความที่ยกเว้นเฉพาะสัตว์บุคคลบางประเภทบางจำพวก เช่น มนุษย์ มีกำเนิดโดยเป็นโอปปาติกะกำเนิดได้ คือ เกิดเป็นตัวครบได้ทันที ไม่ต้องอยู่ในครรภ์ก็มี แต่ไม่ใช่ในสมัยนี้ เป็นสมัยปฐมกับ

ตอนที่เริ่มมีโลกขึ้นใหม่ ๆ ในขณะนั้นจะไม่มีสัตว์ที่เกิดในครรภ์ เพราะฉะนั้น จะต้องพิจารณาเทียบเคียงโดยกาลสมัย และโดยการยกเว้นเป็นแต่ละบุคคลด้วย ตามที่ได้แสดงไว้ว่า กำเนิดมนุษย์ไม่ได้มีแต่เฉพาะในครรภ์เท่านั้น แต่ยุคนี้สมัยนี้ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ไม่ใช่ในสมัยปฐมกับ

ถ. เท่าที่จำได้ พระโศตบับละสังขโยชนได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปรามาส ส่วนพระสกทาคามีก็ละได้ ๓ นี้ และทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางลง ไม่ทราบว่าจะทำอะไรบ้าง

สุ. ข้อความใน **ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีตามรรค** มีว่า กามาสวะส่วนหยาบ ภวาสวะ อวิชชาสวะ อันตั้งอยู่ร่วมกันกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามีมรรค

คือ ความยินดี พอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจึงจะส่วนหยาบ พระสกทาคามีก็ละด้วย

สำหรับอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง ต้องจำแนกออกเป็น ๙ จำพวก และแสดงว่าแต่ละจำพวก มรรคใดละกิเลสใดบ้าง อกุศลธรรมใดบ้าง

ถ้าโดยนัยของสังโยชน์ ๑๐ พระโศตบับบุคคลละสักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สิลัพพตปรามาส ๑ แต่อย่าลืมว่าจะต้องละกิเลสอื่น ๆ อกุศลธรรมอื่น ๆ อันเป็นเหตุให้ไปสู่อบายด้วย เพราะข้อความโดยตรงใน **ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีตามรรค มหาวรรค ญาณกถา** แสดงไว้กว้าง ไม่ได้จำแนกออกเป็นอกุศลจำพวกต่าง ๆ แต่แสดงไว้ว่า ทุฏฐาสวะทั้งสิ้น ทั้งหมดเลย พร้อมทั้งกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ อันเป็นเหตุให้ไปสู่อบาย ย่อมสิ้นไปด้วยโศตปัตติมรรค เพราะฉะนั้น ก็ใช้ข้อความนี้กับอกุศลธรรมจำพวกอื่น ๆ ได้ แม้ว่าจะไม่ใช่ประเภทของอาสวะ แต่ต้องเป็นโดยนัยเดียวกัน

สำหรับพระสกทาคามีดับกามาสวะส่วนหยาบ และภวาสวะ อวิชชาสวะ อันตั้งอยู่ร่วมกันกับกามาสวะส่วนหยาบนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามีมรรค

ข้อความใน **ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีตามรรค** แสดงไว้กว้าง ซึ่งจะใช้ประกอบวินิจฉัยในการที่มรรคจิตจะดับอกุศลธรรมจำพวกอื่น ๆ ได้

ถ. อาจารย์ช่วยอธิบายกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะส่วนหยาบ ความหมายเป็นอย่างไร

ส. แม้ว่าจะไม่ใช่ส่วนที่ไปสู่อบาย แต่ก็ยังหยาบ มองเห็นได้ว่าเป็นความรุนแรงของความต้องการที่เป็นไปกับโลกะ อาจจะเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ แต่ไม่ใช่ทุจริตกรรม มีไหม ความประพฤติกที่ไม่สมควรต่าง ๆ ที่เกิดเพราะความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจะอย่างหยาบ ไม่ถึงขั้นทำทุจริตกรรม แต่เป็นที่รังเกียจของทุกคนที่รู้ นั่นเป็นกามาสวะส่วนหยาบ ซึ่งสิ้นไปด้วยสทามิมรรค

แต่สำหรับพระอนาคามีบุคคล ไม่มีความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจะ แม้อย่างละเอียด เพราะว่ากามาสวะทั้งสิ้น ทั้งหมด ทุกอย่าง และภวาสวะ อวิชชาสวะ อันตั้งอยู่ร่วมกันกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามีมรรค แต่ว่าสำหรับความยินดีพอใจในภพและอวิชชาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค

การวินิจฉัยเรื่องของอกุศล จะต้องอาศัยข้อความในพระไตรปิฎก อย่างในเรื่องของความตระหนี่ ข้อความใน **ขุททกนิกาย มหานิทเทส คุหัญจกสูตรตติยนิทเทสที่ ๒ ข้อ ๔๒** แสดงลักษณะของความตระหนี่ว่า

ผู้มีความตระหนี่ชื่อว่าผู้ตกต่ำอย่างไร ความตระหนี่ ๕ ประการ คือ ความตระหนี่ที่อยู่ ความตระหนี่สกุล ความตระหนี่ลาภ ความตระหนี่วรรณะ ความตระหนี่ธรรมะ ความตระหนี่เห็นปานนี้ อาการตระหนี่ ความเป็นผู้ประพฤติตระหนี่ ความเป็นผู้ปรารถนาต่าง ๆ ความเหนียวแน่น ความเป็นผู้มีจิตหดหู่ เจ็บร้อนในการให้ ความที่จิตอันใคร ๆ ไม่เชื่อถือได้ในการให้ นี้เรียกว่าความตระหนี่

อีกอย่างหนึ่ง ความตระหนี่ขันธก็ดี ความตระหนี่ธาคูก็ดี ความตระหนี่อายตนะก็ดี นี้เรียกว่าความตระหนี่ ความมุ่งจะเอาก็เรียกว่าความตระหนี่ นี้ชื่อว่าความตระหนี่ ชนผู้ประกอบด้วยความตระหนี่ ไม่รู้จักถ้อยคำที่ยาจกกล่าว ประมาทอยู่แล้ว ผู้มีความตระหนี่อย่างนี้ ชื่อว่าผู้ตกต่ำ

ผู้ตกต่ำ คือ ผู้ที่ไปต่ำ คือ ไปสู่นรกบ้าง ติรัจฉานกำเนิดบ้าง เปตวิสัยบ้าง

พิจารณาลักษณะของความตระหนี่ได้ในวันหนึ่ง ๆ ว่า ผู้ที่ประพฤติดตระหนี่เหนียวแน่น เป็นผู้มีจิตหดหู่ เจ็บร้อนในการให้ ไม่มีความสุขเลยในการที่จะให้สิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือ *ความที่จิตอันใคร ๆ ไม่เชื่อถือได้ในการให้* เพราะบอกว่าจะให้ แต่ก็ไม่ให้ นั่นเป็นลักษณะของความตระหนี่

บางคนกล่าวว่า ให้ช่วยติดต่อกับพระภิกษุรูปหนึ่งเพื่อที่จะถวายปัจจัยท่านเป็นประจำ แต่ว่าศรัทธาทั้งหลาย แม้เพียงก้าวเดียวก็เปลี่ยนได้ เพราะฉะนั้น ต้องพิจารณายับยั้งซึ่งใจพอสมควรเพื่อที่จะดูศรัทธาของผู้นั้นว่า มันคงจริงหรือเปล่า เพราะว่าเมื่อได้พบกันอีกครั้งหนึ่ง ก็ไม่ได้พูดถึงเรื่องนั้นอีกเลย เพราะฉะนั้น การเป็นผู้ติดต่อเรื่องหนึ่งเรื่องใดให้แก่พระภิกษุรูปหนึ่งรูปใด จะต้องพิจารณาจิตของผู้ที่ให้ว่าเป็นผู้ที่ตระหนี่หรือไม่ ต้องเป็นผู้ที่รอบคอบ เพราะถ้าคนอื่นขอให้รับภาระติดต่อ แต่ไม่บริจาคเลย ก็เกิดผลเสีย เนื่องจากได้ติดต่อกับเขาเรียบร้อยแล้ว เพราะฉะนั้น ไม่ควรจะต้องจนกว่าจะแน่ใจจริง ๆ ว่า ผู้นั้นมีศรัทธาที่มั่นคง

ถ. เวลาที่ขอทานมาขอ อยากจะให้ แต่เมื่อเห็นสภาพของเขาแล้วก็ไม่ให้ อย่างนี้จะเป็นตระหนี่หรือเปล่า

ส. เพราะอะไรจึงไม่ให้

ถ. เพราะว่าเขายังมีความสามารถที่จะประกอบอาชีพได้ แต่มาขอทานในขณะนั้นเกิดความตระหนี่หรือเปล่า

ส. แล้วแต่จิต คือ ไม่ใช่จะต้องให้เสมอไป ต้องมีเหตุผลแม้แต่ในการให้ อย่างเรื่องที่มีผู้ขอให้ติดต่อกับพระภิกษุเพื่อจะถวายปัจจัย ถ้าเป็นผู้ที่รีบร้อนทำอย่างนั้นโดยไม่พิจารณาก่อน ก็เกิดผลเสีย

บางคนอาจจะคิดว่า ทำไมไม่ไปกราบเรียนพระภิกษุรูปนั้น ดูเสมือนเป็นการกีดกันลาภของบุคคลอื่น แต่ความจริงไม่ใช่อย่างนั้น ต้องเป็นผู้ที่พิจารณาก่อนและจึงกระทำ แต่คนอื่นดูก็เสมือนกับว่า มีผู้ขอร้องให้ติดต่อแต่กลับไม่ติดต่อ ดูราวกับเป็นผู้ตระหนี่ลาภของบุคคลอื่น แต่ความจริงต้องเป็นไปตามเหตุผล ฉันทิ การที่จะให้หรือไม่ให้ก็ย่อมเป็นไปตามเหตุผลได้ ไม่ได้หมายความว่าต้องให้ทุกครั้ง ถ้าให้แล้ว

ไม่เป็นประโยชน์ หรือทำให้เกิดโทษ ก็ไม่ควรที่จะให้ แต่ในขณะที่เดียวกันก็พร้อมที่จะ
ให้กับบุคคลที่สามารถจะเป็นประโยชน์แก่เขาได้

ถ. คือพิจารณาก่อนว่า ควรให้หรือไม่ควรให้

ส. ถูกต้อง

๑๓๙๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๗

อกุศลเจตสิกทั้งหมดมี ๑๔ ดวง ได้กล่าวถึงแล้ว ๑๓ ดวง ที่ยังไม่ได้กล่าวถึง คือ วิจิกิจฉาเจตสิก ซึ่งเกิดกับโมหมูลจิต

ในวันนี้จะยังไม่กล่าวถึงเรื่องของโมหมูลจิต แต่จะขอกล่าวถึงอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง ซึ่งจำแนกออกเป็น ๙ จำพวก เพื่อจะได้เห็นลักษณะของสภาพกิจการงานของอกุศลเจตสิกทั้ง ๑๔ ดวงว่าต่างกันอย่างไร

อกุศลธรรมจำพวกที่ ๑ อาสวะ ได้แก่ เจตสิกเพียง ๓ ดวง คือ โลกเจตสิก เป็น กามาสวะ เกิดกับโลภมูลจิตทั้ง ๘ ดวง นอกจากนั้น โลกเจตสิกที่เกิดกับโลภมูลจิตทวิฐิตวิปปยุตต์ เป็น ภวาสวะ

ทวิฐิตเจตสิกที่เกิดกับโลภมูลจิตทวิฐิตวิปปยุตต์ เป็น ทิฐิวาสวะ

โมหเจตสิกซึ่งเกิดกับอกุศลจิตทุกดวง เป็น อวิชชาสวะ

ธรรมอื่น คือ อกุศลเจตสิกนอกจากนี้ ไม่ใช่อาสวะ คือ ไม่ใช่ธรรมที่หมักดองไว้นาน หรือว่าไหลไป หลากไปอยู่ตลอดเวลาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

อกุศลธรรมจำพวกที่ ๒ คือ โอฆะ ๔

อกุศลธรรมที่ชื่อว่าโอฆะ ด้วยอรรถว่า เพราะทำให้ผู้มีกิเลสให้ดังลง คือ ให้จมลงในวัฏฏะ

แสดงให้เห็นว่า อกุศลจิตที่เกิดขึ้นขณะหนึ่ง ๆ ไม่ได้ทำให้พ้นไปจากอกุศลธรรมเลย ไม่สามารถดับกิเลสใด ๆ ไม่สามารถรู้แจ้งสภาพธรรมใด ๆ แต่เป็นสภาพธรรมที่ทำให้ดังลง คือ ให้จมลงในวิภวภูติ

โอชะ ๔ ได้แก่ โอชะคือกาม ๑ โอชะคือภพ ๑ โอชะคือทิฏฐิ ๑ โอชะคืออวิชชา ๑

โดยสภาพธรรมแล้วเหมือนกับอาสวะ แต่อาสวะเป็นสภาพธรรมที่หมักดองสะสมไว้นาน และหลากไป ไหลไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย แต่สภาพธรรมเหล่านี้เองเวลาที่เกิดขึ้น ก็ทำให้ดังลง คือ จมลงในวิภวภูติ

อกุศลธรรมจำพวกที่ ๓ คือ โยคะ ๔

อกุศลธรรมที่ชื่อว่าโยคะ ด้วยอรรถว่า เพราะประกอบบุคคลผู้มีกิเลสไว้ในวิภวภูติ ได้แก่ โยคะคือกาม ๑ โยคะคือภพ ๑ โยคะคือทิฏฐิ ๑ โยคะคืออวิชชา ๑

เหมือนกันกับอาสวะและโอชะนั่นเอง แต่ที่เป็นโยคะเพราะว่าประกอบ ตรึงสัตว์นั้นไว้ในวิภวภูติ อุปมาเหมือนกับคนจมน้ำ ล้อมรอบไปด้วยน้ำทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องซ้าย เบื้องขวา เพราะฉะนั้น เมื่อสภาพธรรม ๔ อย่างนี้เกิดขึ้น คือ เป็นอาสวะไหลไป หลากไป เป็นโอชะทำให้จมลง และเป็นโยคะที่ประกอบไว้ในวิภวภูติ เพราะล้อมรอบทั้งข้างบน ข้างล่าง ข้างซ้าย ข้างขวา

อกุศลธรรมจำพวกที่ ๔ คือ อุปาทาน ๔

อกุศลธรรมที่ชื่อว่าอุปาทาน ด้วยอรรถว่า ยึดมั่น ได้แก่ กามอุปาทาน ยึดมั่นกาม ๑ ทิฏฐูปาทาน ยึดมั่นทิฏฐิ ๑ สัมผัสอุปาทาน ยึดมั่นสัมผัส ๑ อัตตวาอุปาทาน ยึดมั่นอัตตา ๑

ข้อสังเกต อุปาทาน ๔ ไม่มีภพคืออุปาทาน แต่ความจริงไม่ใช่ว่าไม่มี มี แต่รวมอยู่ในกามอุปาทานนั่นเอง เพราะฉะนั้น อกุศลธรรมจำพวกใดซึ่งไม่แยกกามกับภพ มีเพียงกามอย่างเดียว อกุศลธรรมนั้นย่อมรวมภพไว้ในกามด้วย

สำหรับกามุปาทาน ใครจะได้ ในที่นี้ไม่แยกกามกับภพ เมื่อไม่แยก ก็รวมความยินดีในภพในกามุปาทานด้วย เพราะฉะนั้น กามุปาทานต้องละด้วย อรหัตตมรรค แต่ทวิจฺจุปาทาน ความยึดมั่นทวิจฺจุ สีสัปปตฺตาทาน ยึดมั่นข้อปฏิบัติที่ผิด และอิตฺตวาทูปาทาน ยึดมั่นอัตตานัน ละได้ด้วยโสดาปัตติมรรค เพราะว่าได้แก่ ทวิจฺจุเจตสิก

เพราะฉะนั้น สำหรับอุปาทาน มีเจตสิก ๒ ดวงเท่านั้น คือ โลกเจตสิกและ ทวิจฺจุเจตสิก

โลกเจตสิกเป็นทั้งกามุปาทานที่เป็นไปในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และความยินดีในภพด้วย เพราะฉะนั้น จึงต้องละด้วยอรหัตตมรรค

ไม่ว่าจะเป็นกรรมหมวดใดทั้งสิ้น ถ้าไม่แยกกามกับภพ หมายความว่ารวมภพ ไว้ในกามและต้องละด้วยอรหัตตมรรค แต่ถ้าแยก อนาคามีมรรคละความยินดีพอใจในกาม แต่อรหัตตมรรคละความยินดีพอใจในภพ

ถ. ทวิจฺจุปาทานและสีสัปปตฺตาทาน ต่างกันอย่างไร เพราะถ้าเห็นผิดก็ต้อง ปฏิบัติผิดแน่ และถ้าปฏิบัติผิดก็ต้องเห็นผิดแน่

ส. บางคนไม่ได้ปฏิบัติอะไร มีแต่เพียงความเห็นว่าย ตายแล้วสูญไปเลย ก็สนุกสนานรื่นเริงไปวันหนึ่ง ๆ แต่ถ้ามีความเข้าใจข้อปฏิบัติผิดคิดว่าเป็นข้อปฏิบัติถูก ขณะนั้นเป็นสีสัปปตฺตาทาน เป็นการยึดมั่นในข้อปฏิบัติที่ผิด

ถ. ถ้ามีแต่ความยึดมั่นในความเห็นผิด อาจจะไม่มีความยึดมั่นใน ข้อปฏิบัติผิดก็ได้ ถ้าไม่ได้ปฏิบัติอะไร ไซ้ไหม

ส. ถ้ามีความเห็นผิดว่าย ตายแล้วสูญ ก็สนุกสนานรื่นเริงไป ไม่ได้ปฏิบัติ อะไร ก็มีแต่ทวิจฺจุปาทาน

ถ. อวิชชาวมอยู่ในกามุปาทานด้วยหรือเปล่า

ส. ไม่รวม

ถ. อวิชชาไปไหน

ส. เป็นอาสวะ

เพราะฉะนั้น อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง แยกเป็นจำพวกต่าง ๆ เป็นอกุศลธรรม ๙ จำพวก บางประเภทเป็นอาสวะ บางประเภทเป็นโอสมะ บางประเภทเป็นโยคะ

อวิชชาเป็นอาสวะ เป็นโอสมะ เป็นโยคะ แต่ไม่เป็นอุปาทาน

โดยมากในบางพระสูตรจะไม่กล่าวไว้ทั้ง ๙ กอง จะเว้นไม่กล่าวบางจำพวก แต่รวมทั้งหมดแล้วมี ๙ แล้วแต่ว่าจะลำดับอย่างไร แต่ถ้าลำดับตามข้อต่าง ๆ ในพระสูตร บางสูตรคันถะจะเป็นจำพวกที่ ๕

ถ. อรหัตตผลจิตจะเกิดอยู่ตลอดเวลาหรือเปล่า

ส. อรหัตตมรรคจิตเกิดขึ้นขณะเดียวและไม่เกิดอีกเลย มรรคจิตทั้ง ๔ ดวง ในสังสารวัฏฏ์จะไม่เกิดซ้ำ ส่วนผลจิตจะเกิดอีกได้ถ้าผู้นั้นได้มานสมาบัติ คือ จะเกิดอีกหลังจากที่มรรคจิตดับแล้ว โดยเกิดดับสืบต่อกันเป็นผลสมาบัติ

ถ. ถ้าไม่ได้มาน จะไม่มีทางเกิดได้อีก ใช่ไหม

ส. หลังจากมรรคจิตดับแล้ว ผลจิตก็ไม่เกิดอีก

ถ. พระอรหันต์จำเป็นหรือไม่ที่ต้องบวชเป็นพระภิกษุ

ส. พระอรหันต์ไม่สามารถมีชีวิตอยู่อย่างคฤหัสถ์ได้ สุตวิสัยที่จะอยู่ร่วมกับคฤหัสถ์ได้อีกต่อไป บางคนยังไม่ต้องเป็นถึงพระอรหันต์ ก็ยังอยู่ด้วยกันไม่ได้แล้ว ใช่ไหม

ถ. หมายความว่า ไม่เข้าใจกัน ใช่ไหม

ส. คุณธรรมต่างกันแสนไกล

ได้กล่าวถึงเรื่องของอกุศลเจตสิก ๑๔ ประเภท จำแนกออกเป็น ๙ จำพวก เพื่อจะได้เห็นลักษณะหน้าที่การงานต่าง ๆ ของอกุศลเจตสิกเหล่านั้น และจะได้เห็นความวิจิตรของอกุศลเจตสิกที่เกิดกับจิตประเภทต่าง ๆ ซึ่งพระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ สามารถดับกิเลสได้ตามขั้นของอกุศลธรรมด้วยอริยมรรคนั้น ๆ

การศึกษาเรื่องของอกุศลจิต ๑๒ ดวง และอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง ซึ่งจำแนกออกเป็นอกุศลธรรม ๙ จำพวกนี้ ควรจะน้อมมาพิจารณาสภาพธรรมที่ตนเองเพื่อให้

เข้าใจชัด และเพื่ออบรมเจริญปัญญาที่จะดับอกุศลธรรมจำพวกนั้น ๆ ได้เป็นสมุจเฉท โดยถูกต้อง เพราะว่ากิเลสนั้นละเอียดและละเอียดจริง ๆ

ถ้าไม่แสดงอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง จำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งอย่างละเอียดจนกระทั่งอย่างที่สามารถจะปรากฏให้เห็นได้ ก็ย่อมไม่รู้ว่า การละอกุศลธรรมแต่ละประเภทนั้น เป็นเรื่องที่ยากจริง ๆ

อย่างโลกเจตสิก ซึ่งทุกคนรู้จักดี เพราะว่าเป็นสภาพที่ติดใจ ต้องการ พอใจ ในอารมณ์ที่ปรากฏ มีตั้งแต่เป็นอาสวะที่หมักดอง และไหลไปตามทวารต่าง ๆ ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เป็นอกุศลธรรมจำพวกอาสวะ โสมะ โยคะ ในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะสังเกตได้ว่าการที่มีความต้องการ มีความพอใจ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจึงตามปกติจริง ๆ ในชีวิตประจำวัน จะทำให้เกิดการติด การยึดมั่นที่เป็นอุปาทาน คือ กามอุปาทาน ซึ่งทุกคนก็ยอมรับว่ายากเหลือเกินที่จะละความยึดติดในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจึงได้

ถ้าใครเข้าใจว่าละได้ง่าย ๆ เพียงแต่ปล่อยวาง และคิดว่าไม่ได้พอใจในสิ่งนั้น สิ่งนี้ ไม่ติด ไม่ข้อง เป็นผู้ที่ละวางแล้ว โดยที่ปัญญายังไม่เกิดขึ้นรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ก็แสดงว่า ผู้นั้นไม่ได้รู้ลักษณะของความติดหรือความพอใจที่สะสมมานานและมีอยู่ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน จนกระทั่งนอกจากจะเป็นอาสวะ เป็นโสมะ เป็นโยคะแล้ว ยังเป็นอุปาทานด้วย

ซึ่งในชีวิตประจำวันจะเห็นได้จริง ๆ ว่า วันหนึ่ง ๆ คงจะมีเวลาเพื่อที่จะศึกษาธรรม อ่าน ฟัง พิจารณา หรือระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏบ้าง แต่เมื่อเทียบขณะที่สนใจธรรม อ่านธรรม พิจารณาธรรม ศึกษาธรรม สนทนาธรรม หรือขณะที่สติดระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ กับขณะอื่น ๆ จะเห็นได้ว่า น้อยเหลือเกิน เพราะขณะที่กำลังสนทนาธรรม หรือกำลังคิดถึงเรื่องธรรม กำลังพิจารณาธรรม ก็เพียงชั่วครู่ชั่วยาม เดียวเดียวจริง ๆ เรื่องอื่นซึ่งเป็นเรื่องของรูป เรื่องของเสียง เรื่องของกลิ่น เรื่องของรส เรื่องของโณภูมิจึง เรื่องของความยินดี พอใจในลาภ ในยศ ในสรรเสริญ ในสุขต่าง ๆ ก็เข้ามาทันที

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า โลกะละยากจริง ๆ และความพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณฐัพพะซึ่งเป็นกามุปาทาน ก็ทำให้เกิดความยึดมั่นพอใจ ต้องการที่จะได้รูป เสียง กลิ่น รส โณฐัพพะมาเพื่อตน เพราะฉะนั้น ก็มีความสำคัญในตน เมื่อมีความยินดีพอใจสะสมติดแน่นในรูป เสียง กลิ่น รส โณฐัพพะ ก็เกิดความยึดมั่นว่า เป็นตัวตน เป็นเราขึ้น

เมื่อมีความยึดมั่นในตัวตนซึ่งเป็นอัตตวาอุปาทาน ก็พอใจที่จะให้ตัวตนนั้นมีความสุข ไม่มีใครต้องการให้ตัวตนนี้เดือดร้อนเป็นทุกข์เลย เพราะฉะนั้น ก็พยายามแสวงหาทางที่จะพ้นทุกข์ต่าง ๆ และถ้าไม่ศึกษาลักษณะของสภาพธรรมให้ละเอียดรอบคอบก็อาจจะทำให้คิดว่า มีวิธีอื่นที่จะทำให้พ้นทุกข์ได้โดยไม่ต้องอบรมเจริญปัญญา คือ เป็นไปในเรื่องของการถือมงคลตื่นข่าวต่าง ๆ ด้วยอำนาจของความพอใจที่จะแสวงหาความสุขให้แก่ตนนั่นเอง ทำให้เกิดทิฏฐุปาทาน คือ การยึดมั่นในความเห็นผิดต่าง ๆ

นอกจากนั้น ถึงแม้ว่าเป็นผู้ไม่มีความยึดมั่นในความเห็นผิดอื่น เป็นผู้ฟังพระธรรม มีความเข้าใจในพระธรรม ต้องการปฏิบัติธรรมเพื่อดับกิเลส แต่ถ้าการศึกษาและการพิจารณาไม่ละเอียดรอบคอบ ก็เป็นเหตุทำให้เข้าใจข้อปฏิบัติคลาดเคลื่อน และปฏิบัติผิดจากเหตุและผล เป็นสิลัพพตูปาทานได้ เช่น คิดว่า ถ้าไม่บริโภคนื้อสัตว์จะทำให้ดับกิเลสได้ นี่เป็นความเข้าใจผิดที่ไม่ได้ศึกษาเหตุและผลตามความเป็นจริงว่า ถ้าปัญญาไม่เกิด ไม่เจริญ ไม่มีอะไรที่จะดับกิเลสได้

เพราะฉะนั้น ถ้าเข้าใจเพียงว่า การไม่บริโภคนื้อสัตว์จะทำให้ดับกิเลส และ ไม่บริโภคนื้อสัตว์ไปเรื่อย ๆ โดยคิดว่ากิเลสจะลดน้อยลงไปเพราะการไม่บริโภคนื้อสัตว์ ก็เป็นสิลัพพตูปาทาน เป็นการเข้าใจข้อปฏิบัติที่ผิด ทำให้ไม่สามารถอบรมเจริญข้อปฏิบัติที่ถูกต้องได้

มีท่านผู้ฟังที่ขอเวลาสนทนาด้วย และขอข้อปฏิบัติที่เป็นการเจริญสติปัฏฐานในชีวิตประจำวันซึ่งสอดคล้องกับการไม่บริโภคนื้อสัตว์ด้วย นี่เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาให้ละเอียดจริง ๆ เพราะว่าการไม่บริโภคนื้อสัตว์มีประโยชน์สำหรับสุขภาพร่างกาย

ก็จริง แต่ก็มีผู้ที่เคยไม่บริโภคน้ำเนื้อสัตว์ และภายหลังก็บริโภคน้ำเนื้อสัตว์ เพราะเป็นเรื่องที่ยุ่งยากและลำบาก ไม่ใช่เป็นผู้ที่เลี้ยงง่าย

ถ้าเป็นผู้ที่เห็นว่าการไม่บริโภคน้ำเนื้อสัตว์มีประโยชน์กับสุขภาพร่างกาย แต่ว่าแล้วแต่เหตุการณ์ คือ ไม่ทำให้คนอื่นต้องเดือดร้อนวุ่นวาย เมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องบริโภคน้ำเนื้อสัตว์ก็สามารถบริโภคได้ โดยที่ไม่ยึดถือว่าจำเป็นต้องไม่บริโภคน้ำเนื้อสัตว์ ก็จะเป็นทางสายกลางได้

แต่ไม่ใช่หมายความว่า เมื่อมีผู้ที่สนใจจะไม่บริโภคน้ำเนื้อสัตว์ ก็คิดว่าเป็นสิ่งที่สมควร และคิดว่าการเป็นผู้มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐานไม่ควรบริโภคน้ำเนื้อสัตว์ด้วย นั่นเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง เพราะว่าการที่จะดับกิเลสได้ต้องเพราะปัญญารู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติตามความเป็นจริง

บางท่านเมื่อได้อ่านพระสูตรที่ว่า การเจริญอานาปานสติมีผลมาก มีอานิสงส์มาก เช่น ข้อความใน **สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค อานาปานสังยุต เอกธรรมวรรคที่ ๑ ข้อ ๑๓๐๕ – ๑๓๔๗** ก็พยายามจะเจริญอานาปานสติ

นี่เป็นเรื่องที่ผ่านพระสูตรบางตอน และพยายามจริง ๆ ที่จะได้ผล เพราะว่าอานาปานสติมีผลมาก มีอานิสงส์มาก แต่ต้องเข้าใจว่าการที่อานาปานสติจะมีผลมาก มีอานิสงส์มากนั้น สำหรับผู้ที่สตรระลึกลักษณะของลมหายใจและปัญญารู้ชัดเท่านั้น

เพราะฉะนั้น เวลานี้กำลังเห็น กำลังได้ยิน สตรระลึกที่ลมหายใจหรือเปล่า อานาปานสติที่จะมีผลมาก มีอานิสงส์มากนั้น สำหรับผู้ที่สตรระลึกลักษณะของลมหายใจ ไม่ใช่ผู้ที่เจาะจงตั้งใจที่จะจดจ้องที่ลมหายใจ แต่ต้องเป็นผู้ที่สตรระลึกที่ลมหายใจและปัญญารู้ชัด

๑๓๙๕

ที่ห้องประชุมตึกสภาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๘

ข้อความในพระไตรปิฎก ไม่ได้แสดงแต่ผลมากอันสงส์มากของอานาปานสติ ใน **สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค อนรุทธสังยุต รโหคตวรรคที่ ๑ ข้อ ๑๒๕๓ - ๑๒๙๙** พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญการเจริญสติปัฏฐาน ซึ่งเป็นข้อความก่อนอานาปานสังยุต แสดงให้เห็นว่า ต้องเป็นผู้ที่ละเอียด เป็นผู้ที่รอบคอบ เมื่อเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐานแล้ว สติระลึกที่ลมหายใจ ปัญญาต้องรู้ชัดใน ลักษณะของสภาพธรรมที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล จึงจะมีอันสงส์มาก มีผลมากได้

สำหรับผู้ที่ไม่ได้เจาะจงทำอานาปานสติสมาธิ แต่เป็นผู้ที่มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐาน ย่อมจะต้องเป็นผู้ที่ละเอียดอยู่ตลอดเวลาที่จะสังเกตพิจารณาว่า ขณะนั้น เป็นสัมมาสติหรือเปล่า เพราะตามที่มีท่านผู้ฟังถามว่า ก่อนนอนควรจะเจริญสติใหม่ หรือว่าเมื่อตื่นนอนควรจะเจริญสติใหม่ ถ้าไม่ลืมข้อความที่ว่า ควรมีสติทุกเมื่อ จะไม่มีข้อสงสัยเลยว่าก่อนนอนควรจะเจริญสติใหม่ หรือว่าตื่นนอนแล้วควรจะเจริญสติใหม่ เพราะท่านผู้นั้นคงจะคิดว่า ควรที่จะให้สัมมาสติเกิดขึ้นระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏเอง แต่ขอให้ทราบว่า ในตอนเริ่มแรกที่สติระลึกลักษณะของสภาพธรรม ความเป็นตัวตน ความเป็นสัตว์บุคคลยังมีมาก เพราะฉะนั้น แม้ว่าเป็นขณะนั้นเป็นสติที่เกิดระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แต่ความเป็นตัวตนยังมีอยู่จึงดูเหมือนว่า เราทำสติ หรือว่าเราเจริญสติ จนกว่าปัญญาจะพิจารณารู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏค่อย ๆ เพิ่มขึ้น และค่อย ๆ ละคลายความเป็นเราที่กำลังเจริญสติออก จึงจะเป็นสติเจริญขึ้น

นี่เป็นความละเอียดที่จะต้องสังเกตอยู่ตลอดเวลาว่า ปัญญาที่รู้ลักษณะของสภาพธรรม ย่อมทำกิจละ แต่ถ้าปัญญานั้นยังไม่พอ ก็ต้องอบรมเจริญสติ โดยการระลึกอยู่เสมอว่า ควรจะมีสติทุกเมื่อ

ถ้าระลึกถึงพระธรรมที่ว่า ควรจะมีสติทุกเมื่อ ก็จะเป็นผู้ที่สะสมสติ โดยที่ไม่่ว่าจะนั่ง จะนอน จะยืน จะเดิน จะพูด จะนิ่ง จะคิด จะหยิบหนังสือ จะบริโภคอาหาร หรือจะทำอะไรก็ตาม สติเกิดระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ซึ่งแต่ก่อนนี้สติคงจะไม่เกิดถ้าไม่รู้ว่ามีสติปัญญามีลักษณะอย่างไร คือ ระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ แม้ว่าปัญญายังรู้ไม่ชัด จะไปฝันให้ปัญญารู้ชัดทันทีก็ไม่ได้ แต่จะรู้ว่าที่ปัญญาจะค่อย ๆ รู้ลักษณะของสภาพธรรมขึ้น ก็ในขณะที่สติกำลังระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้นนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ในขณะนี้ทางตาเห็น ทางหูกำลังได้ยิน ทางจมูกอาจจะมึนกลิ่น ปรากฏหรือไม่มี ทางลิ้น ทางกายกระทบสิ่งที่สัมผัส เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหว ทางใจกำลังคิดนึก ควรจะมีสติทุกเมื่อ ขณะนี้อาจจะเป็นปัจจัยทำให้สติเกิดระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

ปัญญายังรู้ไม่ชัด เป็นเรื่องของปัญญาซึ่งจะต้องค่อย ๆ เจริญขึ้น อย่ากังวล และควรจะรู้ว่า ขณะนั้นสติเกิดชั่วขณะหนึ่งและสติก็ต้องดับ สติจะระลึกที่สิ่งที่อ่อน หรือที่แข็ง หรือที่เย็น หรือระลึกที่ริมฝีปากที่กำลังกระทบกัน หรือที่เสียง หรือที่สภาพรู้ อะไร ๆ ก็ได้ ระลึกก่อน แม้ว่าปัญญายังรู้ไม่ชัด แต่ให้เข้าใจว่าขณะนั้นเป็นขณะที่สติเกิด และการศึกษาลักษณะของสภาพธรรม ต้องเจริญขึ้นทีละน้อยในขณะที่สติระลึก คือ เพิ่มการรู้ลักษณะของสภาพรู้ หรือสิ่งที่ปรากฏซึ่งไม่ใช่สภาพรู้ แยกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมออก ตลอดไปในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นกัชาตาก็ตาม จนกว่าลักษณะของนามธรรมจะปรากฏทางมโนทวาร ลักษณะของรูปธรรมจะปรากฏทางมโนทวาร โดยจะต้องสังเกตว่า ต้องมีการละคลายด้วย อย่ามีการจดจ้องต้องการที่จะทำอยู่ตลอดเวลา

นี่คือสิ่งซึ่งละเอียดที่จะต้องพิจารณา เพราะบางคนถามว่า ถ้าหาปัจจัยให้สติเกิด เช่น สนทนาธรรมกับสหายธรรมในเรื่องของอภิธรรมบ้าง ในเรื่องของการเจริญสติปัฏฐานบ้าง ก็รู้ว่าขณะนั้นย่อมเป็นปัจจัยให้ปัญญาเจริญขึ้น เป็นสังขารขั้นที่ที่จะปรุงแต่งให้ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรม จะโดยขึ้นการฟังหรือว่าโดยขึ้นการคิด หรือจะโดยขึ้นที่สติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏก็แล้วแต่ จะมีไม่เหมือนกับเป็นการจงใจหรือ นี่เป็นความคิดซึ่งคิดว่าจะมีความจงใจแอบแฝงอยู่ จะไม่เป็นสัมมาสติ

แต่ต้องพิจารณาว่า ใครก็ตามที่จะอ่านพระไตรปิฎก หยิบหนังสือขึ้นมาและคิดว่าเพื่อให้สติเกิดในขณะที่กำลังอ่าน ขณะนั้นผิด แต่ถ้าอ่านเพื่อที่จะเข้าใจและรู้ว่าจะปัจจัยเป็นสังขารขั้นที่ปรุงแต่งให้สติเกิด สติอาจจะเกิดหลังจากที่อ่านจบปิดหนังสือและเอาหนังสือไปเก็บ หรืออาจจะหลังจากนั้นอีกนานก็ได้ หรือแม้แต่ในขณะที่กำลังอ่านนั่นเองก็อาจจะระลึกได้ว่า ทางตาที่กำลังเห็น ต่างกับทางใจที่กำลังคิดคำที่กำลังอ่าน เพราะฉะนั้น ถ้าไม่มีจุดประสงค์จงใจที่จะให้สติเกิดในขณะที่นั้นในขณะนั้นย่อมเป็นสัมมาสติ แต่ถ้าอ่านเพราะคิดว่าเพื่อให้สติเกิดในขณะที่กำลังอ่าน ขณะนั้นไม่ถูกต้อง เพราะว่ามีความต้องการ มีความจงใจ มีความตั้งใจ ไม่เห็นว่าเป็นอนัตตา

แต่ถ้าเป็นผู้ที่รู้เหตุปัจจัยว่าปัญญาจะเจริญได้อย่างไร และรู้ว่าสติจะเกิดในขณะที่ไหนก็ย่อมได้ ก็จะเป็นผู้ที่ระลึกได้ว่า ควรจะมีสติทุกเมื่อ แม้ว่าในระหว่างที่สติยังไม่เจริญจนกระทั่งปัญญารู้ชัด ขณะนั้นก็ยังเห็นว่า ขณะที่มีสติต่างกับขณะที่หลงลืมสติ

เพราะฉะนั้น คงจะไม่มีปัญหาต่อไปว่า ขณะนั้นควรจะเจริญสติไหม ขณะนี้ควรจะเจริญสติไหม เพราะว่าควรมีสติทุกเมื่อ แต่ต้องระวังความจงใจหรือความต้องการ หรือโลภะซึ่งแฝงอยู่ ที่อยากจะให้มีสติตอนที่อยู่ตามลำพังคนเดียวบ้าง หรือในขณะที่กำลังสนทนาธรรม หรือในขณะที่กำลังอ่านธรรม ถ้าเป็นอย่างนั้นจะต้องสังเกตและต้องคลายการที่มีความต้องการอย่างนั้น มิฉะนั้น ความต้องการอย่างนั้น

จะทำให้เป็นผู้ที่มุ่ง และตั้งใจ และพากเพียร และจดจำ ซึ่งแสนเหนื่อย โดยที่ผลน้อยจริง ๆ เพราะถ้ามีความพากเพียรพยายามทำ จนกระทั่งเหมือนกับเป็นการฝึกให้ปัญญาเกิด โดยที่เหตุยังไม่สมควรแก่ผล

อริชชา ความไม่รู้ เป็นอาสวะ โลภะ ความต้องการ เป็นทั้งกามาสวะ และภวาสวะ ทิฏฐิ ความเห็นผิด ซึ่งปัญญายังไม่ได้ดับเป็นสมุจเฉทเป็นทิฏฐาสวะ เพราะฉะนั้น เมื่อกิเลสเป็นสิ่งที่ละเอียดและละยาก ข้อปฏิบัติก็ต้องละเอียด และต้องเป็นผู้ที่รอบคอบจริง ๆ มิฉะนั้น จะทำให้การปฏิบัติผิดได้

ถ้ามีท่านผู้หนึ่งผู้ใดคิดว่า อยากจะไปปฏิบัติธรรม ทำอย่างไรถึงจะละความอยากในขณะนั้นได้ หรือว่าจะตามความอยากนั้นไปเลย

นี่เป็นความละเอียดที่จะต้องระลึกได้สังเกตได้แล้วว่า ขณะที่คิดอยากจะไปปฏิบัติธรรม ทำไมสติไม่เกิดขึ้นปฏิบัติธรรมทันที โดยระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

ถ้าใครอยากจะไปปฏิบัติธรรม และก็ไป ต้องเป็นผู้ที่ละเอียดที่จะพิจารณาว่า ตอนที่กำลังอยากจะไปปฏิบัติธรรมในขณะนั้น ทำอย่างไรจึงจะละความอยากไปปฏิบัติธรรมในขณะนั้นได้ หรือว่าไม่มีหนทางเลย

แต่หนทางมี คือ เป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐาน ระลึกสภาพของความต้องการในขณะนั้นทันที ระลึกลักษณะของเห็นในขณะนั้นทันที ระลึกลักษณะของเสียงในขณะนั้นทันที ระลึกลักษณะของการคิดนึก หรือว่าสุขเวทนา ทุกขเวทนาต่าง ๆ ในขณะนั้นทันที มิฉะนั้นจะไม่มีอะไรที่จะไปละความต้องการที่คิดว่าอยากไปปฏิบัติธรรม ซึ่งขณะนั้นที่อยาก ต้องเป็นสิ่งที่ปัญญาต้องละด้วย

ใน **สัมโมหวิโนทนี ปฏิจจสมุปปาต วิภังคนิทเทส** พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุปาทาน ๔ โดยลำดับของเทศนา คือ ทรงเทศนากามุปาทานก่อน เพราะว่ามีความกำหนัดมากและเพราะปรากฏ

ไม่มีใครไม่รู้ตัวว่า ติดในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะแค่ไหน ทุกคนรู้ดีวันหนึ่ง ๆ เต็มไปด้วยความต้องการรูปบ้าง เสียงบ้าง กลิ่นบ้าง รสบ้าง โผฏฐัพพะบ้าง

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงเทศนากามุปาทานก่อน เพราะว่ามีอารมณ์มาก และเพราะปรากฏ

นอกจากนั้น กามุปาทานยังเกิดกับโลภมูลจิตทั้ง ๔ ดวง อุปาทานอื่นนอกจากนี้ มีอารมณ์น้อย และเกิดกับโลภมูลจิตทวิฏฐิตสัมปยุตต์ ๔ ดวงเท่านั้น เพราะว่าเป็น ทวิฏฐิตเจตสิก ซึ่งเป็นอัตตวาทุปาทาน ทวิฏฐูปาทาน และสัลลพทุปาทาน

เวลาที่ทุกคนขยันทำงานทุกวัน ๆ เคยระลึกบ้างหรือเปล่าว่า เป็นกามุปาทาน หรือรู้แต่ชื่อ เวลาที่บอกชื่อก็ทราบ ว่า ความยินดี พอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิต เป็นความติดอย่างมาก แต่เวลาที่ขยันทำงาน มุ่งที่จะทำงาน ทุกคน ต้องทำงานทุกวัน แต่ขณะนั้นพิจารณาหรือเปล่าว่า นั่นคือลักษณะของกามุปาทาน ความติดในงาน ซึ่งไม่พ้นไปจากความติดในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิต

ผู้ที่มีกามุปาทาน ย่อมเป็นผู้ที่มักไปด้วยการถือม่งคลตั้งขึ้นว่าเป็นต้น เพื่อ บรรลुวัตถุกามทั้งหลาย

ถ้าเป็นผู้ที่ทำธุรกิจการค้า อาจจะแสวงหาวัตถุม่งคลเพื่อให้กิจการค่านั้นเจริญ ก็เป็นม่งคลตั้งขึ้นขาว เพราะตามความเป็นจริงแล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กายที่จะกระทบ กับรูป เสียง กลิ่น รส โณภูมิจิตที่ดี ๆ ต้องเป็นกุศลวิบาก คือ เป็นผลของกุศลกรรม ของตนเอง ไม่ใช่วัตถุอื่นที่สามารถเป็นปัจจัยทำให้ตาเห็นสิ่งที่ดี หูได้ยินเสียงที่ดี จมูกได้กลิ่นที่ดี ลิ้นได้รสที่ดี กายได้รับกระทบสัมผัสที่ดี แต่ผู้ที่มีกามุปาทาน เมื่อมีการติดยึดมั่นในรูป เสียง กลิ่น รส โณภูมิจิต ย่อมเป็นผู้ที่ยังคงติดยึดถือม่งคล ตั้งขึ้นขาวเพื่อที่จะได้บรรลุวัตถุกามเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงเทศนา ทวิฏฐูปาทานเป็นลำดับต่อกากามุปาทาน

ถ้าใครยังถือม่งคลตั้งขึ้นขาว ควรที่จะระลึกได้ทันทีว่า เป็นผู้ที่ยังติดในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิตมาก และขณะนั้นเป็นทวิฏฐูปาทาน เป็นความเห็นผิด เพราะว่าไม่ได้เข้าใจเรื่องของกรรม คือ กัมมัฏสสกาฏาณ จริง ๆ

สำหรับอุปาทานอีก ๒ อย่าง คือ สัลลพทุปาทานและอัตตวาทุปาทาน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงสัลลพทุปาทานก่อน เพราะหายาบ โดยเหตุที่เพียงเห็นกิริยาที่

ไม่ประกอบด้วยเหตุผลก็รู้ได้ว่าขณะนั้นเป็นสัลลพตูปาทาน คือ การยึดมั่นในศีลในพรต ในข้อประพฤติกฎปฏิบัติที่ผิดซึ่งไม่ประกอบด้วยเหตุผล และพระผู้มีพระภาคทรงแสดงอรรถวาทูปาทานเป็นอันดับสุดท้าย เพราะว่าละเอียดกว่าสัลลพตูปาทาน

สำหรับอุปาทานโดยนัยของปฏิจสุมุปาท มีต้นหาเป็นเหตุใกล้ ข้อความใน **สัมโมหวิโนทนี ปฏิจสุมุปาท วิภังคินิทเทศ** แสดงลักษณะของต้นหาและอุปาทาน มีข้อความว่า

ลักษณะของต้นหา คือ

เหตุลักษณะ มีเหตุเป็นลักษณะ

อภินันทนรสา มีความเพลินยิ่งเป็นรส คือ เป็นกิจ

อดีตติภาวปัจจุภูฐานา มีความไม่อึดในอารมณ์เป็นปัจจุภูฐาน คือ เป็นอาการปรากฏ

เวทนาปทัฐานา มีเวทนาเป็นปทัฐาน

ลักษณะของอุปาทาน คือ

คหณลักษณะ มีความยึดถือเป็นลักษณะ

อมุญจนรสัง มีความไม่ปล่อยเป็นรส

ต้นหาที่พหัตตทวิฐิปัจจุภูฐานา มีความยึดมั่นด้วยต้นหา คือ กามุปาทาน และทวิฐิ คือ อุปาทานที่เหลือ เป็นปัจจุภูฐาน

ต้นหาปทัฐานัง มีต้นหาเป็นปทัฐาน

ลักษณะที่ต่างกันของต้นหาและอุปาทาน โดยอุปมาก็เหมือนกับผู้ที่เหยียดมือออกไปรับขณะที่มีความต้องการสิ่งต่าง ๆ นั้นเป็นลักษณะของต้นหา และเมื่อรับอารมณ์ที่มาถึงแล้วก็จับไว้ไม่ปล่อย นั่นคือลักษณะของอุปาทาน

ขณะที่มีความต้องการอยากจะได้สิ่งหนึ่งสิ่งใด ไม่เคยพอเลย คิดถึงมือที่ยื่นออกไปตลอดเวลาที่จะรับทุกขณะ ตั้งแต่เข้ามาจนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้ และลักษณะของอุปาทาน คือ ขณะใดที่ได้อารมณ์ใดแล้วก็จับไว้ไม่ปล่อย นั่นคือลักษณะของการยึดถือ

สำหรับอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวงที่ได้กล่าวถึงแล้ว โดยนับที่เป็นอกุศลธรรม
อกุศลเจตสิก ๓ ดวง คือ โมหเจตสิก ๑ โลภเจตสิก ๑ ทิฏฐิเจตสิก ๑ เป็นอาสวะ
เป็นโอฆะ เป็นโยคะ

อกุศลเจตสิก ๒ ดวง คือ โลภเจตสิกและทิฏฐิเจตสิก เป็นอุปาทาน

สำหรับโลภเจตสิก ในอกุศลธรรม ๙ จำพวก คือ อาสวะ โอฆะ โยคะ
อุปาทาน คันถะ นิรวรณ อนุสัย สังโยชน์ และกิเลส โลภเจตสิกเป็นทุกอย่าง คือ
เป็นทั้งอาสวะ โอฆะ โยคะ อุปาทาน และยังเป็นอกุศลธรรมจำพวกต่อไป คือ
เป็นคันถะ เป็นนิรวรณ เป็นอนุสัย เป็นสังโยชน์ เป็นกิเลส ไม่เว้นเลย

สำหรับทิฏฐิเจตสิก เป็นอกุศลธรรม ๘ จำพวก คือ เป็นอาสวะ โอฆะ โยคะ
อุปาทาน คันถะ อนุสัย สังโยชน์ และกิเลส แต่ไม่เป็นนิรวรณ เว้นเฉพาะนิรวรณ

สำหรับโมหเจตสิก เป็นอกุศลธรรม ๗ จำพวก คือ เป็นอาสวะ โอฆะ โยคะ
นิรวรณ อนุสัย สังโยชน์ และกิเลส แต่ไม่เป็นอุปาทานและคันถะ

แสดงให้เห็นว่า โลภะมากที่สุด คือ ทั้ง ๙ จำพวก

๑๓๙๖

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๘

อกุศลธรรมจำพวกที่ ๕ คือ **คันถะ**

ข้อความใน **สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค คันถสูตร** ข้อ ๓๓๙ แสดงว่า

ธรรมเป็นคันถะเป็นไฉน

คือ คันถะ ๔ อย่าง ได้แก่ อภิชฌาภายคันถะ ๑ พยาบาทภายคันถะ ๑
สัลลพตปราคาสภายคันถะ ๑ อิทัมมัสสัจจาภินิเวสภายคันถะ ๑

ไม่ได้อยู่ที่อื่นเลย อยู่ที่ทุกคนที่ยังไม่ได้ดับกิเลสเป็นสมุจเฉต เพียงแต่ไม่รู้
ลักษณะของอกุศลเจตสิกแต่ละประเภทซึ่งเกิดขึ้นว่า ในขณะนั้นเป็นอกุศลธรรมจำพวก
ไหน

อัญญาสาลินี ทุกนิกเขปกถา **คันถโคจจกะ** พระบาลีแสดงคันถะ
ข้อ ๑๑๔๐ และ ๗๓๖ มีข้อความว่า

ธรรมที่ชื่อว่าภายคันถะ ด้วยอรรถว่า ร้อยรัดนามภาย คือ สืบต่อไว้ในวิภูฏะ
ด้วยสามารถแห่งจตุตถะและปฏิสนธิ

เวลาที่พอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะอยู่เรื่อย ๆ ไม่หยุด
ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เป็นทั้งอัสวะ เป็นไอสมะ เป็นโยคะ
จนกระทั่งจับติดยึดแน่นเป็นอุปาทาน เมื่อจับติดยึดแน่น ก็เหมือนปมซึ่งรั้งหรือดึงไว้
ไม่ให้ไปสู่อื่น โลกะจึงเป็น อภิชฌาภายคันถะ ซึ่งดับได้ด้วยอหัตตมรรค ฉะนั้น
ใครที่คิดว่าจะดับอภิชฌาภายคันถะหรือโลกะ ให้ทราบว่ ละยากจริง ๆ

สำหรับโลกะในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมัพพะ ในกามอารมณ์ ๕ นั้น ละได้ด้วยอนาคามิมรรค แต่ถ้าพูดถึงอภิขณากายคั่นละซึ่งไม่ได้แยกความยินดีพอใจในกามและในภพ อรหัตตมรรคจึงละอภิขณากายคั่นละได้

เพราะฉะนั้น อย่าแสวงหาวิธีอื่นที่จะละความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมัพพะ ถ้ายังไม่รู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริง

สำหรับโทสเจตสิกเป็น พยาบาทกายคั่นละ ดับได้ด้วยอนาคามิมรรค

เวลาโกรธ จะทำได้ดีได้ไหม บางทีคิดที่จะให้อภัย แต่ให้อภัยได้ไหมใน ขณะที่กำลังโกรธ หรือบางคนแม้แต่จะแผ่เมตตาหรืออุทิศส่วนกุศลให้ ขณะที่กำลังโกรธก็อาจจะเลือกบุคคล อุทิศให้ผู้นั้นผู้นี้ แต่เมื่อนึกถึงผู้ที่ทำให้มีความขุ่นเคืองใจ ก็ลองพิจารณาดูว่า สามารถที่จะแผ่อุทิศส่วนกุศลให้ได้ไหม ไม่ได้ทำอะไรที่มากกว่า นั้นเลย ทำกุศลแล้ว ซึ่งกุศลนั้นสามารถอุทิศให้กับผู้อื่นได้อนุโมทนาได้ แต่ก็ลองพิจารณาดูว่า ถ้าเกิดโทสมูลจิต พยาบาทกายคั่นละ ย่อมตั้งรังไว้ไม่ให้ไปสู่กุศลธรรมทั้งหลาย

สำหรับสฬัพพตปราคายคั่นละใน **นิกเขปกัณฑ์ คั่นถโคจจกะ ข้อ ๗๓๙** มีข้อความว่า

สฬัพพตปราคายคั่นละเป็นไฉน

ความเห็นว่ ความบริสุทธิ์ย่อมมีได้ด้วยศีล ด้วยพรต ด้วยศีลพรตของ สมณพราหมณ์ในภายนอกแต่ศาสนานี้ ดังนี้ ทิฏฐิความเห็นไปข้างทิฏฐิ ปาฐักคือทิฏฐิ กัณดารคือทิฏฐิ เห็นเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิฏฐิ ความผันแปร แห่งทิฏฐิ เครื่องผูกคือทิฏฐิ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ การถือโดยวิปลาส มีลักษณะเช่นว่านี้อันใด นี้เรียกว่า สฬัพพตปราคายคั่นละ

ข้อปฏิบัติที่ผิดทั้งหมด ด้วยศีลพรตของสมณพราหมณ์ในภายนอกแต่ศาสนานี้เป็น สฬัพพตปราคายคั่นละ

สำหรับ อิทัสส์จจากินีเวสกายคั่นกะ ใน **ธรรมสังคณีปกรณ์ นิกเขปกัณฑ์**
คั่นกะโคจจนกะ ข้อ ๗๔๐ แสดงว่า

อิทัสส์จจากินีเวสกายคั่นกะเป็นไฉน

มีจิตาภิภูมิจึงแม้นทุกอย่าง เว้นสี่ลัทธิพตปราคาสกายคั่นกะ จัดเป็นอิทัสส์จจากินี-
เวสกายคั่นกะ

สำหรับกายคั่นกะ เพิ่มอกุศลเจตสิก ๑ ดวง คือ โทสเจตสิก เพราะว่าอาสวะ
โอฆะ โยคะ อุปาทาน ได้แก่ โลกเจตสิก โมหเจตสิก ทิฏฐิเจตสิก แต่กายคั่นกะ
นอกจากโลกเจตสิก โมหเจตสิก และทิฏฐิเจตสิกแล้ว ก็เพิ่มโทสเจตสิกที่เกิดกับ
โทสมูลจิต ๒ ดวง

ในพระไตรปิฎกแสดงเรื่องของปราคาสไว้มาก ถ้าเป็นการเข้าใจผิดในข้อปฏิบัติ
แม้แต่ในเรื่องของกุศลขั้นต่าง ๆ ตั้งแต่กามาวจรกุศล รูปาวจรกุศล หรืออรูปรูปาวจรกุศล
ก็ตาม ถ้าเข้าใจว่าเป็นการเจริญที่จะทำให้ได้รู้แจ้งอริยสัจธรรม หรือดับกิเลสได้
นั่นเป็นปราคาสหรือปราคาสะ คือ การลบล้างข้อประพฤติปฏิบัติที่ผิด ไม่ได้รู้ตาม
ความเป็นจริง เพราะว่า *ความเห็นไปข้างทิฏฐิ ปาฐักคือทิฏฐิ ความผันแปรแห่งทิฏฐิ*
แม้แต่เพียงความผันแปรไปที่ไม่ตรงจริง ๆ ก็เป็นสี่ลัทธิพตปราคาส

ถ. คั่นกะ อาจารย์บอกว่า เป็นเครื่องร้อยรัด รัดรั้ง รัดแน่น แต่โยคะ โอฆะ
ก็ร้อยรัดเหมือนกัน วัดกันที่ตรงไหน

ส. โยคะ ประกอบไว้ อาสวะก็หมักดองและไหลไปเรื่อย ๆ ทางตา หู จมูก
ลิ้น กาย เมื่อเป็นขณะอย่างนั้น ก็เหมือนกับการจมลงสู่โอฆะ ลักษณะของกิเลส
ถ้าใครมีอกุศลธรรมในวันหนึ่งเต็มไปด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ไม่มีทางที่จะออกไปจาก
มหาสมุทรของสังสารวัฏฏ์ได้เลย เพราะไม่สามารถพ้นจากอกุศลธรรมด้วยอกุศลธรรม
เพราะฉะนั้น อาสวะนั่นเองเป็นโอฆะ คือ เหมือนกับห้วงน้ำมหาสมุทรที่ทำให้สัตว์จม
ลงทุกขณะ และโยคะ คือ เมื่อจมอยู่ในมหาสมุทรย่อมประกอบด้วยน้ำล้อมรอบ คนที่
จมน้ำ เบื้องบนก็น้ำ ข้างใต้ก็น้ำ ข้างขวาก็น้ำ ข้างซ้ายก็น้ำ ล้อมรอบด้วยน้ำ นั่นคือ
โยคะ

เพราะฉะนั้น อาสวะก็ดี โสภะก็ดี โยคะก็ดี ได้แก่กรรมประเภทเดียวกัน แต่แสดงลักษณะของการที่อกุศลเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง หมักดองมากจนกระทั่งไหลท่วมทัน ออกไปทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เป็นอาสวะ และเมื่อเป็นอย่างนั้นก็จมลงทุกที ไม่มีทางที่จะขึ้นจากมหาสมุทรของวิภวัญญะ เพราะว่าประกอบไว้ด้วยน้ำทั้งข้างบน ข้างล่าง ข้างซ้าย ข้างขวา

ถ. ขณะนี้เราก็กู้ตรงนั้น ใช่ไหม

ส. ให้รู้ตามความเป็นจริง ชีวิตตามความเป็นจริงเป็นอย่างไร ถ้าไม่อุปมาจะไม่ทราบเลยว่า กำลังจมอยู่ในมหาสมุทรของสังสารวัฏฏ์ ซึ่งไม่มีทางที่จะพ้นไปได้ ถ้าข้อปฏิบัติไม่ถูก ก็ยังจม จมไปเรื่อย ๆ แต่แต่ละครั้งแต่ละขณะที่โลภะเกิด อวิชชาเกิด ทิฏฐิเกิด

สำหรับคันธะก็เพิ่มพยาบาท เพราะฉะนั้น ให้เห็นสภาพที่ต่างกันของกายคันธะว่า เมื่อเป็นอาสวะ เป็นโสภะ เป็นโยคะ เป็นอุปาทานที่ทำให้ติด เมื่อทำให้ติดก็เหมือนกับปมซึ่งทำให้ดึงหรือรั้งไว้ สิ่งที่ยึดติดแน่นแล้วก็ปมคันธะด้วย แต่กายคันธะนั้น เพิ่มเจตสิกอีกประเภทหนึ่ง คือ โทสเจตสิก ซึ่งเกิดกับโทสมูลจิตเป็นพยาบาทกายคันธะ

อกุศลธรรมจำพวกที่ ๖ คือ นีวรณ

สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค นีวรณสูตร ข้อ ๓๔๕ แสดงนีวรณ ๕ คือ

กามฉันทนีวรณ ๑ พยาบาทนีวรณ ๑ ถีนมิทธนีวรณ ๑ อุทธัจจกุกกุจจะนีวรณ ๑ วิจิกิจฉานนีวรณ ๑

อกุศลธรรมที่ชื่อว่านีวรณ ด้วยอรรถว่า เพราะกางกั้น คือ รัตรึงจิตไว้

ล้วนแต่รัตรึงไว้ แต่ก็เพิ่มกำลังหรือลักษณะอาการขึ้น เช่น นอกจากจะรัตรึงติดแน่นแล้ว ยังกางกั้นไว้อีกด้วย นั่นคือลักษณะของนีวรณธรรม

ธรรมสังคณีปกรณ์ อภิธรรมปิฎก นีวรณโคจจกะ ข้อ ๙๓๑ แสดงนีวรณ

๖ คือ

กามฉันทนิรอรณ ได้แก่ โลกเจตสิกที่เกิดในโลภมูลจิต ๘ ดวง
 พยาบาทนิรอรณ ได้แก่ โทสเจตสิกที่เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง
 ถีนมิทธนิรอรณ ได้แก่ ถีนเจตสิก มิตถเจตสิก ที่เกิดกับอกุศลสังขาริก ๕ ดวง
 อุทธัจจกุกกุจจะนิรอรณ ได้แก่ อุทธัจจเจตสิก กุกกุจจะเจตสิก ซึ่งอุทธัจจเจตสิก
 ที่เป็นนิรอรณเกิดกับโมหมูลจิตอุทธัจจสัมปยุตต์ และกุกกุจจะนิรอรณ ได้แก่
 กุกกุจจะเจตสิกที่เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง

วิจิกิจฉานิรอรณ ได้แก่ วิจิกิจฉาเจตสิกที่เกิดกับโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์

อวิชชานิรอรณ ได้แก่ โมหเจตสิกที่เกิดกับอกุศลจิตทุกดวง

นี่ก็เพิ่มเจตสิกขึ้นจากกายคณณะ คือ มีทั้งโลกเจตสิก โทสเจตสิก ถีนเจตสิก
 มิตถเจตสิก อุทธัจจเจตสิก กุกกุจจะเจตสิก วิจิกิจฉาเจตสิก และโมหเจตสิก

กุกกุจจะเจตสิกจะเห็นได้ว่า ไม่เป็นอกุศลธรรมจำพวกอื่นเลย นอกจากเป็น
 นิรอรณจำพวกเดียวกัน

ถ. ทำไมบางครั้งทรงแสดงนิรอรณ ๕ และบางครั้งทรงแสดงนิรอรณ ๖

ส. สำหรับการอบรมเจริญสมถภาวนาซึ่งประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นธรรมที่
 เป็นปฏิปักษ์กับนิรอรณ ๕ เพราะฉะนั้น โดยมากจะแสดงนิรอรณ ๕ เพื่อให้เห็นว่า
 ธรรม ๕ ประการนี้ เป็นปฏิปักษ์กับธรรม ๕ ประการซึ่งเป็นองค์ฌาน ๕

แต่การเจริญปัญญา มีอวิชชานิรอรณเป็นเครื่องกั้นด้วย เพราะถ้าเป็นผู้ที่
 ไม่รู้อะไรเลย จะอบรมเจริญปัญญาได้อย่างไร และไม่รู้ด้วยว่าเป็นผู้ที่ไม่รู้
 เพราะฉะนั้น ก็ยิ่งซ้ำซ้อนเข้าไปอีก เมื่อเป็นผู้ที่ไม่รู้ และไม่รู้ว่าจะไม่รู้ จึงเป็นนิรอรณที่กั้น
 การอบรมเจริญข้อปฏิบัติที่จะทำให้รู้แจ้งอริยสัจธรรม ๔

ส่วนใหญ่มักมีผู้ที่ไม่รู้ และไม่รู้ว่าจะไม่รู้ ทำอะไรกันหลายอย่าง แต่ถ้าถามถึง
 เหตุผล หรือถามถึงปัญญาว่า ทำอย่างนั้นแล้วปัญญารู้อะไร ก็ตอบไม่ได้สัก
 อย่างเดียว ถ้าเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ตรง ในขณะที่นั้นผู้ที่ไม่รู้ก็ไม่รู้เลยว่า การอบรมเจริญ
 ปัญญาที่จะดับกิเลสได้นั้นปัญญารู้อะไร เพราะฉะนั้น ย่อมเป็นธรรมที่เป็นเครื่องกั้น

สำหรับการอบรมเจริญปัญญา แต่ถ้ามุ่งเน้นการอบรมเจริญสมถภาวนา นิวรณ์ธรรม ๕ เป็นธรรมที่ตรงกับข้ามกับองค์ของฌาน ๕

อกุศลธรรมจำพวกที่ ๗ คือ อนุสัย ๗

สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค อนุสยสูตร ข้อ ๓๔๑ แสดงว่า อนุสัยมี ๗

อนุสัย ๗ คือ กามราคะ ๑ ปฏิฆะ ๑ ทิฏฐิ ๑ วิจิกิจชา ๑ มานะ ๑ ภวราคะ ๑ อวิชชา ๑

อนุสัยเป็นกิเลสที่ละเอียด และเมื่อเกิดขึ้นกันนอนเนื่องอยู่ในจิต เพราะไม่ได้มีปัญญาที่จะดับกิเลสเหล่านั้น เพราะฉะนั้น กิเลสก็ยังคงนอนเนื่องอยู่ในจิตต่อไปได้

สำหรับกามราคะ คือ ความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมัพพะ เกิดขึ้นขณะใด ไม่สูญ นอนเนื่องอยู่ต่อไปอีก ฉะนั้น วันหนึ่ง ๆ จะมากสักแค่ไหน ซึ่งผู้ที่ดับกามราคานุสัยได้ คือ อนาคามีมรรคจิต

ถ้าเป็นปุถุชน ย่อมได้ทำวิธีอื่นที่จะละความพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โณภูมัพพะ นอกจากเจริญปัญญาที่ถูกต้องจนกว่าจะเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี และเมื่อเป็นพระอนาคามี จึงจะดับความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมัพพะได้

สำหรับปฏิฆานุสัย คือ ขณะใดที่โทสมูลจิตเกิด โทสเจตสิกที่เกิดกับโทสมูลจิต ก็เป็นปฏิฆานุสัย นอนเนื่องอยู่สืบต่อไปอีก ซึ่งจะดับได้ด้วยอนาคามีมรรค

เพราะฉะนั้น คนที่รู้สึกเวลาโกรธแล้วไม่มีความสุขเลย ไม่สบายใจด้วยประการต่าง ๆ ก็อยากที่จะไม่โกรธและมักจะถามว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่โกรธ ดูเสมือนว่า จะเทียบพระธรรมเท่ากับยาแก้ปวดศีรษะเม็ดหนึ่ง คือ คิดว่าจะมีวิธีอะไรที่จะทำให้หายปวดศีรษะได้ หายไม่สบายใจได้ แต่ว่าตามความเป็นจริงแล้ว ปฏิฆะ หรือความขุ่นเคืองใจ ความไม่พอใจ ความไม่สบายใจต่าง ๆ ผู้ที่จะดับได้ต้องเป็นพระอนาคามีบุคคล

ถ้าเป็นผู้ที่รู้ความละเอียดของสภาพธรรมตามความเป็นจริง จะไม่มีการคิดว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่โกรธ เพราะว่าทำไม่ได้ นอกจากอบรมเจริญปัญญาจนกว่าจะเป็น

พระอนาคามีบุคคล และอย่าคิดว่า จะมีพระธรรมข้อหนึ่งข้อใดซึ่งจะมีคุณค่าเปรียบได้เท่ากับยาเม็ดเดียว เพราะว่าพระธรรมสามารถที่จะดับกิเลสได้จริง ๆ ไม่ใช่เพียงแค่ระงับชั่วคราวเหมือนกับยาทั้งหลายและก็มีโรคภัยอื่น ๆ เกิดต่อไปอีก

สำหรับทิวฐานุสัย ดับได้ด้วยโสตาปัตติมรรค วิจิกิจฉาณุสัยดับได้ด้วยโสตาปัตติมรรค มานาณุสัยดับได้ด้วยอรรหัตตมรรค ภวราคานุสัยดับได้ด้วยอรรหัตตมรรค อวิชชาณุสัยดับได้ด้วยอรรหัตตมรรค

ถ. คำว่า นอนเนื่อง ในเมื่อจิตเกิดดับอยู่ทุกขณะ อกุศลธรรมจะไปในอนเนื่องอยู่ตรงไหน

ส. สิ่งที่เกิดขึ้น เช่น โลภะ แสดงให้เห็นว่า ต้องมีโลภะในอดีตซึ่งยังไม่ได้ดับเป็นสมุจเฉทเป็นปัจจัยทำให้โลภะในขณะนี้เกิดขึ้น และโลภะที่เกิดในขณะนี้แม้ดับไปแล้วก็จริง แต่ปัญญายังไม่ได้ดับโลภะนั้น โลภะเป็นเพียงสังขารธรรมที่เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุตามปัจจัย เพราะฉะนั้น โลภะนั้นก็เกิดและดับ และนอนเนื่อง คือมีเชื้อที่จะเกิดต่อไปอีกได้

อกุศลธรรมจำพวกที่ ๘ คือ สังโยชน์

สังโยชน์เหมือนกับเชือกซึ่งผูกดึงให้กลับมาสู่ภพภูมินั้น ๆ เช่น ถึงแม้ว่าจะสามารถระงับกิเลสได้ด้วยการอบรมเจริญสมถภาวนา ซึ่งยากมากกว่าที่จะบรรลุถึงฉานจิต และถ้าฉานจิตเกิดก่อนจตุตถจิต ทำให้ปฏิสนธิในรูปพรหมภูมิ เป็นรูปพรหมบุคคล แต่เมื่อยังไม่ได้เป็นพระอริยบุคคล ยังไม่ได้ดับกิเลสเป็นสมุจเฉท ก็ยังต้องกลับมาสู่ความเป็นผู้ที่ยินดีในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะอีก

๑๓๙๗

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๘

ธรรมสังคณีปกรณ์ สังโยชนโคจระ ขั้ว ๗๑๙ และ ขั้ว ๙๑๙ แสดง
สังโยชน ๑๐ คือ

กามราคสังโยชน เกิดกับโลภมูลจิต ๘ ดวง

ปฏิฆสังโยชน เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง

มานสังโยชน เกิดกับโลภมูลจิตทวิฏฐิตวิปปยุตต์ ๔ ดวง

ทวิฏฐิสังโยชน เกิดกับโลภมูลจิตทวิฏฐิตสัมปยุตต์ ๔ ดวง

วิจิกิจฉาสังโยชน เกิดกับโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์

สีลพัทตปราคสังโยชน เกิดกับโลภมูลจิตทวิฏฐิตสัมปยุตต์ ๔ ดวง

ภวราคสังโยชน เกิดกับโลภมูลจิตทวิฏฐิตวิปปยุตต์ ๔ ดวง

อิสสาสังโยชน เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง

มัจฉริยสังโยชน เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง

อวิชชาสังโยชน เกิดกับอกุศลจิตทุกดวง

นี่เป็นเพียงการทบทวน เพราะท่านผู้ฟังทราบแล้วว่า โลภมูลจิตมีเจตสิกที่เป็น
อกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วยกี่ประเภทเพราะเหตุใด และโทสมูลจิตมีอกุศลเจตสิกเกิดร่วม
ด้วยกี่ประเภทเพราะเหตุใด เพราะฉะนั้น ก็เป็นแต่เพียงการทบทวนให้เห็นว่า ธรรม
ย่อมเป็นธรรม เปลี่ยนแปลงสภาพของธรรมนั้น ๆ ไม่ได้

สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค แสดงสังโยชน ๑๐ โดยนัยต่างกับใน
ธรรมสังคณีปกรณ์ คือ **โอรัมภาคิยสูตร** ขั้ว ๓๔๙ แสดงสังโยชนอันเป็นส่วน
เบื้องต้น ๕ คือ สักกายทวิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สีลพัทตปราค ๑ กามฉันทะ ๑
พยาบาท ๑

และ **อุทฺธัมมภาคียสูตรที่ ๑ ข้อ ๓๕๑** แสดงสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องสูง ๕ คือ รูปราคะ ๑ อรูปราคะ ๑ มานะ ๑ อุทธัจจะ ๑ อวิชชา ๑

ส่วนใน **อังกุตตรนิกาย สัตตกนิบาต สังโยชนสูตรที่ ๘ และปหานสูตรที่ ๙** แสดงสังโยชน์ ๗ คือ ความยินดี ๑ ความยินร้าย ๑ ความเห็นผิด ๑ ความสงสัย ๑ มานะ ๑ ความยินดีในภพ ๑ อวิชชา ๑

และใน **อังกุตตรนิกาย สัตตกนิบาต มัจฉริยสูตรที่ ๑๐** แสดงสังโยชน์ ๗ คือ ความยินดี ๑ ความยินร้าย ๑ ความเห็นผิด ๑ ความสงสัย ๑ มานะ ๑ ความริษยา ๑ ความตระหนี่ ๑

ไม่น่าสงสัย หรือน่าสงสัย ก็แล้วแต่จะแสดง ซึ่งก็คือสังโยชน์ จะแสดงโดยเป็นสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องต่ำก็ได้สำหรับผู้ที่เป็นพระโสดาบันบุคคลและพระอนาคามีบุคคลละ แสดงโดยเป็นสังโยชน์เบื้องสูงก็ได้ คือ เป็นธรรมที่พระอรหันต์ละ

อกุศลธรรมจำพวกที่ ๙ คือ กิเลส ๑๐

ธรรมสังคณิปปกรณ์ นิกเขปกัณท์ กิเลสโคจจกะ ข้อ ๗๙๑ และ ๘๐๑ มีข้อความว่า

ธรรมเป็นกิเลสเป็นइन

กิเลสวัตถุ ๑๐ คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจจา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อนินตตัปปะ

ธรรมที่เป็นกิเลสเป็นธรรมที่เศร้าหมอง แต่สภาพธรรมที่เป็นกิเลสต้องเกิดร่วมกับสภาพธรรมอื่น ๆ ด้วย เพราะฉะนั้น สำหรับสภาพธรรมที่เป็นกิเลส ๑๐ เป็นสภาพธรรมที่เศร้าหมอง ส่วนอกุศลธรรมอื่นที่เกิดร่วมด้วยนั้น เศร้าหมองเพราะกิเลสเหมือนปลาอยู่กับใบคา อะไรที่มีกลิ่นเหม็น และอะไรเหม็นเพราะกลิ่นนั้น เพราะฉะนั้น อกุศลธรรมที่เป็นกิเลส ๑๐ เป็นธรรมที่เศร้าหมอง ส่วนอกุศลธรรมอื่น ๆ ที่เกิดร่วมด้วยนั้น เศร้าหมองเพราะกิเลสที่เกิดร่วมกัน

ถ. ทำไมถีนะเป็นกิเลส แต่มีทระไม่เป็นกิเลส ทั้ง ๆ ที่เป็นนิรวณิกิคุ้มกัน

สุ. เพราะว่ากิเลสได้แก่สภาพธรรมที่เศร้าหมอง ตนเองเป็นสภาพธรรมที่เศร้าหมอง และทำให้สภาพธรรมอื่นซึ่งเกิดร่วมด้วยเศร้าหมอง เพราะฉะนั้น ถิ่นะเป็นกิเลส เป็นสภาพที่เศร้าหมอง ส่วนมิทระเศร้าหมองเพราะกิเลสที่ตนเกิดร่วมด้วย

ธรรมที่เศร้าหมองเป็นอารมณ์ของกิเลสได้ไหม

ธรรมอะไรที่เศร้าหมองที่เป็นอารมณ์ของกิเลส ก็คือ อกุศลจิต สภาพธรรมเหล่านี้ชื่อว่า ธรรมเศร้าหมอง และเป็นอารมณ์ของสังกิเลส

ธรรมที่ไม่เศร้าหมองแต่เป็นอารมณ์ของกิเลสได้ไหม ได้ คือ กามาวจรกุศล รูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศล กามาวจรวิบาก รูปาวจรวิบาก อรูปาวจรวิบาก กามาวจรกิริยา รูปาวจรกิริยา อรูปาวจรกิริยา และรูปทั้งหมด สภาพธรรมเหล่านี้ชื่อว่าธรรมไม่เศร้าหมอง แต่เป็นอารมณ์ของสังกิเลส กิเลสพอใจในกิเลสและในสิ่งที่ไม่ใช่กิเลส

อยากเป็นรูปพรหมใหม่ อยากเป็นเทวดาใหม่ อยากมีกุศลจิตใหม่

สำหรับการลำดับอกุศลธรรม ๙ จำพวก บางท่านก็ถามว่า อะไรเป็นจำพวกที่ ๑ ที่ ๒ หรือว่าจำพวกที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ไม่สงสัย สงสัยว่าอะไรเป็นจำพวกที่ ๕ ซึ่งลำดับของการเทศนาไม่เป็นปัญหาเลย ไม่ว่าจะกล่าวถึงธรรมหมวดใด เพราะว่าก็เป็นอกุศลธรรมแต่ละจำพวก ๆ นั้นเอง

เพราะฉะนั้น ในพระสูตรที่ดี ในพระอภิธรรมที่ดี การลำดับอกุศลธรรม ๙ กองไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทุกครั้ง เช่น ใน **สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค** ถ้าจะกล่าวถึงสูตรต่าง ๆ **อาสวสูตร** แสดงอาสวะ ๓ คือ กามาสวะ ๑ อวิชชาสวะ ๑ ภวาสวะ ๑ เป็นข้อ ๓๑๕ **โฆมสูตร** แสดงโฆมะ ๔ เป็นข้อ ๓๓๓

ข้อ ๓๓๕ เป็น **โยคสูตร** แสดงโยคะ ๔

ข้อ ๓๓๗ **อุปาทานสูตร** แสดงอุปาทาน ๔

ข้อ ๓๓๙ **คันถสูตร** แสดงคันถะ ๔

ข้อ ๓๔๑ **อนุสยสูตร** แสดงอนุสย ๗

ข้อ ๓๔๕ **นิวรรณสูตร** แสดงนิวรรณ ๕

ข้อ ๓๔๙ **โอรัมภาคียสูตร** แสดงสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕

ข้อ ๓๕๑ **อุทัมภาคียสูตร** แสดงสังโยชน์เบื้องสูง ๕

แสดงให้เห็นว่า ไม่จำเป็นต้องลำดับเหมือน ๆ กันกับที่อื่น ๆ

สำหรับใน **ธรรมสังคณีปกรณ์ นิกเขปกัณฑ์** แสดงอาสวโคจรจะก่อน คือ ๑. อาสวโคจร ๒. สังโยชนโคจร ๓. คันถโคจร ๔. โขมโคจร ๕. โยคโคจร ๖. นิวรรณโคจร ๗. อุปาทานโคจร ๘. กิเลสโคจร

ธรรมสังคณีปกรณ์ ซึ่งเป็นคัมภีร์แรกของพระอภิธรรมปิฎก ไม่มีอนุสย แต่แสดงอนุสยโดยละเอียดมากใน **คัมภีร์ยมกปกรณ์** คือ อนุสยยมก

เพราะฉะนั้น ประมวลได้ว่า อุกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง จำแนกออกเป็นอุกุศลธรรม ๙ จำพวก แต่ไม่จำเป็นต้องแสดงไว้ครบ เพราะว่าบางครั้งแสดงเพียง ๘ ก็มี เช่น ใน **สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค** มี อาสวสูตร โขมสูตร โยคสูตร อุปาทานสูตร คันถสูตร อนุสยสูตร นิวรรณสูตร โอรัมภาคียสูตร อุทัมภาคียสูตร แต่ไม่มีเรื่องของ กิเลส ๑๐

สำหรับใน **ธรรมสังคณีปกรณ์ นิกเขปกัณฑ์** มี อาสวโคจร สังโยชนโคจร คันถโคจร โขมโคจร โยคโคจร นิวรรณโคจร อุปาทานโคจร กิเลสโคจร ไม่มีอนุสยใน **ธรรมสังคณีปกรณ์** แต่มีใน **ยมกปกรณ์**

ท่านผู้ฟังอาจจะสอบถามเรื่องของอุกุศลเจตสิกกับอุกุศลจิตด้วยตัวของท่านเอง ว่า เจตสิกดวงนี้จะเกิดกับอุกุศลจิตดวงไหนได้บ้าง เช่น กามาสวะ ได้แก่ โลกเจตสิก เกิดกับจิตที่ดวง ทบพวนซ้ำที่ได้กล่าวถึงแล้ว

กามาสวะ คือ ความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ เกิดกับโลกมูลจิตที่ดวง เว้นดวงไหนบ้างหรือเปล่า ขณะที่มีความเห็นผิด พพอใจในรูปที่เห็นผิด ในเสียง ในกลิ่น ในรสได้ไหม เพราะฉะนั้น โลกเจตสิกที่เป็นกามาสวะเกิดกับโลกมูลจิตได้ทั้ง ๘ ดวง

ภวาสวะ ได้แก่ โลกมูลจิตที่พอใจในภพ ในชั้น ไม่ใช่ว่าพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ แต่เป็นความยินดีพอใจในชั้น ในภพ เพราะฉะนั้น

ภวาสวะ คือ โลกเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตทวิภูตวิปัสยุตต์ ๔ ดวง ขณะที่ไม่ได้เป็นไปกับความเห็นผิดใด ๆ เลย ขณะนั้นยังมีความยินดีพอใจในภพ ในชั้นนี้ เพราะฉะนั้น พระโสดาบันบุคคลดับโลกมูลจิตทวิภูตวิปัสยุตต์ ไม่มีความเห็นผิดใด ๆ ที่จะเกิดกับพระโสดาบันบุคคล แต่พระโสดาบันบุคคลยังมีความยินดีพอใจในภพ ในชั้นนี้ เพราะฉะนั้น พระโสดาบันบุคคลยังมีโลกมูลจิตทวิภูตวิปัสยุตต์ ๔ ดวง

ทวิภูตาสวะ ได้แก่ ทวิภูตเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตทวิภูตวิปัสยุตต์ ๔ ดวง

อภิสสาสวะ ได้แก่ อภิสสาเจตสิกที่เกิดกับอกุศลจิตทุกดวง

อกุศลธรรมจำพวกต่อไป คือ สังโยชน์ ๑๐

กามราคสังโยชน์ ได้แก่ ความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ถ้ายังไม่ได้ดับหมดไม่ว่าจะเกิดในภุมิไหน ๆ ทั้งสิ้น ก็ต้องย้อนกลับมาสู่ความยินดีพอใจในกามภุมิ คือ ต้องเกิดในกามภุมิด้วยความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ เพราะฉะนั้น กามราคสังโยชน์ ได้แก่ โลกเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิต ๔ ดวง

ปฏิฆสังโยชน์ ได้แก่ โทสเจตสิกที่เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง

มานสังโยชน์ ได้แก่ มานเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตทวิภูตวิปัสยุตต์ ๔ ดวง

ทวิภูตสังโยชน์ ได้แก่ ทวิภูตเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตทวิภูตวิปัสยุตต์ ๔ ดวง

วิจิกิจฉาสังโยชน์ ได้แก่ วิจิกิจฉาเจตสิกที่เกิดกับโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์

๑ ดวง

ศีลพทปราคสังโยชน์ ถ้าเป็นความเห็นผิด ไม่ว่าจะในข้อปฏิบัติหรือในเรื่องความเห็นใด ๆ ทั้งสิ้น ต้องได้แก่ ทวิภูตเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตทวิภูตวิปัสยุตต์ ๔ ดวงเท่านั้น

ภวาราคสังโยชน์ ได้แก่ โลกเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตทวิภูตวิปัสยุตต์ ๔ ดวงเท่านั้น จะไม่เกิดร่วมกับความเห็นผิด

อิสสาสังโยชน์ ได้แก่ อิสสาเจตสิกที่เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง

มัจฉริยะสังโยชน์ ได้แก่ มัจฉริยะเจตสิกที่เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง

อวิชชาสังโยชน์ ได้แก่ โมหเจตสิกที่เกิดกับอกุศลจิตทุกดวง
สำหรับคั่นละ ๔ ได้แก่
อภิชฌาภายคั่นละ ความยินดีพอใจในกามและในภพ
พยาบาทภายคั่นละ ความไม่พอใจ ความขุ่นเคืองใจต่าง ๆ
สัสสปตปราคายคั่นละ การลุ่มลุ่มชั่วอุประพฤติปฏิบัติที่ผิด
อิทังสัจจาภินิเวสภายคั่นละ ความเห็นผิดอื่นทั้งหมด เว้นสัสสปตปราค
เพราะฉะนั้น อภิชฌาภายคั่นละ ได้แก่ โมหเจตสิกที่เกิดกับโลภมูลจิตทั้ง ๘
ดวง เพราะว่าไม่ได้แยกเป็นกามกับภพ ถ้าไม่แยกเป็นกามกับภพ ต้องเกิดกับ
โลภมูลจิตทั้ง ๘ ดวง
พยาบาทภายคั่นละ ได้แก่ โทสเจตสิกที่เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง
สัสสปตปราคายคั่นละ และอิทังสัจจาภินิเวสภายคั่นละ ได้แก่
ทวิฏฐิเจตสิกที่เกิดกับโลภทวิฏฐิคตสัมปยุตต์ ๔ ดวง
ถ้าเป็นทวิฏฐิ จะเกิดกับจิตอื่นไม่ได้เลย นอกจากโลภมูลจิตทวิฏฐิคตสัมปยุตต์ ๔
ดวงเท่านั้นเท่านั้น
นิรวรณ ทบพวนอีกครั้งหนึ่ง
นิรวรณ ได้แก่ กามฉันทนิรวรณ ๑ พยาบาทนิรวรณ ๑ ถีนมิทธนิรวรณ ๑
อุทธัจจนิรวรณ ๑ กุกกุจจนิรวรณ ๑ วิจิกิจฉานนิรวรณ ๑ อวิชชานิรวรณ ๑
กามฉันทนิรวรณ เกิดกับโลภมูลจิต ๘ ดวง
พยาบาทนิรวรณ เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง
ถีนมิทธนิรวรณ เกิดกับอกุศลจิต ๕ ดวง
อุทธัจจนิรวรณ เกิดกับโมหมูลจิตอุทธัจจสัมปยุตต์
กุกกุจจนิรวรณ เกิดกับโทสมูลจิต ๒ ดวง
วิจิกิจฉานนิรวรณ เกิดกับโมหมูลจิตวิจิกิจฉานสัมปยุตต์
อวิชชานิรวรณ เกิดกับอกุศลจิตทุกดวง

อุปาทาน ๔ ได้แก่ กามุปาทาน ๑ ทิฏฐุปาทาน ๑ สีลพัพตูปาทาน ๑
อัตตวาหูปาทาน ๑

กามุปาทาน ต้องเกิดในโลภมูลจิต ๘ ดวง

ทิฏฐุปาทาน สีลพัพตูปาทาน อัตตวาหูปาทาน เกิดในโลภมูลจิต
ทิฏฐิคตสัมปยุตต์ ๔ ดวง

สำหรับกิเลส ๑๐

โลภกิเลสเกิดในโลภมูลจิต ๘ ดวง โทสกิเลสเกิดในโทสมูลจิต ๒ ดวง
โมหกิเลสเกิดในอกุศลจิตทุกดวง มานเจตสิกเกิดในโลภมูลจิตทิฏฐิคตวิปยุตต์ ๔ ดวง
ทิฏฐิกิเลสเกิดในโลภมูลจิตทิฏฐิคตสัมปยุตต์ ๔ ดวง วิจิกิจฉากิเลสเกิดในโมหมูลจิต
วิจิกิจฉาสัมปยุตต์ ๑ ดวง ถีนกิเลสเกิดในอกุศลสังขาริก อุทธัจจเจตสิกเกิดใน
อกุศลจิตทุกดวง สำหรับกิเลส อุทธัจจเจตสิกเกิดในอกุศลจิตทุกดวง อหิริกเจตสิก
เกิดในอกุศลจิตทุกดวง อนินตตัปปเจตสิกเกิดในอกุศลจิตทุกดวง

ยมกปกรณ์ อนุสยยมก อนุสยวาระ มีข้อความแสดงว่า อนุสย ๗
นอนเนื่องอยู่ในสภาพธรรมใดบ้าง คือ

กามราคานุสย ย่อมนอนเนื่องในเวทนา ๒ ในกามธาตุ

โลภมูลจิตมีเวทนา ๒ คือ โสมนัสเวทนาและอุเบกขาเวทนา

ปฏิฆานุสย ย่อมนอนเนื่องในทุกขเวทนา

มานานุสย ย่อมนอนเนื่องในเวทนา ๒ ในกามธาตุ ในรูปธาตุ ในอรูปธาตุ

ทิฏฐานุสย ย่อมนอนเนื่องในธรรมที่นับเนื่องในกายของตนทั้งหมด

วิจิกิจฉานุสย ย่อมนอนเนื่องในธรรมที่นับเนื่องในกายของตนทั้งหมด

ภวราคานุสย ย่อมนอนเนื่องในรูปธาตุ ในอรูปธาตุ

อวิชชานุสย ย่อมนอนเนื่องในธรรมที่นับเนื่องในกายของตนทั้งหมด

ที่แสดงอย่างนี้ คือ ตามขั้นของบุคคล ซึ่งเป็นปุถุชนและพระอริยบุคคล
ตามลำดับขั้น

๑๓๙๘

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๘

ขอกล่าวทบทวนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ท่านผู้ฟังชินกับอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง ซึ่งจำแนกเป็นอกุศลธรรม ๙ กองว่า อกุศลเจตสิกประเภทใดเป็นอกุศลธรรมจำพวกไหน จะได้เห็นสภาพธรรมของตัวท่านเองตามความเป็นจริง

สำหรับอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง โลกเจตสิก ๑ ดวง เป็นอกุศลธรรมทั้ง ๙ จำพวก ฉะนั้น ควรจะระลึกว่า ความพอใจ ความติดใจ ความต้องการ ความยินดี ความเพลิดเพลินในอารมณ์ เป็นอกุศลธรรมล้วน และดับยาก เพราะถ้าจะดับโลภะ จนกระทั่งหมดสิ้นเป็นสมุจเฉทไม่เกิดอีกเลย ต้องเป็นปัญญาขั้นอรหัตตมรรคจึงจะได้

เพราะฉะนั้น ยังไม่ต้องละโลกมูลจิต ซึ่งในชีวิตประจำวันไม่ขาดโลภะเลย เพราะว่าโลกเจตสิกเป็นอาสวะ ๒ อย่าง คือ กามาสวะและภวาสวะ ความยินดีพอใจ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิต เป็นกามาสวะ ความพอใจในภพ ในขันธ เป็นภวาสวะ

เมื่อเป็นอาสวะก็เป็นโอชะด้วย คือ กามโอชะและภวโอชะ เป็นโยคะด้วย คือ กามโยคะและภวโยคะ นอกจากนั้นยังทำให้ยึดมั่น ติด เป็นอุปาทาน คือ กามอุปาทาน เป็นคันถะด้วย คือ อภิชฌาภวคันถะ เป็นนิรวรณ คือ กามฉันทนิรวรณ เป็นอนุสัย ๒ คือ กามราคานุสัยและภวราคานุสัย เป็นสังโยชน์ ๒ คือ กามราคสังโยชน์และภวราคสังโยชน์ และเป็นกิเลส คือ โลกกิเลส

เจตสิกที่เป็นอกุศลธรรมได้ ๘ จำพวก คือ ทิฏฐิเจตสิก เป็นอาสวะ คือ ทิฏฐาสวะ เป็นโอชะ คือ ทิฏฐิโอชะ เป็นโยคะ คือ ทิฏฐิโยคะ เป็นอุปาทาน ๓ คือ ทิฏฐุปาทาน สิลัพพตูปาทาน อตตวาทุปปาทาน เป็นคันถะ ๒ คือ สิลัพพต-ปราคายคันถะ และอิทังสัจจภาวิเวศกายคันถะ เป็นอนุสัย คือ ทิฏฐานุสัย

เป็นสังโยชน์ ๒ คือ ทิฏฐิสังโยชน์ และสัสสปตปราคาสังโยชน์ เป็นกิเลส คือ ทิฏฐิกิเลส

ถ้าจำอกุศลธรรม ๘ จำพวก ได้ยินชื่อของเจตสิกเหล่านี้จะรู้ได้ทันที เช่น ถ้าจำ อาสวะได้ ก็รู้ว่าทิฏฐิเป็นอาสวะ คือ ทิฏฐาสวะ เมื่อเป็นทิฏฐาสวะก็ต้องเป็น ทิฏฐิโสมะ เป็นทิฏฐิโยคะ สำหรับอุปาทาน ทิฏฐิเป็นอุปาทานถึง ๓ อย่าง คือ ทิฏฐูปาทาน สัสสปตูปาทาน และอัตตวาทุปาทาน

เรื่องของความเห็นผิดเป็นเรื่องที่ละเอียดมาก โดยเฉพาะเมื่อเห็นลักษณะ ของทิฏฐิเจตสิกที่เป็นอกุศลธรรม ๘ จำพวก และเป็นสภาพธรรมที่พระโสดาบันบุคคล ดับด้วยโสดาปัตติมรรคจิต

เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะเป็นพระโสดาบันบุคคล จะต้องมียุทธาสวะ ทิฏฐิโสมะ ทิฏฐิโยคะ ทิฏฐูปาทาน สัสสปตูปาทาน อัตตวาทุปาทาน สัสสปตปราคากายคันธ์ หรืออหังสัจจกามิเนสกายคันธ์ มียุทธาสัญญ ทิฏฐิสังโยชน์ สัสสปตปราคาสังโยชน์ และมีทิฏฐิกิเลส ฉะนั้น กว่าจะดับได้ ต้องเป็นผู้ที่พิจารณาธรรมอย่างละเอียดให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องจริง ๆ และต้องเป็นผู้ที่ตรงต่อสภาพของธรรมด้วย

ขอกล่าวถึงข้อควรพิจารณา บางท่านไม่ได้ฟังพระธรรมจากผู้ที่ตนเลื่อมใส แต่ ยังเลื่อมใสในบุคคลนั้นโดยที่ไม่ได้ฟังพระธรรมใด ๆ จากบุคคลนั้นเลย เช่น เลื่อมใสใน ความเป็นผู้อยู่อย่างง่ายของบุคคลนั้น แม้ว่าบุคคลนั้นจะใช้คำพูดที่เป็นคำหยาบคาย ก็เข้าใจว่าตนเองเป็นผู้ที่มีภูมิมานะมาก สมควรที่ผู้ที่ตนเลื่อมใสนั้นจะใช้คำหยาบคาย เป็นการทรมานทิฏฐิกิเลสของตน

นี่เป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง เพราะว่าธรรมเป็นของจริง เป็นสัจธรรม ไม่ต้อง ใช้คำหยาบคายใด ๆ ก็สามารถทำให้ผู้ฟังน้อมพิจารณาสภาพธรรมนั้น เกิดความ เข้าใจถูก และเห็นจริงถูกต้องตามลักษณะของธรรมนั้น ๆ ได้

ขอกล่าวถึงข้อความใน **คัมภีร์สุโพธลังการ** ซึ่งรจนาโดยท่านพระ สังฆรักขิตมหาสามี ซึ่งมีทั้งหมด ๕ ปริเฉท

ในปริเฉทที่ ๔ ข้อ ๒๘๖ มีข้อความว่า

ข้าแต่พระจอมมุนี พระดำรัสของพระองค์ แข็งก็หามิได้ กระด้างหรือเล่าง
ก็หามิได้ แม้เช่นนั้นก็พูดได้อย่างหนักหน่วงซึ่งความเบาของกลุ่มชนจนหมดรากเหง้า

ความเบา คือ ความเขลาของบุคคล โดยที่ไม่ต้องใช้คำหยาบคายใด ๆ เลย
เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะเลื่อมใสในบุคคลใด ควรพิจารณาว่า ก่อนที่จะเลื่อมใส ได้ฟัง
พระธรรมจากบุคคลนั้นแล้วหรือยัง ถ้ายังไม่ได้ฟังเลย ก็ถือว่ายังไม่ได้เลื่อมใสใน
พระธรรมจริง ๆ เพียงแต่มีความเลื่อมใสในชีวิตความเป็นอยู่ของบางบุคคลเท่านั้น
ซึ่งไม่ได้หมายความว่าบุคคลนั้นเข้าใจพระธรรมถูกต้อง ถ้ายังไม่ได้แสดงพระธรรม
โดยถูกต้อง

บางท่านไม่ชอบอ่านพระสูตร คิดว่าควรศึกษาแต่เฉพาะพระอภิธรรมอย่างเดียว
แต่น่าจะพิจารณาความละเอียด ความซาบซึ้งของพระธรรมซึ่งเป็นของจริง ไม่ว่าจะ
ปรากฏในคัมภีร์หรือว่าในคำประพันธ์ใด ๆ ก็ตาม

ข้อความใน **คัมภีร์สุโพธาลังการ** แสดงลักษณะของการประพันธ์ หรือการ
แต่งคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาว่าต้องละเอียดรอบคอบอย่างยิ่งทีเดียว เพียงแต่การ
ประพันธ์เท่านั้นยังมีแง่คิดที่แสดงให้เห็นว่า ต้องละเอียด ต้องรอบคอบ แม้เรื่องของ
การอุปมา ก็ต้องอุปมาให้ถูกต้อง มิฉะนั้นจะเป็นการอุปมาที่ไม่สมควร

คัมภีร์สุโพธาลังการ มี ๕ ปริจเฉท คือ

ปริจเฉทที่ ๑ การเรียนรู้โทษของการแต่ง คือ การประพันธ์

ผู้ที่เขียนคำประพันธ์ ต้องเข้าใจว่า โทษของการประพันธ์คืออะไรบ้าง

ปริจเฉทที่ ๒ การเรียนรู้วิธีหลักโทษ

เมื่อรู้ว่ามีโทษประการใด ยังต้องรู้ว่า จะหลักโทษนั้น ๆ อย่างไร

ปริจเฉทที่ ๓ เรื่องการหยั่งรู้คุณของธรรมที่จะกล่าว

ปริจเฉทที่ ๔ การหยั่งอรรถาธิบาย

คือ การประดับตกแต่ง แสดงคุณนั้นให้งามซาบซึ้ง

ปริจเฉทที่ ๕ การแถลงภาวะและรสของสภาพธรรม

ในข้อ ๘ เรื่องการแต่ง มีข้อความว่า
การแสดงออกให้เกิดความหมาย มี ๓ ประเภท คือ
มุขยพยาปาร แสดงออกเป็นคำพูด โดยการใช้เสียง
ลักษณพยาปาร แสดงออกเป็นอาการและเครื่องหมายลักษณะ เช่น
โดยลักษณะท่าทาง

พยภูชนพยาปาร แสดงออกเป็นลายลักษณ์อักษรโดยตัวหนังสือ

นี่เป็นชีวิตประจำวัน ถ้าไม่คิดถึงเรื่องของการประพันธ์ ก็ให้เห็นความวิจิตรของ
โลกะบ้าง โทสะบ้าง ซึ่งออกมาในรูปลักษณะต่าง ๆ แม้แต่การแสดงออกให้เกิด
ความหมาย ซึ่งมี ๓ ประเภท แสดงออกเป็นคำพูด โดยการใช้เสียง ก็ต้องใช้เสียงให้
ถูกต้อง ถ้าใช้เสียงผิดความหมายก็ผิด โดยเฉพาะภาษาไทยมีตัว ร ตัว ล และมี
เสียงเอก เสียงโท เสียงตรี ซึ่งจะทำให้ความหมายผิดได้ แสดงให้เห็นถึงความละเอียด
แม้ในชีวิตประจำวัน

ในข้อ ๑๐ การประพันธ์ต้องตกแต่งคำและความ มีคำอธิบายว่า

ใบหน้าแม้จะปราศจากโทษ คือ ไม่มีไผ่ตำราคืออยู่แล้ว ก็ยังต้องตกแต่งด้วย
การฉัดหน้าทาแป้ง และด้วยเครื่องประดับมีต่างหูเป็นต้น หญิงสาวแม้จะหาที่ติมิได้
มีทรวดทรงสัณฐานผิวพรรณผุดผ่อง ก็ยังต้องตกแต่งด้วยอาภรณ์จึงจะงดงามเพริศพรั่ง
หากไม่ได้ตกแต่งแล้วก็ดูไม่งาม ฉันทิใด พันธะคือการประพันธ์นั้น แม้ปราศจาก
อลังการ คือ สัททาลังการ การแต่งคำ และอัธยาลังการ การแต่งความ จะงดงาม
ควรเป็นที่ตั้งแห่งความชื่นชมยินดีได้ไฉน

เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นตามความเป็นจริงในทุกเรื่อง แม้แต่ในเรื่องของธรรม
ที่เป็นสภาพธรรมที่มีจริง แต่จะต้องมีคำและมีความที่อธิบายให้เข้าใจได้ชัดเจน ซึ่งใน
การแปลจากภาษาหนึ่งเป็นอีกภาษาหนึ่ง ส่วนมากก็เป็นเรื่องยาก เพราะฉะนั้น การ
ประพันธ์นั้นต้องตกแต่งคำและความ จึงจะทำให้ผู้อ่านและชวนให้เข้าใจได้ แม้ใน
พระไตรปิฎกและอรรถกถา

ทุกท่านอาจจะเริ่มพิจารณาความละเอียดตั้งแต่การอ่านหนังสือธรรม
ทุกประเภทเพื่อให้เข้าใจได้จริง ๆ โดยพิจารณาจากข้อความบางข้อใน
สุโพธาลังการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการที่จะเห็นความละเอียดของธรรม

ข้อ ๑๑ แสดงโทษของคนพาล ผู้ไม่รู้จริง แต่ยังเขียนตำรับตำราต่าง ๆ

มีข้อความว่า

คนพาลเว้นเสียจากคำชี้แจงของครู ต้องการจะประดับตกแต่ง เขาจะไม่เข้าถึง
ความที่เหล่าวิญญูชนต้องยับยั้งได้อย่างไรเล่า

นี่เป็นความจริง ในเรื่องของการแต่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการแต่งตัว การแต่ง
ดอกไม้ การแต่งอาหาร การแต่งบ้าน การแต่งสวน การแต่งทุกอย่าง ถ้าแต่งไม่เป็น
คนอื่นเห็นอาจจะกล่าวติได้

เพราะฉะนั้น สำหรับพระธรรม คนเขลาที่ไม่เข้าใจพระธรรม ก็จะไม่พ้นจาก
การถูกติจากหมู่ผู้รู้ เพียงแต่เครื่องประดับ และมีความปรารถนาจะประดับเท่านั้น
ยังไม่พอ ต้องอาศัยคำแนะนำจากครูเป็นหลักสำคัญอีกด้วย คือ ต้องเข้าใจพระธรรม
ให้ถูกต้องจริง ๆ ไม่ใช่เมื่อใครอยากเขียนก็เขียนไป ซึ่งจะทำให้คนอื่นเข้าใจผิด
หรืออาจจะมีเครื่องประดับตกแต่งมากมายที่คิดว่าจะทำให้คนอื่นเข้าใจได้ แต่ถ้าเป็น
ความเข้าใจผิด หรือความเข้าใจคลาดเคลื่อน ผู้รู้ย่อมติ

มีบางท่านเขียนเรื่องพระนิพพานหลายหน้ากระดาษ อ่านแล้วไม่สามารถเข้าใจ
ได้ แสดงให้เห็นได้ว่า ไม่มีความเข้าใจในเรื่องพระนิพพาน

ข้อ ๑๔ แสดงความละเอียดของการประพันธ์ ซึ่งประกอบด้วยอลังการ คือ
การตกแต่งแล้วนั้น แม้ว่ายเฝ้าด้วยโทษ ก็ยังไม่สมควรที่วิญญูชนจะพึงสรรเสริญ

กว่าจะพิจารณาความเห็นที่ผิด และค่อย ๆ เห็นถูกขึ้นทีละน้อย ต้องเป็น
ผู้ละเอียด แม้แต่เรื่องของการประพันธ์ซึ่งได้ตกแต่งไว้อย่างดีแล้ว แต่ยังเฝ้าด้วย
โทษ ยังมีสิ่งซึ่งบกพร่องอยู่บ้าง ก็ยังไม่สมควรที่วิญญูชนจะพึงสรรเสริญ เหมือนหญิง
สาวนั้นประดับกายด้วยอลังการ คือ เครื่องประดับตกแต่งอันเหมาะสมแล้ว แต่ยังมี

ข้อที่นำรังเกียจอยู่ เป็นไปได้ไหม พิจารณาดูว่าอะไรจะเป็นข้อที่นำรังเกียจ เช่น หน้างอ เป็นต้น ก็ยังไม่น่าชมเชยเช่นเดียวกัน

เป็นเรื่องที่เพียงแต่จะให้ท่านผู้ฟังพิจารณาธรรมโดยละเอียด ตั้งแต่การประพันธ์ไปจนถึงเนื้อหาสาระของธรรม เพื่อจะได้เข้าใจถูกต้องจริงๆ ว่า ธรรมใดผิด ธรรมใดถูก

ข้อ ๑๖ สำหรับคำจริงที่ถูกต้อง ไม่มีโทษ และประกอบด้วยคุณประโยชน์นั้น แม้ว่าจะปราศจากอสังการ คือ การประดับตกแต่ง ก็ยังเป็นธรรมที่จูงใจได้ ดุจหญิงสาวที่ปราศจากโทษ แล้วประกอบด้วยคุณสมบัติ ยังจูงใจบุรุษได้ ฉะนั้น

นี่คือเรื่องจริง ถ้าเข้าใจจริง ๆ แม้ไม่มีคำตกแต่งให้ซาบซึ้งมากมาย แต่ก็ยังเป็นประโยชน์

ข้อ ๒๗ เตือนให้พิจารณาบุคคลว่า คนดีและคนไม่ดีทั้งปวง เป็นผู้ต่างกันแม้โดยคุณธรรมก็จริง ย่อมไม่ถึงความแตกต่างกันได้ในสำนักของผู้ไม่รู้แจ่มแจ้ง เช่น พระอัครสาวกทั้งคู่ไปสู่สำนักท่านพระเทวทัต ท่านพระเทวทัตก็เห็นเหมือนกับบริวารของตนไป

ทั้ง ๆ ที่พระอัครสาวกต่างจากบริวารของท่านพระเทวทัตมาก ต่างกันโดยคุณธรรมก็จริง แต่จะไม่ต่างกันเลยในสำนักของผู้ไม่รู้แจ่มแจ้ง คือ ผู้ที่ไม่มีปัญญาย่อมไม่รู้ พิจารณาไม่ได้ถึงความต่างกันของคนดีและคนไม่ดี

เพราะฉะนั้น ถ้ายังไม่สามารถพิจารณาถึงความต่างกันของบุคคลที่เกี่ยวข้อง คบหาสมาคม หรือเลื่อมใส ย่อมไม่สามารถที่จะดับทิฏฐิได้ เพราะว่าย่อมจะทำให้เกิดความเข้าใจผิด เห็นผิด หลงผิดตามไป

ข้อ ๒๘ เตือนให้ระวังผลของกรรมว่า กุศลกรรมและอกุศลกรรมทั้งปวงจะมีกำลังเพิ่มหรือไม่มีกำลังเพิ่มก็ตาม ยังไม่ถึงความเป็นอโหสิกรรมแล้ว พึงเป็นกรรมอันน่ายสุขและทุกข์ให้อยู่

แสดงให้เห็นว่า บางท่านมีความประพฤติดีในวันหนึ่ง ๆ ไม่ได้ประพฤติทุจริตอะไรเลยก็จริง แต่ไม่ควรประมาทกุศลกรรมและกุศลกรรมที่ได้กระทำแล้ว เพราะตราบไถที่ยังไม่ถึงความเป็นพระอรหันต์ กรรมทั้งหลายเหล่านั้นก็ยังให้ผลอยู่

ข้อ ๖๑ มีข้อความสั้น ๆ แต่ก็สะกิดเตือนใจได้ เช่น ข้อความว่า

ธรรมดาการยกย่องตนเอง คนดีไม่เคยบำเพ็ญกันมาแล้ว

เพียงสั้น ๆ แค่นี้ก็เตือนได้แล้วใช่ไหมว่า บางท่านอาจจะบอกว่า วันนี้สติเกิดมาก รู้รูปนั้นรูปร่างนี้ได้ เป็นการสมควรหรือไม่สมควร มีความจำเป็นหรือไม่จำเป็นที่จะกล่าวว่าสติระลึกลักษณะของรูปนั้น ระลึกลักษณะของนามนี้ เพราะการเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐาน แล้วแต่สติจริง ๆ จะเห็นความเป็นอนัตตาของสติ ซึ่งแต่ละท่านก็อบรมอุปนิสัยที่สติจะระลึกลักษณะของสภาพธรรมมาต่าง ๆ กัน แม้ว่าสติของใครจะระลึกที่ลมหายใจ จะประจักษ์ความเกิดดับของรูปลมหายใจ ก็ไม่ใช่สิ่งที่จะกล่าวบอกคนอื่นว่า ท่านเป็นผู้ที่สามารถประจักษ์แจ้งความเกิดดับของลมหายใจได้ เพราะฉะนั้นข้อความบางตอนก็เป็นคำเตือนโดยอ้อม แม้จะไม่ใช้คำเตือนโดยตรง

ข้อ ๑๐๔ แสดงถึงผู้ที่กล่าวว่าคุณในตน แต่ไม่มีโทษ

เมื่อแสดงถึงเรื่องที่พ้นจากความรู้ของสามัญชน เช่น การแสดงลักษณะของสภาพธรรม ซึ่งแม้ว่าจะอธิบายอย่างไร ๆ ก็ไม่สามารถที่จะรู้จริงได้จนกว่าจะกระทบสัมผัส เช่น ความแข็งหรือความอ่อน ความร้อนหรือความเย็น แต่ละอย่างก็มีความแข็งต่างกัน มีความอ่อนต่างกัน มีความร้อนต่างกัน มีความเย็นต่างกัน ไม่ว่าใครจะพยายามอธิบายเรื่องราวของอาหาร ของผลไม้ ของผักนานาชนิด แต่ก็ไม่สามารถรู้ได้จริง ๆ เพราะว่าสภาพธรรมเหล่านี้ที่จะเย็นแค่ไหน ร้อนแค่ไหน หวานแค่ไหน เค็มแค่ไหน เปรี้ยวแค่ไหนนั้น อยู่ที่ซึ่งใจ คือ ขณะที่กระทบสัมผัสสิ่งนั้น ๆ ไม่ใช่สิ่งที่จะเอ่ยปากพรรณนาหรือบอกแล้วคนนั้นจะสามารถรู้ได้ แต่ถ้าชิมโดยที่ไม่ต้องอธิบายหรือบอกก็จะสามารถรู้รสนั้นได้ เพราะกระทบสัมผัสด้วยนามธรรมซึ่งเป็นสภาพที่รู้อารมณ์

พระธรรมทั้งหมดที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง เป็นการแสดงคุณที่มีอยู่ในตนโดยไม่มีโทษ เพราะว่าเป็นการแสดงเรื่องที่พ้นจากความรู้ของสามัญชน เพราะฉะนั้น

ผู้ที่ศึกษาพระธรรมต้องคิดถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากพระธรรมจริง ๆ คือ สามารถ
เข้าใจธรรมที่กำลังปรากฏได้ถูกต้อง

๑๓๙๙

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๘

ข้อ ๑๒๒ มีข้อความว่า โยชคุณ คือ ความดีใจ เป็นชีวิต เป็นหัวใจของการประพันธ์ หรือของการแสดงธรรม

คือ ขณะที่เข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่ทรงแสดงขณะใด ขณะนั้นย่อมเป็นโยชคุณ คือ ความดีใจ

ลองคิดถึงขณะที่ยังไม่เข้าใจธรรมเลย กับการที่เริ่มเข้าใจขึ้น กับขณะที่พิจารณาและซาบซึ้งเพราะเป็นสภาพธรรมที่พิสูจน์ได้ และอบรมเจริญปัญญาพร้อมสติระลึกลักษณะของสภาพธรรมนั้น ๆ ว่า เป็นจริงตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง ขณะนั้นย่อมเป็นโยชคุณ คือ ความดีใจ เป็นเรื่องของจิตใจโดยเฉพาะ เป็นโอชะของใจ ซึ่งผู้ที่ไม่ได้ศึกษา หรือผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติ ยากที่จะเข้าใจได้ว่า ลักษณะอย่างนั้นเป็นอย่างไร

ข้อ ๑๒๕ ผู้ที่ได้ความดีใจในพระธรรมแล้ว แสดงความรู้สึกที่โน้มน้าวใจว่า แม้เมื่อข้าพระองค์ตายแล้ว ขอกระดุกหัวสมองจงถึงความเป็นรู้ดี เพราะรู้ดีเหล่านี้จะนอนอยู่ใต้คู่พระบาทของพระชินเจ้าด้วยบุญ

เป็นการแสดงความนอบน้อมอย่างยิ่ง และผู้มีปัญญาย่อมเข้าใจในศรัทธาแรงกล้าของผู้ที่กล่าวค่านอบน้อมอย่างนี้ได้ ซึ่งแต่ละคนที่จะแสดงความนอบน้อมก็ต้องแล้วแต่ความรู้สึกซึ่งใจหรือว่าความดีใจในโยชคุณนั้น ๆ

ข้อ ๑๒๖ แสดงว่าการที่จะมีปัญญากล่าวคำที่โน้มน้าวใจผู้ฟังให้เกิดโยชคุณได้นั้น ต้องเป็นไปด้วยกำลังของการสะสมปัญญา ซึ่งผู้ที่มีปัญญาน้อยหรือทอดยถาโอกาสนั้น คือ ไม่สามารถที่จะกล่าวคำที่โน้มน้าวใจให้ผู้ที่ได้สดับฟังเกิดโยชคุณขึ้นได้

ข้อ ๑๓๖ แสดงการสะสมปัญญาามากกว่า ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สารุชนทั้งหลายได้เห็นพระรูปสมบัติ ได้ฟังพระดำรัสอันไพเราะ พวกัณประพฤติเมินหน้าให้กับการเล่นหัว

ยากสำหรับผู้ที่ปัญญายังไม่ถึงขั้นนี้ แต่สำหรับผู้ที่สะสมปัญญาามาก ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สารุชนทั้งหลายได้เห็นพระรูปสมบัติ ได้ฟังพระดำรัสอันไพเราะ พวกัณประพฤติเมินหน้าให้กับการเล่นหัว เพราะวามองเห็นความไม่มีสาระ แต่เห็นสาระของพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงด้วยพระองค์เองอย่างไพเราะ เพราะฉะนั้น ต้องเป็นผู้ที่สะสมปัญญาามากจริง ๆ ที่จะเป็นอย่างนี้ได้ เพราะแม้ว่าจะได้ฟังพระธรรม แต่ก็ยังเล่นหัว และยังไม่ประพฤติเมินหน้าให้กับการเล่นหัว แสดงว่าจะต้องสะสมปัญญาอีกมากทีเดียว

ข้อ ๑๓๕ ชนเหล่าใดดูดีมีพระรัศมีแห่งพระกายของพระองค์ด้วยพนมคือนัยน์ตา พระองค์แม้ว่าทรงกำจัดตัณหาได้ ไฉนเล่าจึงมิได้ทรงสามารถกำจัดตัณหาของชนเหล่านั้นได้

โดยอธิบายว่า ธรรมดาการดีเป็นกิริยาของปาก และใช้สำหรับวัตถุที่เป็นน้ำ แต่ความงามของพระผู้มีพระภาคไม่ใช่ น้ำ และตาก็ไม่ใช่ปาก แต่เป็นการพรรณนาให้เห็นว่า แม้พระองค์ทรงสามารถกำจัดตัณหาได้ ไฉนไม่ทรงสามารถกำจัดความอยากดูอยากเห็นของคนเหล่านั้นได้

เป็นการพรรณนาความสง่างามที่เลิศเลิศของพระผู้มีพระภาคโดยอ้อมให้เห็นว่า ชนเหล่าใดดูดีมีพระรัศมีแห่งพระกายของพระองค์ด้วยพนมคือนัยน์ตา คือ การน้อมไหว้ด้วยนัยน์ตา และในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ที่ไม่สามารถหมดความอยากดูอยากเห็นพระผู้มีพระภาคได้ ยังต้องเป็นผู้ที่มีความอยากดูอยากเห็น ซึ่งเป็นกิเลสและเป็นตัณหา เป็นกามาสนะนั่นเอง เพราะฉะนั้น จึงมีผู้กล่าวว่า พระองค์แม้ว่าทรงกำจัดตัณหาได้ ไฉนเล่าจึงมิได้ทรงสามารถกำจัดตัณหาของชนเหล่านั้นได้ คือ ไม่ทรงสามารถกำจัดความอยากดูอยากเห็นของคนเหล่านั้นได้

เป็นการแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาและปัญญาที่จะต้องอบรมต่อไป แม้ในสมัยนี้เอง

ข้อ ๒๐๓ แสดงคุณของพระธรรมว่า พระชินเจ้าพระองค์นี้ทรงปรากฏแก่ฝูงชนผู้เร่าร้อนด้วยกิเลส เหมือนเมฆในหน้าแล้งปรากฏแก่ฝูงชนผู้เร่าร้อนด้วยความร้อนแห้ง ความแห้งแล้งฉะนั้น

เวลาที่ร้อนมาก ๆ แล้งมาก ๆ เห็นเมฆแล้วรู้สึกอย่างไร คนที่เร่าร้อนด้วยกิเลส และได้ฟังพระธรรมก็ย่อมจะมีความรู้สึกอย่างนั้น คือ เห็นคุณของพระธรรมว่า เหมือนเมฆในหน้าแล้ง

ข้อ ๒๕๕ แสดงว่า พระธรรมเทศนาของพระจอมมุนีมีกิจเดียว คือ ประกาศประโยชน์อย่างยอดเยี่ยมยิ่ง จับใจคนทั้งปวง ย่อมยังใจของข้าพระองค์ให้ยินดีโดยแท้

แสดงให้เห็นว่า ไม่ใช่เลื่อมใสบุคคลโดยเหตุอื่น โดยที่ยังไม่ได้ฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วจากบุคคลนั้นเลย เพราะฉะนั้น การที่จะเลื่อมใสในบุคคลใด ขอให้ฟังพระธรรมก่อน และพิจารณาพระธรรม เมื่อเป็นพระธรรมที่ถูกต้องควรเลื่อมใส จึงเลื่อมใส แต่ไม่ใช่เลื่อมใสโดยที่บุคคลนั้นยังไม่ได้แสดงพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแล้วเลย

ข้อ ๓๑๘ แสดงว่า ผู้ไม่สันโดษ ไม่เป็นนักพรตแท้

ไม่ได้หมายความว่าถึงภายนอก ที่จะเป็นนักพรตแท้ต้องหมายความว่าถึงภายใน

สภาพที่อาลัยคือตัณหายังกำจัดไม่ได้ ไม่เป็นสันโดษ

แม้ภายนอกจะแสดงว่าสันโดษเพียงไรก็ตาม แต่ สภาพที่อาลัยคือตัณหายังกำจัดไม่ได้ ไม่เป็นนักพรตแท้ เพราะฉะนั้น สภาพที่ไม่มีอาลัย คือ สภาพที่ไม่ทำความเลื่อมเสียอันไม่มีที่สุดให้แก่ใครเลยนั้น เป็นสันโดษแท้ ได้แก่ ผู้ที่เป็นพระอรหันต์

ขอล่าวถึงข้อความในปริจเฉทที่ ๕ ใน คัมภีร์สุโพธาลังการ เพื่อประกอบเรื่องของอกุศลธรรมที่ได้กล่าวถึงแล้วบางประการ เพราะว่าสภาพธรรมทั้งหลาย มีภาวะ วิภาวะ และอนุภาวะ

ภาวะ คือ สภาพแท้ ๆ วิภาวะ คือ สภาพที่ปรากฏ อนุภาวะ คือ สภาพอื่น ๆ ที่ปรากฏด้วย

ข้อความในปริจเฉทที่ ๕ แสดงภาวะของโสโก คือ

อาการเศร้าโศกซื้อโสกะ อาการมีความพินาศแห่งวัตถุที่พึงปรารถนาและถูกทำร้ายเป็นต้นเป็นวิภาวะของโสกะนั้น มีการหลั่งน้ำตาและคร่ำครวญเป็นอนุภาวะ

นี่ก็แสดงให้เห็นถึงสิ่งซึ่งเกิดร่วมกัน หรือว่าเกี่ยวเนื่องกันของลักษณะอาการของสภาพธรรมต่าง ๆ

ภาวะของโกธ คือ อาการกริ้วโกรธ ชื่อว่าโกธะ อาการมีกล่าวกระทบและด่าผู้อื่นเป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีนินวหน้า นินวหน้าคือขมวดเป็นอนุภาวะ

เพราะฉะนั้น เพียงเห็นอาการนินวหน้าคือขมวดก็รู้ถึงจิตใจในขณะนั้นได้ เพราะเป็นอนุภาวะของอาการกริ้วโกรธ คือ โกธะ

ภาวะของอุตสาหะ คือ อาการองอาจ ชื่ออุตสาหะ อาการมีความเป็นคนกล้าหาญเป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีความเป็นผู้กล้าหาญที่ชนทั้งปวงพึงรู้ได้ในเวลาต่อสู้กันเป็นอนุภาวะ

เวลาที่มีความอุตสาหะ จะไม่มีการครั่นคร้ามท้อถอย เพราะฉะนั้น อาการที่องอาจนั้นชื่อว่าอุตสาหะ และมีความเป็นคนกล้าหาญเป็นต้นเป็นวิภาวะ เป็นสภาพที่ปรากฏ และมีอาการ คือ ความเป็นผู้กล้าหาญที่ชนทั้งปวงพึงรู้ในเวลาต่อสู้กันเป็นอนุภาวะ ฉะนั้น บอกได้ว่าใครกล้าหาญในขณะใด จากภาวะ วิภาวะ และอนุภาวะ

ภาวะของความกลัว คือ อาการกลัวชื่อภยะ วัตถุมีเสียงฟ้าร้องและสัตว์อันผิดปกติเป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีเหงื่อไหลและทำสั่นเป็นอนุภาวะ

บางท่านบอกว่ากลัวคนที่หน้าตาน่ากลัว นี่คือ วัตถุมีเสียงฟ้าร้องและสัตว์อันผิดปกติ คือ คนที่ทำทางดุหรือน่ากลัว นั่นก็ผิดปกติ เป็นวิภาวะ คือ เป็นสภาพที่ปรากฏให้กลัว มิฉะนั้นจะไม่รู้ว่ากลัวอะไร ฉะนั้น เวลาที่กลัวไม่ว่าจะกลัวอะไรก็ตาม ต้องมีสิ่งที่ปรากฏให้กลัว ส่วนอนุภาวะของความกลัว คือ เหงื่อไหลและทำสั่น

ข้อความที่เกี่ยวกับเรื่องความกลัวแสดงว่า เวลาที่ความกลัวเกิดขึ้น คือ กลัวสิ่งที่ผิดปกติ ถ้ามีความเป็นปกติก็ไม่กลัว ไม่เกิดการประหม่า ไม่เกิดอาการใด ๆ เลย พิจารณาดูจะเห็นว่า ไม่ว่าจะกลัวสิ่งใด สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ผิดปกติ เช่น บางคนกลัวผี เพราะว่าผีผิดปกติจากคน กลัวเจ็บ เพราะว่าปกติไม่เจ็บ กลัวตาย เพราะว่าปกติมีชีวิตอยู่ ยังไม่ตาย หรือบางคนกลัวคนที่มีคุณธรรมผิดจากปกติของตน เช่น พระเจ้าอชาตศัตรู แม้ว่าจะทรงเก่งกาจสักเพียงใดก็ตาม แต่ทรงเกรงกลัวคุณธรรมของพระผู้มีพระภาค ไม่กล้าไปเฝ้า

ภาวะของการเกลียด คือ อาการเกลียด ชื่อชิกฺขณา อาการมีการเห็นสิ่งปฏิกูล มีเนื้อเน่าเป็นต้นเป็นวิภาวะ มีการปิดจมูกเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

สิ่งที่น่าเกลียดก็ได้แสดงไว้หลายอย่าง เช่น สิ่งที่เป็นดับ ไต ไล่ ฟุ้งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ รวมทั้งกลิ่นต่าง ๆ ด้วย เพราะฉะนั้น มีการปิดจมูกเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

ภาวะของการพิศวง คือ อาการที่พิศวง ชื่อวิมฺหยา มีการเห็นวิมานและอุทยานของเทวดาเป็นวิภาวะ มีอาการอ้าปากเปิดตาและกล่าวสรรเสริญเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

ไม่มีใครเห็นวิมานและอุทยานของเทวดา แต่ขณะที่เห็นสิ่งใดที่น่าอัศจรรย์ ก็อาจจะมีอาการอ้าปาก เปิดตา หรือว่ากล่าวสรรเสริญ เป็นต้น

ภาวะของการเหน็ดเหนื่อย คือ อาการเหน็ดเหนื่อย ชื่อสมะ อาการเดินเป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีเหงื่อออกเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

ไม่จำเป็นต้องเดิน ทำงานมาก หรืออาจจะพูดมาก วิ่งมาก ทำอะไรก็ได้ เล่นมากก็ได้ เป็นต้น ก็เป็นอาการที่ปรากฏของการเหน็ดเหนื่อย โดยที่มีเหงื่อออกเป็นอนุภาวะ

ภาวะความเซื่องซึมแห่งใจ มีความง่วงเหงาหาวนอนเป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีความหลับเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

นี่คือการแสดงลักษณะของสภาพธรรมที่มีปรากฏในชีวิตประจำวันต่าง ๆ

ภาวะของความโหดร้าย คือ อาการที่โหดร้าย ชื่ออุคคัตตา มีการลงโทษอย่างรุนแรงเป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีคำรามเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

เวลาโกรธ อาจจะไม่ถึงกับดุร้าย โหดร้าย แต่ขณะใดที่คำราม ขณะนั้นแสดงลักษณะของความโหดร้าย ซึ่งเป็นอนุภาวะของความโหดร้าย

ภาวะของความเกียจคร้าน คือ อาการที่เกียจคร้าน ชื่ออลลัสตัง มีการพักผ่อนเป็นต้นเป็นวิภาวะ มีการบิดกายเป็นอนุภาวะ

ขณะใดที่รู้สึกอยากจะพักผ่อน ขณะนั้นทราบสภาพของจิตได้ และมีการบิดกายเป็นอนุภาวะ

ภาวะของการนอน คือ อาการนอน ชื่อว่าสุตตะ มีอาการหลับเป็นวิภาวะ อาการมีความยินดีในที่นอนสูงเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

ความจริงไม่จำเป็นต้องเป็นที่นอนสูง แต่ที่นอนสูงก็เป็นที่นอนที่น่านอน น่าจะหลับ แต่ถ้าง่วงจริง ๆ อยากจะหลับจริง ๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นที่นอนสูง เป็นที่นอนเท่านั้นก็ได้

ภาวะของการตกใจ คือ ความตระหนกแห่งจิต ชื่อตาสะ อาการมีคำรณ คำรามเป็นต้น (มีเสียงดังเกิดขึ้น) เป็นวิภาวะ อาการสะทกสะท้านเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

ภาวะของอาการเจ็บไข้ คือ อาการเจ็บไข้ ชื่อคิลานะ มีความคับใจและความอิดโรยเป็นวิภาวะ อาการมีความผิสี ผิวเผือดเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

ภาวะของการไม่รอกทำ (ขณะที่รีบด่วนรีบเร่งทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด) คือ อาการที่ไม่รอกทำกาลเวลา ชื่ออุสสุกกะ มีความต้องการเห็นสิ่งที่น่ารื่นรมย์เป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีความกระวีกระวาดเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

ภาวะของการถือตัวยิ่ง คือ อาการถือตัวยิ่งนัก ชื่อคัพพะ อาการมีความเป็นผู้ยิ่งใหญ่เป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีความดูแคลนเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

บางคนไม่คิดว่าตัวเองเป็นผู้ที่ถือตัว แต่ถ้าขณะหนึ่งขณะใดที่มีอาการคือความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ให้อำนาจขณะนั้นมานะเกิดขึ้นแล้ว ที่คิดว่าไม่เป็นคนที่ถือตัวเลย ถ้ามีอาการของความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ จะพูดไม่ได้เลยว่าไม่ถือตัว และมีอาการดูแคลนเป็นอนุภาวะ

ภาวะของการตัดความสงสัย คือ อาการที่ตัดความสงสัยได้ ชื่อมตี อาการมีการชี้แจงเป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีหน้าเบิกบานเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

ภาวะของการปราศจากความหลับ (บางคนนอนน้อย เพราะฉะนั้น มีภาวะของการปราศจากความหลับ) คือ อาการที่ปราศจากการหลับ ชื่อวิโพธะ อาการมีความฉงนไปรอบแห่งการนับเวลาเป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีการขี้ตาเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

เวลาที่นอนไม่หลับมักจะต้องดูนาฬิกาบ่อย ๆ ว่าก็ทุ่มก็ยามแล้ว เพราะฉะนั้นมีความฉงนไปรอบแห่งการนับเวลาเป็นต้นเป็นวิภาวะ

ภาวะของการหลับแห่งใจ อาการหลับแห่งใจ ชื่อนิททา อาการมีอันไม่คิดไม่กระทำเป็นต้น เป็นวิภาวะ อาการมีหลับตาเป็นต้น เป็นอนุภาวะ

ภาวะของคนที่ไม่เหลือเพียงลมหายใจเข้าออก ชื่อชัพพะยะ กิริยาที่ยังลงสู่ความหลับเป็นวิภาวะ อาการเป็นเหตุตั้งต้นของนิทราเป็นอนุภาวะ

ภาวะของเหงื่อ ชื่อเสโท อาการมีการพักผ่อนเป็นต้นเป็นวิภาวะ กิริยามีความปรารถนาลมเฉื่อย ๆ เป็นต้นเป็นอนุภาวะ

สังเกตดูได้เวลาที่อยากจะให้มีลมเฉื่อย ๆ เพราะว่าขณะนั้นมีเหงื่อ

ภาวะของน้ำตา ชื่อว่าอัสนุ อาการมีความพิศวง ความเลื่อมใส และรมควันเป็นต้นเป็นวิภาวะ อาการมีเข็ดย่นน้ำตาเป็นต้นเป็นอนุภาวะ

๑๔๐๐

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๘

ข้อความต่อไปแสดงว่า ธรรมเป็นสภาพที่ละเอียด ไม่สามารถที่จะรู้แจ่มแจ้งได้ เพียงอาการที่ปรากฏภายนอก เช่น เวลาที่เห็นคนน้ำตาไหล ไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่า เกิดจากโรคภัย เจ็บตา หรือว่าเศร้าโศก เพราะฉะนั้น การประพันธ์หรือการแสดง พระธรรม และการฟังพระธรรมนั้น

ท่านผู้มีปัญญา มีจิตใจบริสุทธิ์ ปราศจากมลทิน มีริษยาเป็นต้น ร่วมประชุม กันสดับ ความสนใจไปตามกระแสของพระธรรมนั้น ๆ บังเกิดความชื่นชมอันใดขึ้นมา ความชื่นชมพอใจอันนั้น คือ รส หรือรสหนึ่งเอง เปรียบเหมือนคนทั้งหลายบริโภค อาหารที่ประกอบด้วยแกงต่าง ๆ อันปรุงอย่างอร่อย ย่อมชื่นชมพอใจรสต่าง ๆ ของ อาหารนั้น ๆ ฉะนั้น

เพราะฉะนั้น รสพระธรรม คือ สภาพธรรมที่เป็นจริง แต่ต้องอาศัยการแสดง โดยนัยต่าง ๆ ประกอบกัน จึงจะปรากฏให้เป็นรสที่ควรชื่นชมยินดี เปรียบเหมือนกับ แกงที่อร่อยที่สมมติชื่อว่าแกงชนิดนั้น แกงชนิดนี้ เช่น แกงเผ็ด แกงจืดก็ดี แยก ประเภทตามชนิดของแกงเป็นแกงเนื้อ แกงปลาก็ดี แม้ว่ามีรสที่เป็นหลัก คือ รสเนื้อ หรือรสปลา แต่ต้องมีส่วนประกอบด้วย ถ้าแกงเผ็ดมีรสเผ็ดอย่างเดียว หรือแกงเนื้อก็มี แต่เนื้อ ไม่มีเครื่องปรุงอะไร ๆ เลย อย่างนั้นก็จะขาดโอชา ฉ้นใด การแสดงธรรมที่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงก็ฉนั้น คือ ต้องประกอบด้วยคำอุปมา และคำที่โน้มน้าวใจ เพื่อให้เข้าใจสภาพธรรมนั้น ๆ โดยถูกต้อง ให้สามารถประพจน์ปฏิบัติตามได้ยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ซึ่งนี่คือจุดประสงค์ของการฟังธรรม ไม่ว่าจากบุคคลใดทั้งสิ้น

ในเรื่องของทิวฐิ ควรที่จะได้พิจารณา เช่น บางท่านแสดงธรรมให้ละลาย กิเลส ให้ดับกิเลส ไม่ให้ยึดมั่นสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น แต่พร้อมกันนั้นก็มีความที่สงสัยว่า

ชาติหน้ามีหรือไม่ ซึ่งแสดงความค่านั่นเอง เพราะถ้าเป็นผู้ที่แสดงธรรมให้ขัดเกลากิเลส ให้ละคลายกิเลส ให้ดับกิเลส ต้องเป็นผู้ที่เชื่อว่า เมื่อยังมีกิเลสชาติหน้าต้องมี แต่ถ้าแสดงธรรมให้ขัดเกลากิเลส ให้ละคลายกิเลส แต่ไม่รู้ว่าชาติหน้ามีหรือเปล่า หรืออาจจะบอกว่าชาติหน้าไม่มี แต่ก็ให้ละคลายกิเลส ให้ดับกิเลส ซึ่งเป็นข้อความที่ค่านั่น เพราะผู้ที่แสดงธรรมให้ดับกิเลส ต้องเป็นผู้ที่เชื่อว่าชาติหน้ามี จึงต้องดับกิเลสเพื่อที่จะดับชาติหน้า ถ้าบอกว่าดับกิเลส แต่ชาติหน้าไม่มี อย่างนั้นจะดับทำไม ในเมื่อถ้าตายแล้วชาติหน้าไม่มี ก็ไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่จะต้องดับกิเลส

เพราะฉะนั้น ต้องเป็นผู้ที่พิจารณาความละเอียดจริง ๆ และเมื่อได้ฟังธรรม จึงสามารถเข้าใจได้ว่า ธรรมส่วนใดถูก ธรรมส่วนใดผิด ชาติหน้ามีจริงไหม ถ้าไม่มี ต้องดับกิเลสไหม

ได้รับจดหมายจากท่านผู้ฟังท่านหนึ่ง ขอให้พิจารณาข้อความตอนหนึ่งของจดหมายฉบับนี้ ที่กล่าวว่า

... แต่ปัญญาบารมีของผมยังไม่คมกล้า คือ ปัญญายังไม่เร็ว ยังไม่ไว ยังไม่ละเอียด คือ ระลึกไม่ทันขณะปัจจุบัน กว่าจะระลึกได้ก็เป็นอดีตไปแล้ว ...

ผู้มีปกติเจริญสติปัฏฐานไม่ต้องคิดถึงอดีตเลย ใช่ไหม กว่าจะระลึกได้ เป็นอดีตไปแล้ว ไม่สำคัญเลย ขณะนี้สิ่งที่กำลังปรากฏเป็นปัจจุบัน ทำไมต้องคิดถึงอดีต ถ้าเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐานไม่คำนึงถึงเลย ว่า ขณะที่แล้วไปนั้นสติไม่ได้เกิด ระลึกลักษณะของสภาพธรรม เพราะเหตุใด ก็เพราะว่าขณะนี้สิ่งที่กำลังปรากฏ

เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐาน คือ ระลึกได้ทุกขณะ เพราะว่ามีสภาพธรรมที่กำลังปรากฏทุกขณะ ไม่ต้องคำนึงถึงสิ่งที่ผ่านไปแล้วว่า ระลึกไม่ทัน ถ้าเป็นในลักษณะนั้น ไม่ใช่สติปัฏฐาน

แต่ถ้าเป็นสติปัฏฐาน เมื่อก็ผ่านไปแล้วก็ผ่านไปแล้ว ไม่จำเป็นต้องห่วงกังวล ต้องคิดว่าไม่ทัน ถ้าคิดว่าไม่ทันจะไม่ทันในขณะนี้อีก เพราะในขณะที่คิดสภาพธรรมที่ปรากฏก็ดับไปอีก

เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐาน คือ สติระลึกลับที่ มีสภาพธรรมที่กำลังเป็นปัจจุบันทุกขณะ ขณะที่ผ่านมาแล้วก็ผ่านไปแล้ว แต่ขณะที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เป็นปัจจุบันทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐานจะไม่กล่าวว่า ระลึกลับมัน จะมีเพียงหลงลืมสติ หรือสติกำลังระลึกลับลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

ความละเอียดของการดับทวิขุ ความเห็นผิดในข้อปฏิบัติต่าง ๆ มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่งถามว่า ศึกษาพระธรรมเท่าไรจึงจะพอ กฎเกณฑ์มาอีกแล้ว คือ ต้องเท่านั้นเท่านั้น หรือต้องจบเล่มนั้น เล่มนี้ ปริเฉทนั้น ปริเฉทนี้ ตอนนั้น ตอนนี้ แต่อย่าลืมจุดประสงค์ของการมีชีวิตอยู่ว่า ฟังพระธรรมเพื่ออะไร แม้แต่การที่ศึกษาธรรมเพื่ออะไร

ถ้าถามว่า ศึกษาพระธรรมเท่าไรจึงจะพอ ดูเหมือนว่าพยายามศึกษาให้จบเพื่อปฏิบัติ พอหรือยัง จะได้ปฏิบัติ ซึ่งนั่นไม่ใช่ความเข้าใจธรรมเลย เพราะฉะนั้น ต้องตั้งต้นใหม่จริง ๆ ว่า ศึกษาพระธรรมเพื่ออะไร ถ้าตอบได้ตรงก็ถูก แต่ถ้าถามว่า ศึกษาเท่าไรถึงจะพอ ก็ไม่ตรง

ศึกษาพระธรรมเพื่ออะไร เพื่อเข้าใจ เข้าใจอะไร เพราะทุกคนก็ศึกษาเพื่อเข้าใจทั้งนั้น แต่ศึกษาเพื่อเข้าใจอะไร ต้องให้ตรงอีก คือ เข้าใจสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ไม่ใช่เข้าใจอย่างอื่น

บางคนอาจจะคิดว่า เพื่อเข้าใจสิ่งที่มีในตำรา แต่นั่นไม่ใช่ความเข้าใจ นั่นเป็นเรื่อง ที่ศึกษาตำราก็เพื่อให้เข้าใจสิ่งที่กำลังปรากฏ เพราะฉะนั้น ต้องเข้าใจจริง ๆ ว่า ไม่ว่าจะศึกษาส่วนใดในพระไตรปิฎก ศึกษาน้อยหรือมากก็ตาม ก็เพื่อเข้าใจสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

เช่น ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา เพียงเท่านั้น เข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏอย่างนี้จริง ๆ หรือยัง กำลังเห็นเป็นอนัตตาอย่างไร กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังคิดนึก กำลังกระทบสัมผัส กำลังสุข กำลังทุกข์ เป็นอนัตตาอย่างไร ถ้ายังไม่เข้าใจ ก็ศึกษา คือ ฟังเรื่องของการเห็น การได้ยิน

การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส การคิดนึกต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความเข้าใจในลักษณะที่เป็นอนัตตาของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น จะไม่มีคำถามว่า ศึกษาเท่าไรถึงจะพอ

รู้สีกว่าอยากจะพอ คือ ไม่อยากจะศึกษาต่อไป เพราะคิดว่าพอแล้ว แต่ตามความเป็นจริง ตราบใดที่ทางตายังไม่ปรากฏลักษณะที่เป็นอนัตตา ก็ศึกษาต่อไป เพื่อที่จะเข้าใจสิ่งที่กำลังปรากฏ จนกว่าสติจะระลึกรู้ จนกว่าปัญญาจะเพิ่มขึ้น จนกว่าลักษณะของสภาพธรรมจะปรากฏ จนกว่ากิเลสจะดับ เพราะฉะนั้น จะไม่มีคำว่า ศึกษาเท่าไรถึงจะพอ ซึ่งทำให้ดูเหมือนกับว่าเป็นกฎเกณฑ์ แต่ไม่ใช่อย่างนั้นเลย

การฟังของแต่ละท่าน อาจจะเคยฟังมาแล้วในอดีตอนันตชาติ ไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่าได้ฟังมากน้อยเท่าไรแล้ว และในขณะที่ฟังนั้นเข้าใจเท่าไร สติระลึกลักษณะของสภาพของธรรมที่กำลังปรากฏแล้วเท่าไร แต่เมื่อได้ฟังอีก ก็เตือน สามารถเป็นปัจจัยให้สติเกิดระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ และถ้ามีปัญญาที่สะสมมาแล้วมาก ก็จะสามารถตลอดลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้ โดยไม่มีกฎเกณฑ์ว่า ศึกษาเท่าไรถึงจะพอ ซึ่งคำตอบ คือ จนกว่าจะเป็นพระอรหันต์

ไม่ว่าจะเป็นในขั้นของการฟังก็ต้องเข้าใจว่า ฟังเพื่อเข้าใจสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ไม่ใช่ฟังเพื่อเข้าใจสิ่งที่มีอยู่ในตำรา แต่ไม่รู้เลยว่าสภาพธรรมที่กำลังปรากฏเป็นอย่างไร ตรงกับที่ทรงแสดงไว้อย่างไรบ้าง

และในข้อของการปลุกตัวที่จะศึกษาและปฏิบัติธรรม ในวันหนึ่ง ๆ ที่ทุกท่านกำลังฟังพระธรรมอยู่ในขณะนี้ เป็นการปลุกตัวแล้ว ถ้าสติระลึกลักษณะของสภาพธรรมในขณะนี้ ก็เป็นการศึกษาและปฏิบัติธรรมแล้ว เพราะฉะนั้น ในขณะที่ฟังสติย่อมเกิดได้

ที่ว่าปลุกตัวศึกษาและปฏิบัติธรรม โดยนัยกลับกัน คือ ขณะใดศึกษาและสติระลึกลักษณะของสภาพธรรม ขณะนั้นคือปลุกตัว ไม่จำเป็นต้องคิดว่ามีเวลาจำกัดที่จะต้องปลุกตัว แต่ถ้าเข้าใจความหมายจริง ๆ จะรู้ว่า ขณะใดที่กำลังฟังและเข้าใจ ขณะนั้นปลุกจากความติด ความพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ

ขณะที่สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมพร้อมทั้งปัญญาน้อมพิจารณาศึกษาลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ขณะนั้นก็ปลื้มตัว ฉะนั้น ขณะที่ปฏิบัติธรรม ขณะนั้นคือการปลื้มตัว

สำหรับเจตสิกซึ่งเป็นอกุศลธรรมได้ ๗ จำพวก ได้แก่ โมหเจตสิก ซึ่งไม่เป็นอุปาทาน และไม่เป็นคันถะ แต่เป็นอวิชชาสวะ ๑ อวิชโชสมะ ๑ อวิชชาโยคะ ๑ อวิชชานิวรณ์ ๑ อวิชชานุสัย ๑ อวิชชาสังโยชน์ ๑ และโมหิกเลศ ๑

โลภะมากกว่าอกุศลเจตสิกอื่น ๆ คือ เป็นอกุศลธรรม ๙ จำพวก ทิฏฐิ เป็นอกุศลธรรม ๘ จำพวก โมหะเป็นอกุศลธรรม ๗ จำพวก

โทสะเป็นอกุศลธรรม ๕ จำพวก คือ พยาปาทกายคันถะ ๑ พยาปาทนิวรณ์ ๑ ปฏิฆานุสัย ๑ ปฏิฆสังโยชน์ ๑ และโทสกิเลศ ๑ ไม่เป็นอาสวะ โอสมะ โยคะ อุปาทาน

วิจิกิจฉา คือ ความสงสัยในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ความสงสัยในอริยสัจธรรม วิจิกิจฉาเจตสิกเป็นอกุศลธรรม ๔ จำพวก คือ วิจิกิจฉานิวรณ์ ๑ วิจิกิจฉานุสัย ๑ วิจิกิจฉาสังโยชน์ ๑ และวิจิกิจฉากิเลศ ๑ วิจิกิจฉาไม่เป็นอาสวะ โอสมะ โยคะ อุปาทาน และคันถะ

มานเจตสิกเป็นอกุศลธรรม ๓ จำพวก คือ มานานุสัย ๑ มานสังโยชน์ ๑ และ มานกิเลศ ๑

อุทธัจจเจตสิกเป็นอกุศลธรรม ๒ จำพวก คือ อุทธัจจนิวรณ์ ๑ อุทธัจจกิเลศ ๑

ถีนเจตสิกเป็นอกุศลธรรม ๒ จำพวก คือ ถีนนิวรณ์ ๑ ถีนกิเลศ ๑

อหิริกเจตสิกเป็นอกุศลธรรมจำพวกเดียว คือ อหิริกกิเลศ

อนินตตัปปเจตสิกเป็นอกุศลธรรมจำพวกเดียว คือ อนินตตัปปกิเลศ

อิสสาเจตสิกเป็นอกุศลธรรมจำพวกเดียว คือ อิสสาสังโยชน์

มัจฉริยะเจตสิกเป็นอกุศลธรรมจำพวกเดียว คือ มัจฉริยะสังโยชน์

กุกกุจเจตสิกเป็นอกุศลธรรมจำพวกเดียว คือ กุกกุจจนิวรณ์

มิทถเจตสิกเป็นอกุศลธรรมจำพวกเดียว คือ มิทถนิวรณ์

สำหรับโทสมูลจิต ๒ ดวง คือ ที่เป็นอสังขาริก ๑ ดวง และสังขาริก ๑ ดวง มีอกุศลเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยได้ ๓ ดวง คือ อิศสาเจตสิก ๑ มัจฉริยเจตสิก ๑ กุกกุจเจตสิก ๑ ซึ่งทั้ง ๓ ดวงนี้จะไม่เกิดพร้อมกัน แต่ขณะที่โทสมูลจิตเกิด อาจจะมีอิสสาเจตสิกเกิดร่วมด้วยก็ได้ หรืออาจจะมีมัจฉริยเจตสิกเกิดร่วมด้วยก็ได้ หรืออาจจะมีกุกกุจเจตสิกเกิดร่วมด้วยก็ได้ หรืออาจจะไม่มีทั้งอิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ เกิดร่วมด้วยเลยก็ได้

สำหรับลักษณะของกุกกุจเจตสิก เป็นอกุศลธรรมประเภทนิรวณประเภทเดียว เป็นสภาพที่รำคาญใจเดือดร้อนใจในอกุศลธรรมที่ได้ทำแล้ว และในอกุศลธรรมที่ยังไม่ได้ทำ ซึ่งมีตั้งแต่เรื่องที่เล็กน้อยมาก จนกระทั่งถึงเรื่องที่สามารถทำให้เกิดในอบายภูมิได้

สำหรับความรำคาญใจเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิตประจำวัน แม้ว่าจะเป็นอกุศลจิตที่ไม่ใช่อกุศลกรรมที่ร้ายแรง แต่ก็ทำให้เกิดความรำคาญใจได้ เช่น อาจจะมีบางครั้งที่ กิริยาอาการคำพูดไม่เหมาะสมในที่ต่าง ๆ กับบุคคลต่าง ๆ หรือแม้แต่เรื่องของร่างกาย ตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า ก็อาจทำให้เกิดความรำคาญใจได้ เช่น ในที่ชุมนุมชน อาจจะเจ็บยาวไป หรือแต่งตัวไม่เรียบร้อย แต่งตัวไม่สะอาด หรือมีความบังเอิญอะไรเกิดขึ้นที่ทำให้รู้สึกเดือดร้อนใจ ไม่อยากจะเป็นอย่างนั้น แม้ว่าสิ่งนั้นจะเกิดและผ่านไปไปแล้ว ก็ยังอดรำคาญใจไม่ได้ นั่นเป็นลักษณะของกุกกุจจะในชีวิตประจำวัน

แสดงให้เห็นว่า แม้ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องของอกุศลกรรม แต่ก็ยังทำให้รู้สึกรำคาญใจได้ หรือว่าในการรับประทานอาหาร มีผู้คนมากมายและเกิดทำ แก้วตก รำคาญใจใหม่ ไม่ใช่อกุศลกรรม แต่ถึงอย่างนั้นสภาพธรรมที่เป็นลักษณะของความรำคาญใจก็เป็นอกุศลซึ่งเกิดได้ เพราะฉะนั้น ถ้าเป็นกรรมที่เป็นอกุศลที่ร้ายแรงกว่านี้ก็ย่อมจะทำให้เกิดความรำคาญใจความขุ่นเคืองใจมากยิ่งขึ้น

บางครั้งอาจจะพูดไม่เพราะ ไม่เหมาะสมกับมารดาบิดา และภายหลังกุกกุจจะเกิดใหม่ นานใหม่ อาจจะทำให้เกิดความทุกข์ได้หลายชั่วโมก เพราะฉะนั้น เมื่อมี

ความรำคาญใจเกิดขึ้นขณะใด ควรเป็นข้อเตือนใจที่จะสังวร ไม่ทำให้กายวาจาเป็นไปในทางที่จะให้เกิดความรำคาญใจนั้นอีก โดยเฉพาะต่อผู้ที่มีคุณ

ข้อความใน **คัมภีร์บุคคลบัญญัติ** มีว่า

บุคคลหาได้ยากในโลก ๒ จำพวกเป็นไฉน

บุพพการีบุคคล ๑ กตัญญูกตเวทีบุคคล ๑ บุคคล ๒ จำพวกนี้ หาได้ยากในโลกนี้

ข้อความใน **อรรถกถา บุคคลบัญญัติ** วินิจฉัยในนิทเทสแห่งทูลลภบุคคล คือ ผู้หาได้ยาก แสดงว่า บุคคลหาได้ยากมีทั้งฝ่ายคุณุหัตถ์และบรรพชิต คือ

บุคคลผู้หาได้ยากนั้น ฝ่ายคุณุหัตถ์ ๑ ฝ่ายบรรพชิต ๑

ก็บรรดาคุณุหัตถ์ทั้งหลาย มารดาและบิดาชื่อว่าบุพพการี คือ ผู้กระทำอุปการะก่อน ส่วนบุตรและธิดาผู้ปฏิบัติมารดาบิดาและกระทำการอภิวัตน์เป็นต้น แก่บิดามารดา ชื่อว่ากตเวที คือ ผู้รู้อุปการคุณอันบุพพการีกระทำแล้ว

สำหรับบรรพชิตทั้งหลาย อาจารย์และอุปัชฌาย์ชื่อว่าบุพพการี อันเตวาลิก และสัททวิhariกทั้งหลาย(ลูกศิษย์และผู้อยู่ร่วม) ที่ปฏิบัติอาจารย์และอุปัชฌาย์ชื่อว่ากตเวที

อีกนัยหนึ่ง บุคคลใดเมื่อผู้อื่นยังมิได้กระทำอุปการะเลย และไม่เพ่งเล็งถึงการที่บุคคลอื่นจะกระทำอุปการะแก่ตน แล้วกระทำอุปการะ ผู้นั้นก็ชื่อว่าบุพพการี เปรียบเหมือนบิดามารดาพวกหนึ่ง อาจารย์และอุปัชฌาย์พวกหนึ่ง บุพพการีบุคคลนั้นชื่อว่าหาได้ยาก เพราะความที่สัตว์ทั้งหลายถูกตณฺหาครอบงำไว้

ยากไหมที่จะอุปการะคนอื่น ไม่มีเวลา หรือไม่สามารช่วยเหลือคนอื่นนั้นคนนี้ได้ แต่ถ้าเป็นผู้ที่คิดถึงคนอื่น ใครที่จะสงเคราะห์หรืออุปการะโดยที่ไม่หวังการตอบแทน ไต ๆ เลย ผู้นั้นเป็นผู้ที่ชื่อว่าหายาก แต่การที่บุคคลเป็นบุพพการี ชื่อว่าหาได้ยาก เพราะความที่สัตว์ทั้งหลายถูกตณฺหาครอบงำไว้ คือ ความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณฏฐัพพะ ทำให้เป็นผู้ที่ไม่อุปการะบุคคลอื่น

สำหรับกตัญญูทเวทีบุคคล ข้อความใน **อรรถกถา บุคคลบัญญัติ** แสดงว่า

บุคคลได้รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำในตน ประกาศอยู่ซึ่งอุปการะที่เป็นไปตามสมควรแก่อุปการะที่ผู้อื่นกระทำแล้ว ผู้นั้นชื่อว่ากตัญญูทเวที เปรียบเหมือนบุคคลผู้ปฏิบัติชอบในมารดาและบิดา หรือในอาจารย์และอุปัชฌาย์ทั้งหลาย กตัญญูทเวทีบุคคลนั้นชื่อว่าหาได้ยาก เพราะความที่สัตว์ทั้งหลายถูกอวิชชาครอบงำไว้

สำหรับผู้ที่เป็นกตัญญูทเวทีบุคคล คือ ผู้ที่รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นกระทำในตนแล้วประกาศอยู่ คือ แสดงความรู้คุณความดีของบุคคลนั้นด้วยกาย ด้วยวาจา ทางกายอาจจะด้วยความเอาใจใส่ เป็นธุระต้อนรับ เชื้อเชิญดูแลช่วยเหลือต่าง ๆ ทางวาจาก็เป็นปฏิสันถาร เป็นความเอื้อเฟื้อต่าง ๆ

